

Universiteitskwartier

Onderbouwing Strategisch Masterplan

28 augustus 2020

WEST 8

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING

- Aanleiding, de vorming van het Universiteitskwartier 5
- Leeswijzer 5

1. HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN HET UNIVERSITEITSKWARTIER

1.1 Inleiding 7

1.2 De bewonersgeschiedenis 9

- 1.2.1 Het Oude Nonnenklooster en het Nieuwe Nonnenklooster 9
- 1.2.2 Het Binnengasthuis 9
- 1.2.3 Het Oudemannenhuis, de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten en Museum van der Hoop 9
- 1.2.4 De Universiteit van Amsterdam 11

1.3 Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling 13

- 1.3.1 Het Oude Nonnenklooster en het Nieuwe Nonnenklooster 13
- 1.3.2 Het Binnengasthuis tot begin 19e eeuw 15
- 1.3.3 Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het Gasthuiscomplex vanaf de 19e eeuw 17
- 1.3.4 Het Oudemanhuispoortcomplex 21
- 1.3.5 Het Universiteitskwartier en particuliere bewoning 23

1.4 Ontwikkeling van de buitenruimten 29

- 1.4.1 Het Klooster en het gasthuis tot begin 19e eeuw 29
- 1.4.2 Het gasthuis vanaf de 19e eeuw 31
- 1.4.3 De Oudemanhuispoortcomplex 33
- 1.4.4 Het Universiteitskwartier 35

1.5 Kernwaarden vanuit de cultuurhistorie 37

2. STEDENBOUWKUNDIGE ANALYSE 39

2.1 Inleiding 39

2.2 Buitenring 41

- 2.2.1 Poorten, nadrukkelijk vormgegeven ontsluitingen 41
- 2.2.2 Contour van naar buiten gerichte gebouwen 45

2.3 Binnengebied 49

- 2.3.1 Hoven, groen en bestraat 49
- 2.3.2 Institutionele gebouwen, met eigen karakter en entree 53
- 2.3.3 Verbindingen - routes, tussen de hoven en gebouwen 57

2.4 De groei van het gebied | Discrepancie tussen architectonische en stedenbouwkundige werkelijkheid 61

- 2.4.1 Oudemanhuispoortcomplex 61
- 2.4.2 Binnengasthuis gebouwen 63
- 2.4.3 Gasthuiskerk&Gasthuishof - Woningbouw 71
- 2.4.4 BG3 (Administratiegebouw en Kinderkliniek) 75

3. STRATEGISCH MASTERPLAN UNIVERSITEITSKWARTIER 77

3.1 Visie, ingrepen & onderbouwing 77

- 3.1.1 Inleiding 77

3.2 Visie voor het gebied 79

3.3 Visie & ingrepen per thema 81

- 3.3.1 Buitenring | Poorten, nadrukkelijk vormgegeven ontsluitingen 81
- 3.3.1.1 Visie 81
- 3.3.1.2 Geplande ingrepen 81

- 3.3.2 Buitenring | Contour van kleinschalige, naar buiten gerichte gebouwen 83

- 3.3.2.1 Visie 83
- 3.3.2.2 Geplande ingrepen 83

- 3.3.3 Binnengebied | Hoven, groen of bestraat 85

- 3.3.3.1 Visie 85
- 3.3.3.2 Geplande ingrepen (Afb. 209) 85

- 3.3.4 Binnengebied | Institutionele gebouwen, met eigen karakter en entree 87

- 3.3.4.1 Visie 87
- 3.3.4.2 Geplande ingrepen 87

- 3.3.5 Binnengebied | Verbindingen, routes tussen de hoven en gebouwen 89

- 3.3.5.1 Visie 89
- 3.3.5.2 Geplande ingrepen 89

3.4 Onderbouwing 91

- 3.4.1 Oudemanhuispoortcomplex 91
- 3.4.2 BG-gebouwen 95
- 3.4.3 Gasthuishof 99

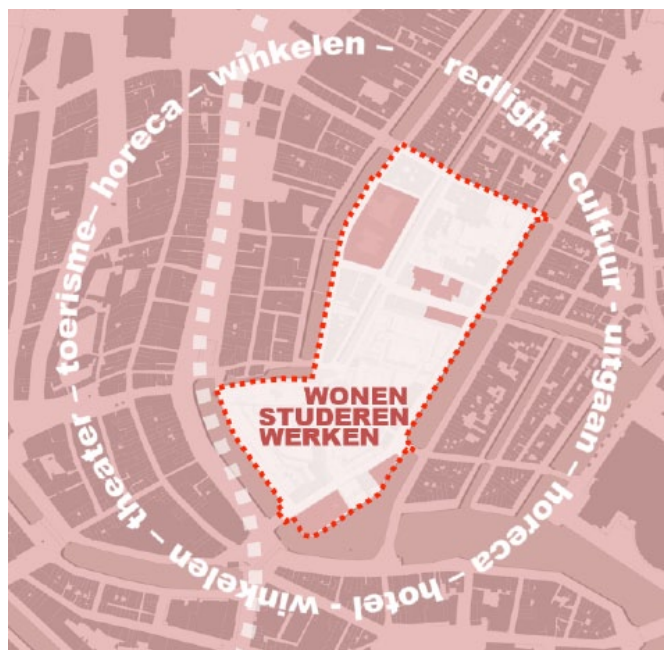
COLOFON 100

LITERATUURLIJST 101

UvA: naar vier open stadscampussen

Afb. 01: Het Universiteitskwartier is gelegen binnen de rood gestippelde contour

Afb. 02: Het Universiteitskwartier is gelegen binnen het rood gestippelde contour

Afb. 03: De huidige spreiding de van UvA en FGW

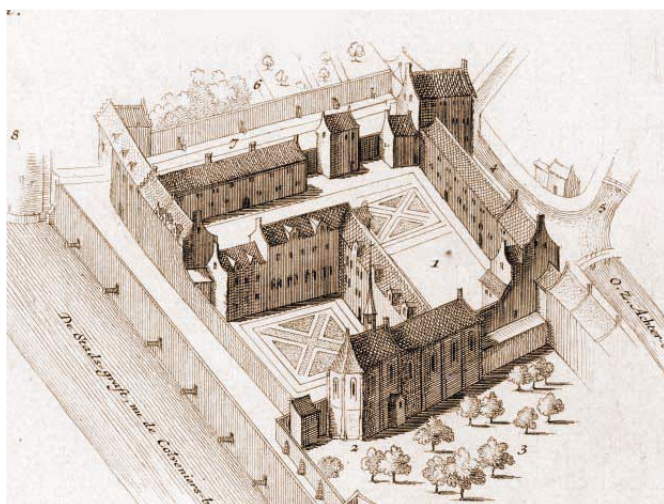
Afb. 04: het Maagdenhuis

Afb. 05: PC Hoofthuis

Afb. 06: de Lutherse kerk, de Aula

Afb. 07: Middeleeuwse structuur - Het Oude Nonnenklooster in vogelvlucht aan de hand van de stadskaart uit 1544, gezien vanuit het noorden. De kapel, onder in beeld, zou in de huidige situatie tegen de vleugel met boekenstallen aan liggen

Afb. 08: 1538

INLEIDING

Aanleiding, de vorming van het Universiteitskwartier

De Universiteit van Amsterdam werkt samen met de gemeente aan een grootschalige investering in het Universiteitskwartier. Deze ontwikkeling past binnen het beleid om de huisvesting van de UvA terug te concentreren op vier open campussen op verschillende locaties in de stad (Afb. 01).

Het Universiteitskwartier, in het hart van de historische binnenstad, moet straks plaats bieden aan de grootste Geesteswetenschappenfaculteit van Europa en wordt tegelijkertijd het hoofdadres van de UvA (Afb. 02).

De bibliotheek, het College van Bestuur en de overige functies van het Maagdenhuis en de Aula uit de Luthersekerk zullen van de Spui locatie naar dit gebied verhuizen. Het Universiteitskwartier vindt aansluiting bij het BOS-cluster van de UvA, dit betreft het Bushuis, Oost-Indisch Huis en Spinhuis.

Het Strategisch Masterplan voor het Universiteitskwartier, het gebied tussen Amstel en Oude Turfmarkt, Oudezijds Achterburgwal en Kloveniersburgwal is opgesteld door West 8 in samenwerking met de UvA en de gemeente. Het is de ambitie in dit masterplan om een universiteitsdomein te creëren dat aansluit bij zowel de UvA, als bij de stad, bij het publieke domein maar ook bij de private domeinen die verweven zijn met het gebied (woningen, kleinschalige bedrijvigheid en hotels).

Door de ligging van het Universiteitskwartier is, in het hart van de middeleeuwse stad (Afb. 08) en in een gebied waar ook gewoond en gewerkt wordt, bij dit masterplan gekozen voor een integrale benadering waarbij erfgoedwaarden, functioneel programma, stedenbouwkundig programma en bewonersbelangen zijn meegewogen.

Het masterplan is eind april 2020 voorgelegd aan de integrale commissie (Commissie Ruimtelijke Kwaliteit). De commissie heeft hierna gevraagd om onderbouwing van de stedenbouwkundige voorstellen en een uitwerking van de principes die aan de toekomstige architectonische interventies ten grondslag zullen liggen. De monumentale status van het gebied maakt dat noodzakelijk.

De uitwerking, analyse en onderbouwing van het masterplan vindt in dit document plaats op gebiedsniveau (alle gebouwen en de stedenbouwkundige setting). Daarna, in een vervolgfase, zal dit plaatsvinden op gebouwniveau in de vorm van transformatiekaders (architectonische kaderstelling in de kavelpaspoorten).

Leeswijzer

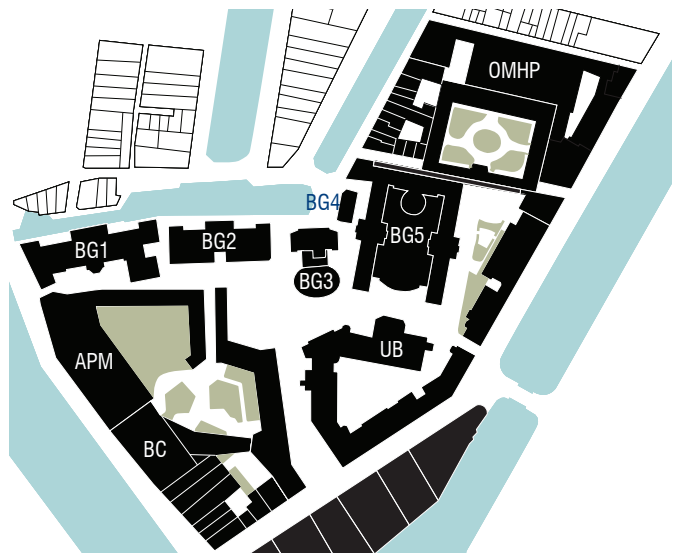
Dit document is onderverdeeld in drie hoofdstukken, die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Hoofdstuk 1 De historische ontwikkeling van het Universiteitskwartier belicht de belangrijkste onderdelen van de onstaans- en ontwikkelgeschiedenis van het gebied. Het is niet louter een obligate historische beschrijving. Het opvoeren van de bijdragen van de verschillende bewoners en gebruikers aan dit deel van Amsterdam helpt de stedelijke, ruimtelijke ontwikkeling en groei door de eeuwen heen te begrijpen. Van een verleden als klooster, via een langdurig gebruik als ziekenhuis tot een gebied voor wonen, werken en studeren.

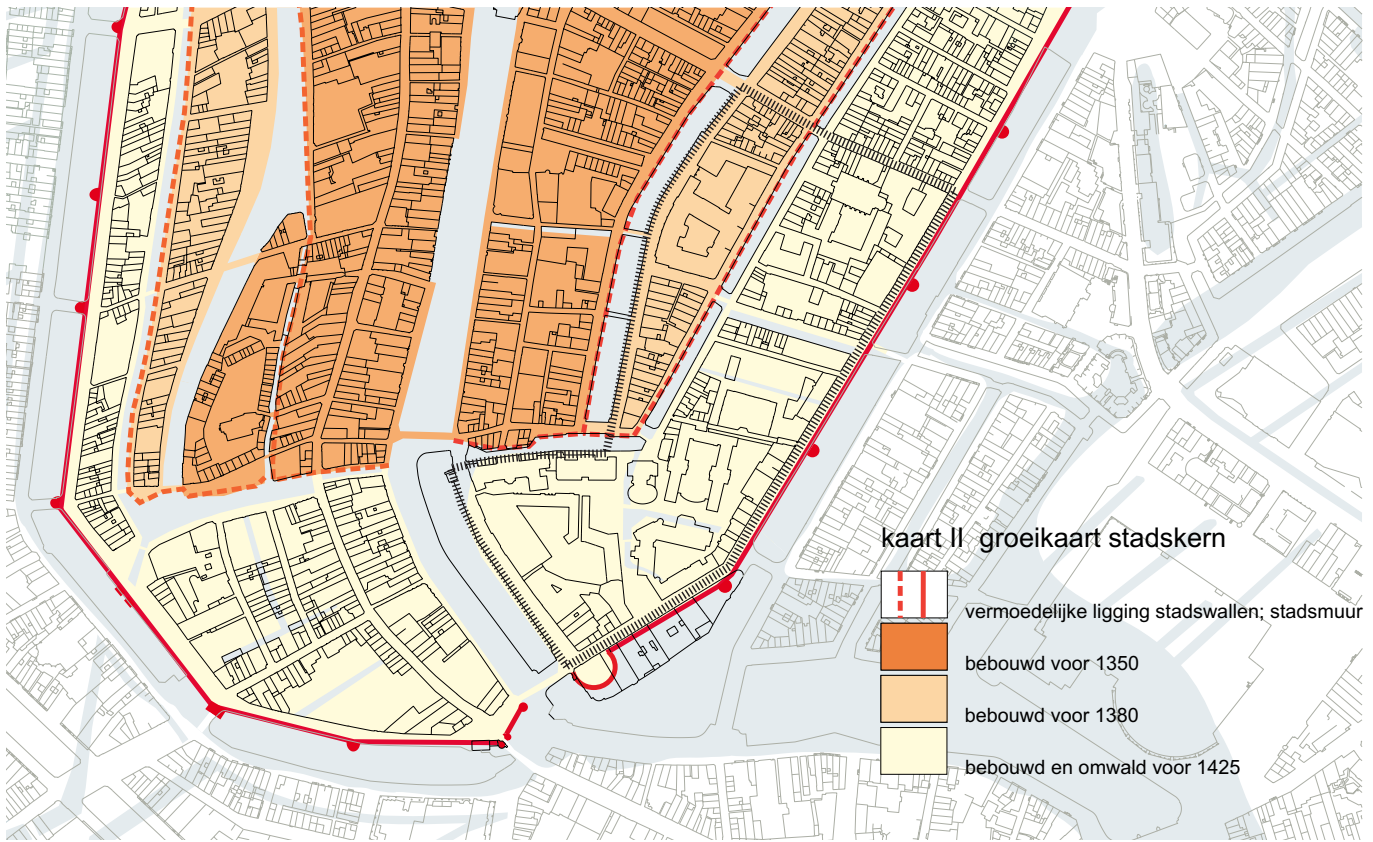
Hoofdstuk 1 is de opmaat voor hoofdstuk 2, de Stedenbouwkundige analyse.

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van het gebied gekoppeld aan een stedenbouwkundige analyse. Op welke manier hebben de programmatische, functionele en stedenbouwkundige veranderingen in het gebied de context voor de oorspronkelijke architecturen veranderd? De opeenvolgende ingrepen aan het gebied en de latere gebouwen hebben knelpunten met de eerdere structuren veroorzaakt. Hoe kunnen de bestaande fricties uit de ontstaansgeschiedenis begrepen worden? Welke grond voor aanpassing en herstel levert dat op?

Hoofdstuk 3 Toekomstvisie en onderbouwing brengt ons bij de toekomst. In dit hoofdstuk ontvouwt zich de toelichting op het masterplan. Op gebiedsniveau worden de visie en de geplande ingrepen behandeld. Deze zullen vervolgens toegelicht en onderbouwd worden met de programmatisch vereiste veranderingen, door de stedenbouwkundig functioneel benodigde verbeteringen en met behulp van de cultuurhistorische inzichten op stedenbouwkundig en object niveau.

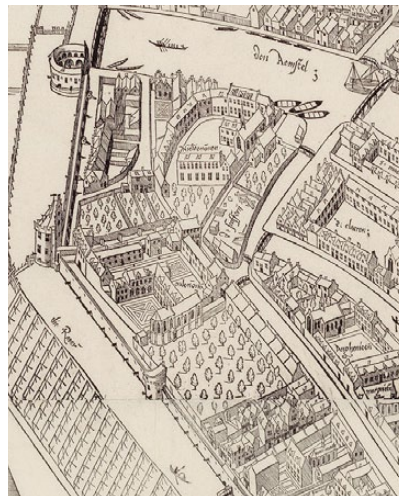
Afb. 09: Bouwlegende

Afb. 10: Groeikaart van de stadskern (Gemeente Amsterdam - Bureau Monumenten & Archeologie) Zwart: Universiteitskwartier

Afb. 11: 1664 - Kloveniersburgwal

Afb. 12: 1544 - Oude & Nieuwe Nonnenklooster

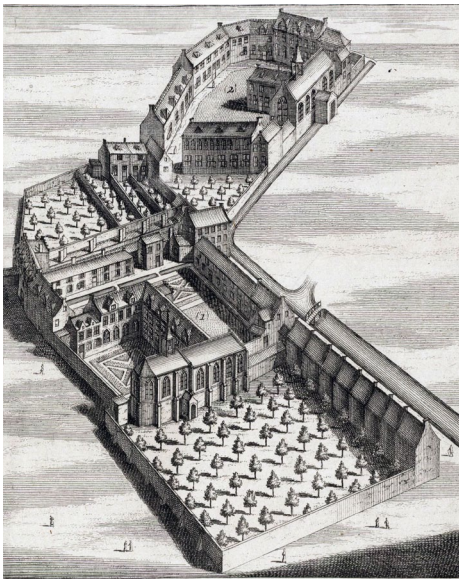
1. HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN HET UNIVERSITEITSKWARTIER

1.1 Inleiding

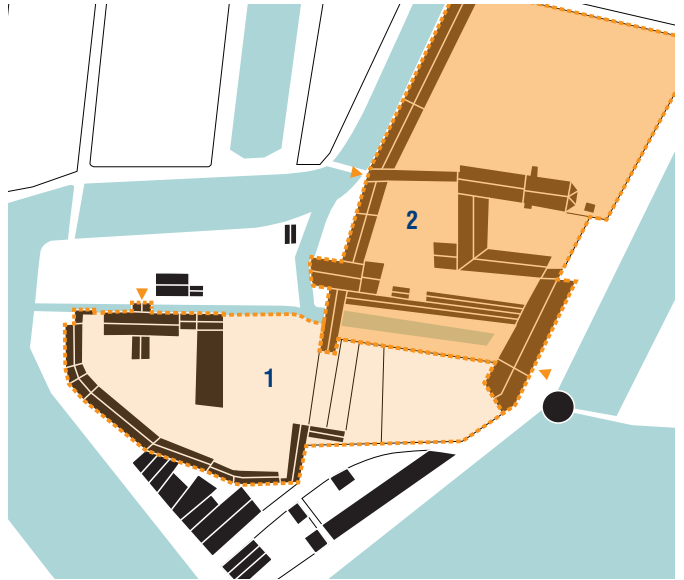
Het is ruim zes eeuwen geleden dat de eerste bewoners neerstreken in het gebied dat tegenwoordig het Universiteitskwartier wordt genoemd, het ligt ingeklemd tussen water (Amstel, Rokin, Grimburgwal, Oudezijds Achterburgwal en Kloveniersburgwal) en het Oudemanhuispoortcomplex.

Dit gebied, dat inmiddels tot het centrum van Amsterdam wordt gerekend, lag eind 14e eeuw net buiten de stadsveste (Afb. 10 - Afb. 11). In die tijd was de bodem van deze driehoek ten zuiden van de Nes moerassig waardoor het gebied zonder ophoging van de grond niet goed bebouwd kon worden (Afb. 12).

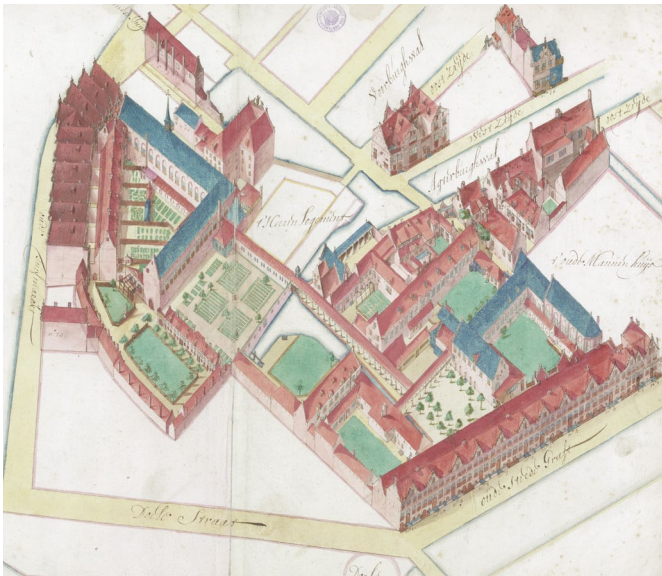
Sinds de 15e eeuw heeft het complex drie hoofdfuncties gehad (religie, zorg en onderwijs) met bijbehorende bewoners, gebruik en ontwikkeling van gebouwen en buitenruimten. Op het terrein bevonden zich achtereenvolgens twee kloosters, een gasthuis en een bejaardenhuis en de Gemeente Universiteit, later de Universiteit van Amsterdam (UvA).

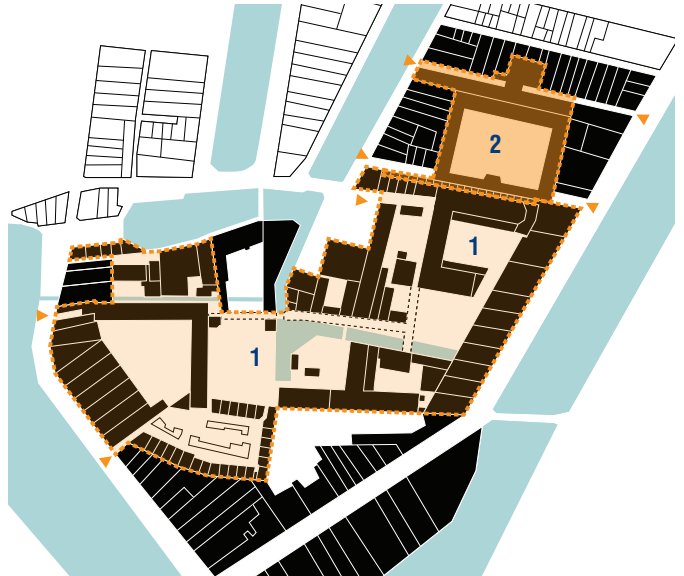
Afb. 13: 1544 - Oude & Nieuwe Nonnenklooster

Afb. 14: Oude (2) & Nieuwe (1) Nonnenklooster van ca. 1389 tot 1578

Afb. 15: 1680 - St. Pietersgasthuis & Oude Mannenhuis

Afb. 16: St. Pietersgasthuis (1) & Oude Mannenhuis (2)- van ca.1578 tot ca.1870

1.2 De bewonersgeschiedenis

1.2.1 Het Oude Nonnenklooster en het Nieuwe Nonnenklooster

De moerassige grond in het zuiden van de middeleeuwse stad weerhield twee zuster gemeenschappen er niet van om in de 14e eeuw een stuk grond aan te kopen en er hun nieuwe kloosters op te richten. In 1389 werd het Oude Nonnenklooster gesticht in het noordoostelijk deel van het gebied, in 1403 volgde het Nieuwe Nonnenklooster in het zuidwestelijk deel (Afb. 13 - Afb. 14). De kloosters waren van elkaar gescheiden door de Nonnensloot (grofweg ter hoogte van het huidige BG3, de Gasthuisstraat).

De kloosters ontwikkelden zich tot een van de rijkste kloosters van Amsterdam en bezaten verscheidene landerijen en huizen buiten het hierboven beschreven gebied. De verhuur en verkoop van gebouwen en stukken grond leverde het klooster door de eeuwen heen inkomsten op.

1.2.2 Het Binnengasthuis

Na de Alteratie in 1578 werden beide kloostercomplexen herbestemd tot gasthuis (Afb. 15). Alle bezittingen van de kloosters werden overgedragen. Het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis en het St.-Pietersgasthuis werden op deze locatie samengevoegd tot het St.-Pietersgasthuis, dat vanaf 1635 het Binnengasthuis werd genoemd. Aan het hoofd van het Binnengasthuis stonden regenten, die de bestuurlijke eenheid van de vroedschap vormden en alle bezittingen beheerden (Afb. 16 - 1).

Door de eeuwen heen hebben de bewoners en gebruikers van het Binnengasthuis, maar ook de ontwikkeling van medische wetenschap en onderwijs bijgedragen aan de ruimtelijke ontwikkeling en inrichting van dit gasthuiscomplex. Het gros van de bewoners/gebruikers van het Binnengasthuis bestond uit verpleegkundigen en zieken. In tegenstelling tot de vermogende nonnen waren beide groepen van eenvoudige, ongeschoolde, arme komaf. De medische verzorging in het gasthuis werd uitgevoerd door chirurgijns en geneesheren. Chirurgijns leerden in de praktijk van een meester, terwijl de geneesheren academisch gevormd waren.

De gebruiksgeschiedenis van het complex kan grofweg worden ingedeeld in vóór en na 1800, omdat de medische wetenschap zich in de 19^e eeuw in sneltreinvaart ontwikkelt. In de eerste eeuwen van het Binnengasthuis was de medische wetenschap nog gebaseerd op de veronderstelling dat een ziekte ontstond door de onjuiste vermenging van lichaamssappen. Aderlaten was een veelgebruikte techniek om het evenwicht in een ziek lichaam te herstellen. Deze filosofische benadering zouden medici uiteindelijk inruilen voor een wetenschappelijke, proefondervindelijke aanpak (ontleedkunde/anatomie). Zoals vermeld, zorgde de ontwikkeling in de geneeskunde in de loop van de 19^e eeuw voor verandering. Dat was ook hard nodig, want het gasthuis kreeg te maken met een grote toestroom van zieken door epidemieën en

infecties, terwijl hygiënische voorzieningen in het complex vrijwel geheel ontbraken.

Amsterdam had aanvankelijk geen academisch onderwijs, maar wel het Athenaeum Illustre: hoger onderwijs dat geen academische graden mocht toekennen. Het Athenaeum Illustre, de voorloper van de Universiteit van Amsterdam, bevond zich vlak bij het Binnengasthuisterrein, in de Agnietenkapel. Door de eeuwen heen zou er een hechte samenwerking ontstaan tussen het academisch onderwijs en onderzoek aan deze instelling en het praktijk(klinische)onderwijs in het Binnengasthuis.

Toen in 1828 in het Binnengasthuis de Klinische School werd opgericht, betekende dit een vernieuwing van het onderwijs en nieuwe kennis. Ook de medische studenten van het Athenaeum Illustre mochten hieraan deelnemen. Daarnaast volgden de regenten en geneesheren ontwikkelingen in het buitenland die zorgden voor een verrijking van de diagnostiek en een fundamentele verandering in het medisch denken. Voorbeelden van deze vooruitgang zijn narcose, bloedtransfusie en antisepsis (desinfectie). In 1867 verdween de Klinische School weer van het complex.

Vanaf dat moment doceerden docenten aan het Athenaeum Illustre en vervulde het Binnengasthuis de functie van academisch ziekenhuis. Een kleine tien jaar later kreeg het Athenaeum de status van universiteit.

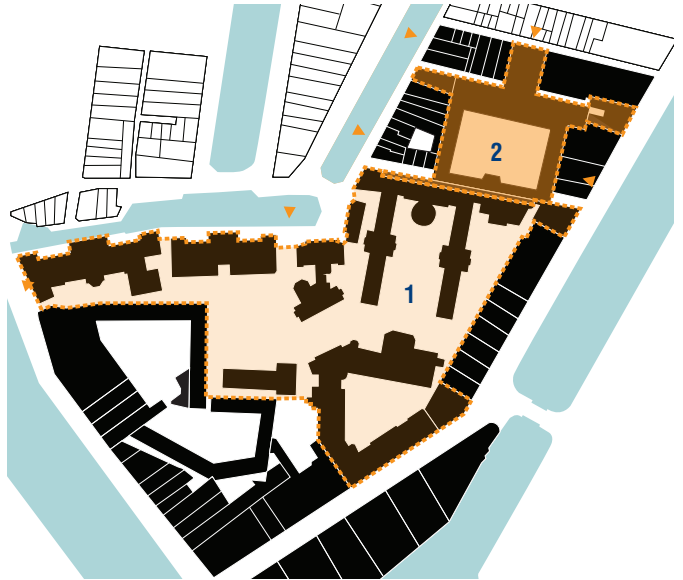
1.2.3 Het Oudemannenhuis, de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten en Museum van der Hoop

Kort na de herbestemming van het klooster tot gasthuis werd de noordelijke boomgaard afgesplitst van het gasthuisterrein en verrees daar het Oudemannenhuis.

Het Oude Mannen en Vrouwen Gasthuis (Oudemannenhuis) werd in 1548 opgericht door Haesje Claesdochter en meester Jan Beerenzoon en was het oudste bejaardenhuis van Amsterdam (Afb. 16 - 2). Hoewel de naam Oudemannenhuis anders doet vermoeden, bood het onderdak aan zowel arme oude mannen, als vrouwen zonder familie. Dit bejaardenhuis was een stichting, geleid door regenten.

Afb. 17: 1982 - Modern Ziekenhuis & Academie/Museum/Universiteit

Afb. 18: Modern Ziekenhuis (1) & Academie/Museum/Universiteit (2)- van 1870 tot 1981

Afb. 19: 2004 - Universiteit van Amsterdam

Afb. 20: Universiteit van Amsterdam - van 1981 tot nu

1.2 De bewonersgeschiedenis

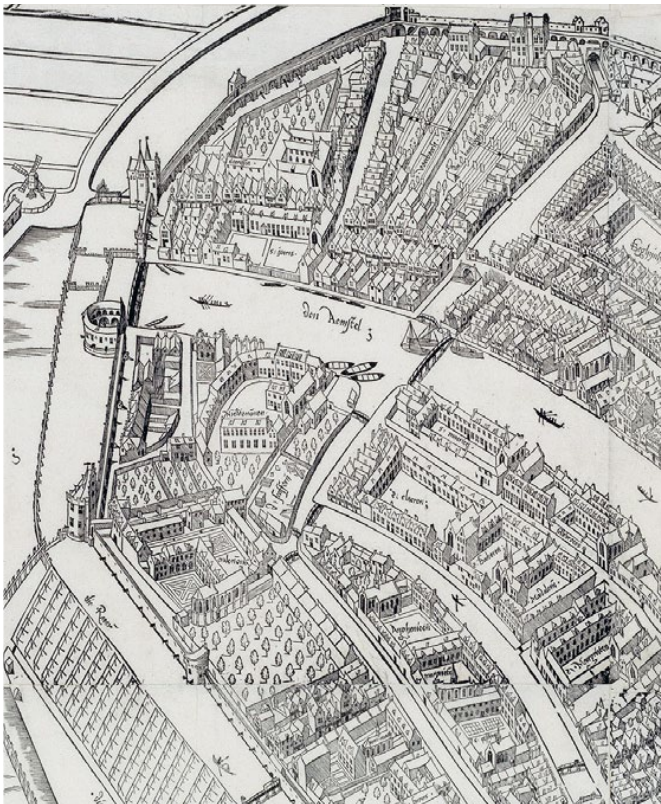
Vanaf de 19^e eeuw liep het aantal bejaarde bewoners terug en werd het complex voor het eerst gedeeltelijk door het Binnengasthuis gebruikt. Tevens huurde de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (KABK) een deel van 1840-1875. En tussen 1855-1885 was ook het museum Van der Hoop in het gebouw gevestigd. Aan de wisselwerking van bewoners kwam in 1879 een einde toen de Gemeente Universiteit introk in het gehele Oudemanhuispoortcomplex (Afb. 18). Vanaf dat moment is de universiteit de eigenaar van dit complex.

Rondom het Oudemannenhuus zit van oudsher een buitenring van woonhuizen die door de eeuwen heen werden bewoond en gehuurd door particulieren en later meer gebruikt werden voor ondersteunende gasthuis- en universiteitsfuncties.

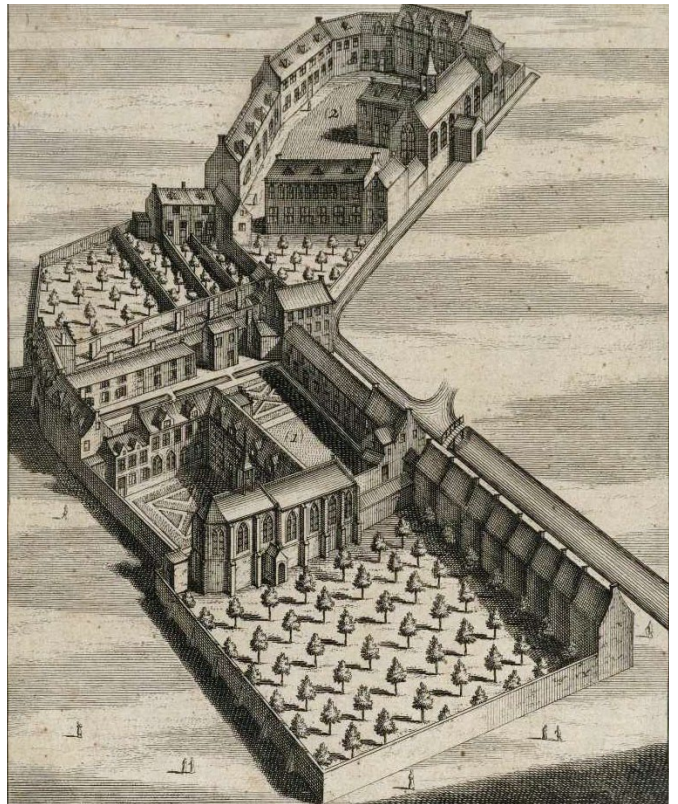
1.2.4 De Universiteit van Amsterdam

Zoals gezegd werd in 1879 de Gemeente Universiteit (voorloper van de UvA) bewoner van het Oudemanhuispoortcomplex en was daarmee eigenaar van een belangrijk historisch deel van het huidige Universiteitskwartier. De universiteit was al eeuwen een bekende in dit gebied vanuit het Athenaeum Illustre was dat een gracht verderop gehuisvest was in de Agnietenkapel. Studenten van dit Athenaeum bezochten het Binnengasthuis reeds lang voor praktijkonderwijs.

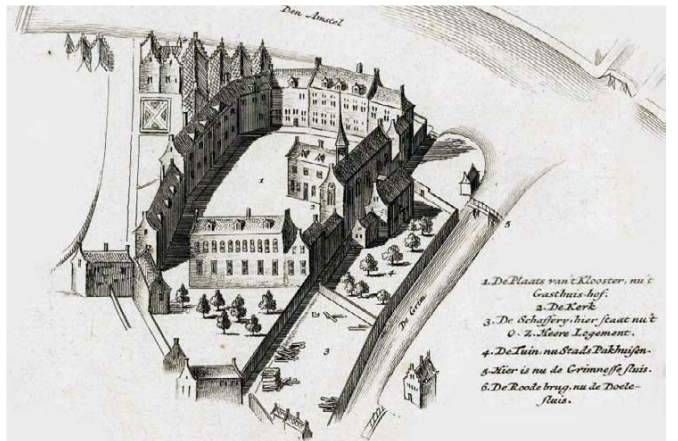
De eigenaarsrol van de UvA in dit gebied werd in de loop van de 20e eeuw groter, vooral na de verhuizing van het Binnengasthuis ziekenhuis naar het AMC in de jaren tachtig. De laatste vier decennia is het gebied, waar ooit twee nonnenkloosters stonden, naast particuliere bewoners en bedrijvigheid grotendeels in beslag genomen door de universiteit waar de Faculteit voor Rechtsgeleerdheid, de Faculteit voor Geesteswetenschappen, de faculteit Maatschappij en gedragswetenschappen en enkele centrale voorzieningen van de UvA onderdak vonden (Afb. 19 - Afb. 20).

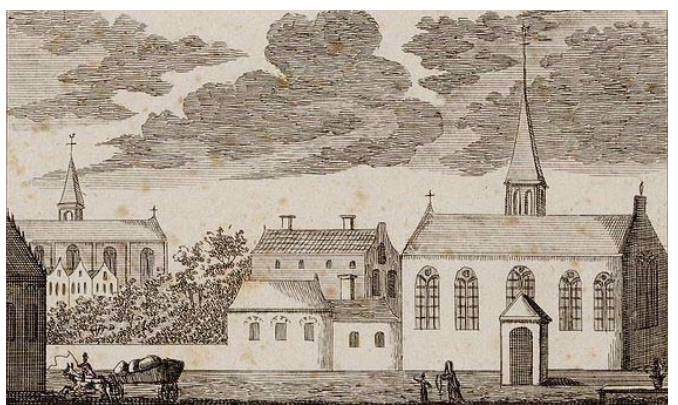
Afb. 21: Uitsnede van stadskaart uit 1544 van Cornelis Anthonisz. Het Oude en Nieuwe Nonnenklooster bevindt zich linksboven, onder de bocht van de Amstel.

Afb. 22: Gravure van Oude en Nieuwe Nonnenklooster uit 1729 geeft de situatie uit 1544 weer. Onder in beeld de (Oudemanhuispoort) met daarboven de kapel van het Oude Nonnenklooster. Boven in beeld het Nieuwe Nonnenklooster

Afb. 23: Het Nieuwe Nonnenklooster, 16^e eeuw, in vogelvlucht, ook vanuit het noorden, met boven in beeld het Rokin en rechts de Grimburgwal

Afb. 24: Prent van het Nieuwe Nonnenklooster, gezien vanaf de Turfmarkt. Op de achtergrond de kapel van het Oude Nonnenklooster.

1.3 Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling

1.3.1 Het Oude Nonnenklooster en het Nieuwe Nonnenklooster

Het Oude en het Nieuwe Nonnenklooster weken qua ruimtelijke opzet af van de andere delen van de stad (Afb. 21). Het was een van de buitenwereld afgesloten gebied en nagenoeg zelfvoorzienend. Niet alleen bakenden waterwegen het gebied af, maar ook werden muren en gebouwen op de kavelgrens geplaatst. Zo ontstond een in zichzelf gekeerde wereld, enkel te betreden via poorten. De inrichting van het kloostercomplex bestond uit smalle gebouwen en een kapel met tussen deze gebouwen veelal groene buitenruimten (hof, boomgaard, bleekveld, siertuin, moestuin, kerkhof) (Afb. 22).

De eerste bebouwing van het Oude Nonnenklooster bevond zich aan de noordoostzijde van het gebied, ter hoogte van het huidige BG5 en de Oudemanhuispoort. Het was een U-vormig complex bestaande uit een kloosterkapel, een slaapzaal (dormitorium) en een eetzaal (refter). Binnen deze U-vorm lagen een tuin en een begraafplaats. Rondom de oorspronkelijke bebouwing verrezen bijgebouwen, zoals een bakkerij, keuken en wasserij. Ten noorden van de kapel lag een ommuurde boomgaard (op de locatie van het huidige Oudemanhuispoortcomplex). De hoofdingang van het klooster bevond zich aan de Oudezijds Achterburgwal, ongeveer op de plek waar nu de gasthuispoort staat (naast BG4, de Academische Club), deze was goed zichtbaar vanaf de Grimburgwal.

Het Nieuwe Nonnenklooster had een vergelijkbare opzet als het Oude Nonnenklooster: een kapel (later opgegaan in de huidige Gasthuiskerk) en woon- en werkgebouwen voor de nonnen die rondom groene hoven waren gegroepeerd (Afb. 23). De grens van het klooster werd gevormd door een buitenring van ommuring en verhuurbare woningen. De hoofdingang van het klooster lag aan de Oude Turfmarkt.

In de twee eeuwen dat beide kloosters op deze locatie floreerden, veranderde de structuur niet wezenlijk. Op kleine schaal vond steeds uitbreiding en inbreiding plaats van smalle gebouwen, afgewisseld met hoven en tuinen. De ophoging en het bouwrijp maken van grond, vooral bij de Amstel, zorgde voor een vergroting van de besloten kloostergemeenschappen.

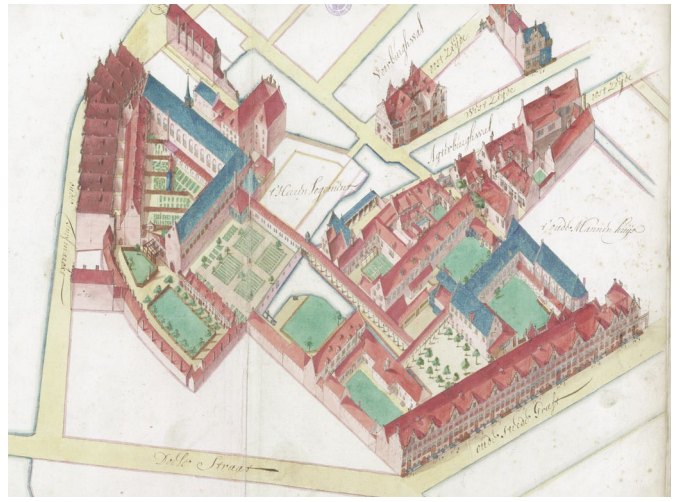
Aan de randen van het kloostercomplex werden woningen gebouwd voor de verhuur. Naast de boomgaard (Oudemanhuispoort) aan de Oudezijds Achterburgwal stond bijvoorbeeld een rij woonhuizen. Meer richting het zuiden verkocht het klooster grond voor de stadstimmerwerf en een brouwerij. Daardoor werd de buitengrens niet alleen meer gedefinieerd door kloosterbebouwing, maar in de loop van de tijd ook door bedrijvigheid en bewoners uit de stad.

De Alteratie in 1578 maakte een einde aan deze besloten, religieuze leefgemeenschappen. Nadat het katholieke Amsterdamse stadsbestuur

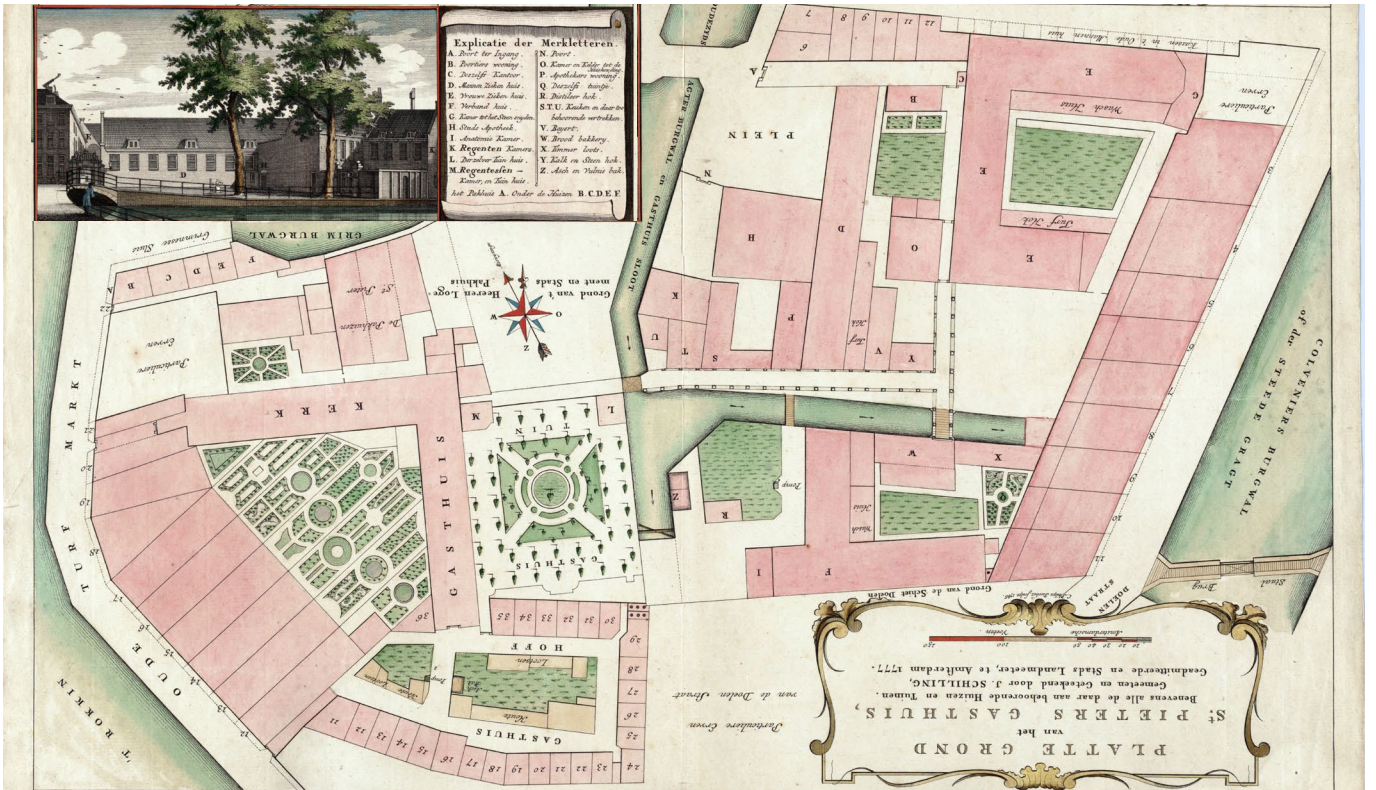
was afgezet, werden alle kloosters onteigend en opgeheven. De nonnen van beide kloosters mochten nog gedeeltelijk op het complex blijven wonen.

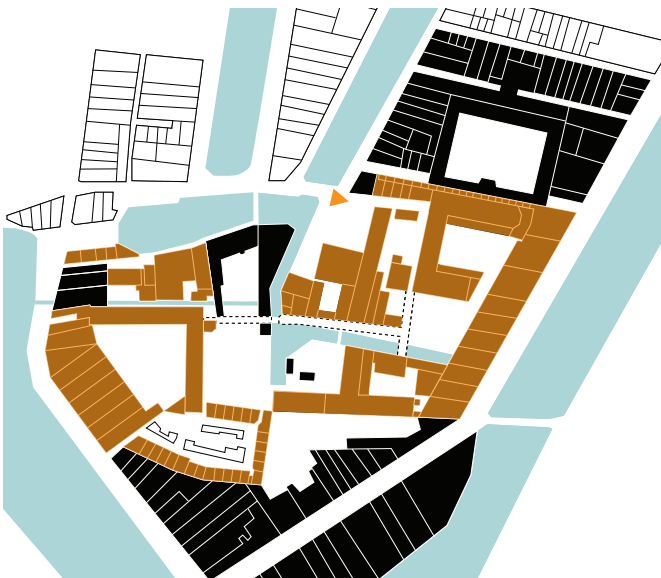
Afb. 25: 1628

Afb. 26: 1680

Afb. 27: 1777

Afb. 28: 1782 - Oranje: Gasthuis gebouwen

Afb. 29: 1825 - Entree Grimburgwal (1-Heerenlogement & 2-Gasthuis)

1.3 Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling

1.3.2 Het Binnengasthuis tot begin 19e eeuw

Het St-Pietersgasthuis, het latere Binnengasthuis, was in de eerste drie eeuwen gehuisvest in de voormalige kloosterbebouwing. Deze bestaande bebouwing werd ingericht voor een nieuwe functie, waarvoor kleinschalig werd verbouwd en af en toe nieuwbouw werd toegepast. Met de inrichting van het terrein werd dus voortgeborduurd op de besloten kloosterstructuur met haar smalle, lage bebouwing die bereikbaar was via poorten, interne verbindingen (stegen) en hoven. De verschillende plattegronden en stadskaarten uit de 17^e, 18^e en begin 19^e eeuw laten zien dat het gebouwenbestand in die tijd op kleine schaal verandert (Afb. 25 - Afb. 26 - Afb. 27).

In het gasthuis werd een scheiding aangebracht tussen mannen- en vrouwenafdelingen, wat ook invloed had op het gebruik en de inrichting van het complex. Beide afdelingen lagen aan de zijde van het Oude Nonnenklooster (oostelijk). Aan de zijde van het Nieuwe Nonnenklooster (westelijk) lagen onder meer een regententuin en de Gasthuiskerk, functioneel verbonden door colonnades en allerlei soorten hoven. Een voorname gaanderij verbond de oostelijke zijde met het gasthuiscomplex en fungeerde als oostwest as door het complex.

Hoewel het complex een besloten karakter had en naar binnen gekeerd was, bestond de randbebouwing veelal uit woonhuizen die richting de stad georiënteerd waren, grenzend aan een van de grachten, Rokin of de Amstel.

De toegang tot het Binnengasthuis ging via de Gasthuispoort. Deze poort lag op de locatie van de entree naar het Oude Nonnenklooster en was vanuit de stad toegankelijk via twee bruggetjes over het water van de beide burgwallen. Achter deze poort lag een lange open gang, die naar het hart van het complex leidde (Afb. 29). De poort en gang zouden tot 1878 de belangrijkste toegang tot het Gasthuis vormen.

Ondanks de poort en de smalle, achterliggende gang, was de entreezone ruim opgezet. Dit kwam door het pleintje naast de entree, de Blyde Hoek. De westelijke zijde van de Blyde Hoek werd gevormd door de Gasthuisgracht of voormalige 'Oude Nonnensloot', een sloot die in het verlengde van de Oudezijds Achterburgwal doorliep op het gasthuisterrein en van oudsher het binnengebied onderverdeelde. Deze sloot maakte ruim halverwege het terrein een knik naar het oosten, om daar uit te monden in de Amstel.

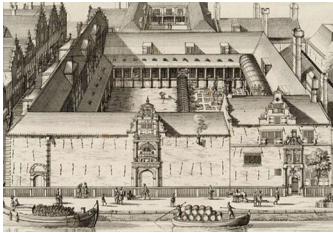
De stedenbouwkundige opzet van bouwmassa's en binnenhoven veranderde voortdurend doordat aan de gebouwen zelf flink gesleuteld werd ten behoeve van de gasthuisfunctie. Van de middeleeuwse kloosterstructuur was langzaam maar zeker geen sprake meer. Doordat de grenzen van het complex niet verlegd konden worden, was het gasthuis genoodzaakt tot inbreiding en aanpassing van de interieurs van de nonnenkloosters. Zo ontstond een cultuur van aanpassen, oplappen en pleisters plakken.

Het organisch gegroeide gasthuis behield wel een bepaalde georganiseerde openheid door de aanwezige hoven en binnenplaatsen. Het belang van deze buitenruimten was groot: zij gaven licht en lucht aan de gebouwen en vormden samen met de drooglopen en corridors de verbindingen van het complex. Daarnaast vergemakkelijkten zij de oriëntatie en hadden een functie als bleekveld, boomgaard, of apothekerstuin.

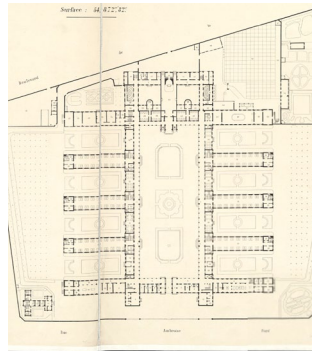
De gasthuiszalen (ziekenzalen) van het Binnengasthuis waren ingericht volgens een gebruikelijke gasthuistypologie. De zalen waren hoge, lange ruimten met de bedden onder een galerij en hoog in de gevels zaten vensters voor licht en ventilatie. Voor deze indeling werden verdiepingen uit de oude kloostergebouwen weggebroken en gevels aangepast. Wegens ruimtegebrek werden zelfs op zolder ziekenzalen gemaakt. Enkel de kapeltypologie had voldoende hoogte en kon zo gebruikt worden. Ondersteunende functies werden naast de ziekenzalen ondergebracht in kleine bijgebouwen.

Het gasthuisbestuur verhuurde huizen aan de randen van het Binnengasthuis en zette hiermee een traditie voort die al in de kloostertijd gebruikelijk was. De veranderingen die zich in deze randbebouwing voltrokken waren ingrijpender dan die aan het gasthuis zelf. In de loop van de eeuwen groeiden zij uit tot statige huizen aan de Oude Turfmarkt, Kloveniersburgwal en Oudezijds Achterburgwal (Afb. 28).

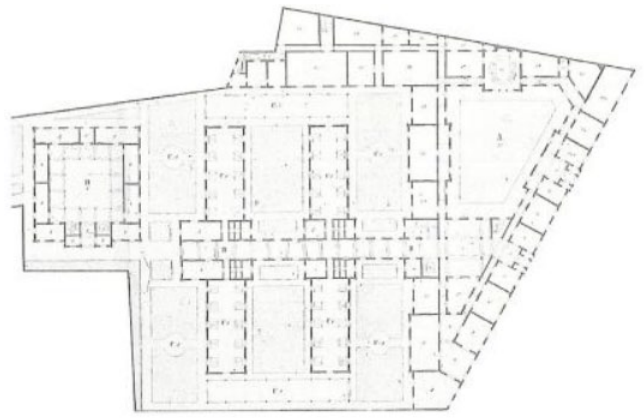
Eind 18^e, begin 19^e eeuw verkeerden de gebouwen van het Binnengasthuis in slechte staat. Ook de medische verzorging in de overbevolkte, donkere, oude ziekenzalen liet te wensen over. De roep om renovatie en uitbreiding van het Binnengasthuis werd steeds sterker. Men had behoefte aan een leidende gedachte, een geheel, een modern complex, waar het door de eeuwen heen aan ontbrak.

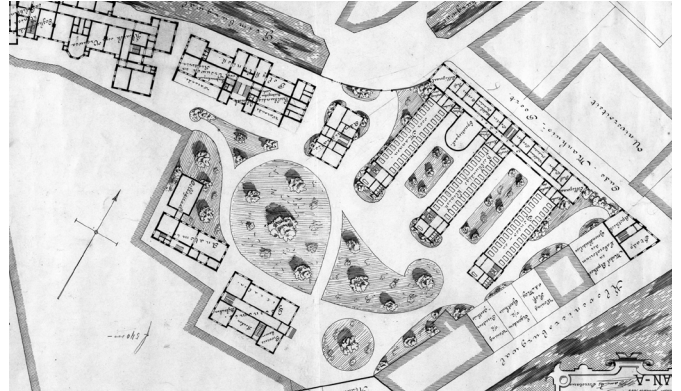
Afb. 30: Typische hofstructuur met gesloten buitenwanden was gebruikelijk voor gasthuizen

Afb. 31: ca. 1860 - Plan de l'Hopital Lariboisière, licht en lucht aan twee-zijden werd belangrijk geacht

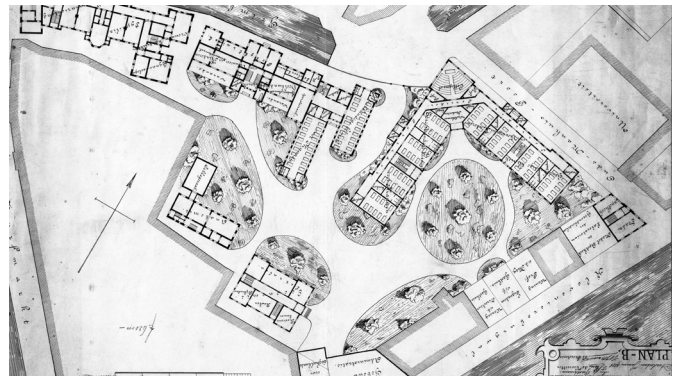
Afb. 32: 1867 - C. Oudshoorn - Plattegrond voor een nieuw ziekenhuis voor het Binnengasthuis

Afb. 33: 1885 - Schetsontwerp voor voor een nieuw ziekenhuis voor het Binnengasthuis

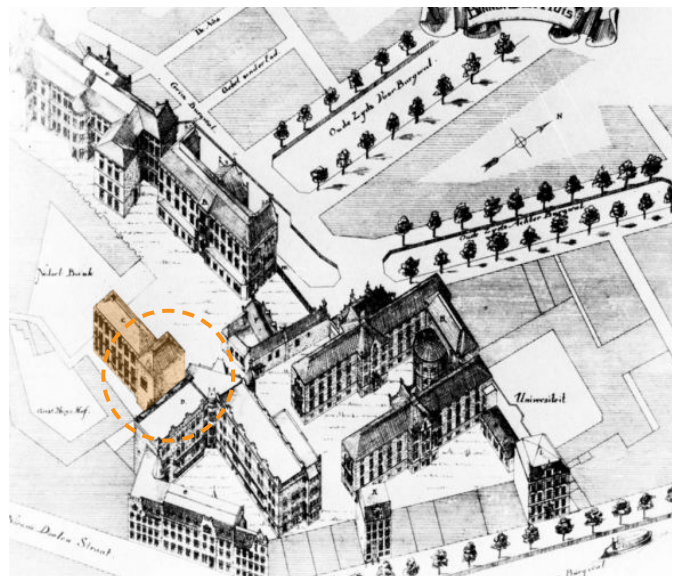
Afb. 35: ca. 1870 - BG1&BG2, Transformatie van kleinschalige naar grootschalige typologien

Afb. 34: 1885 - Schetsontwerp voor voor een nieuw ziekenhuis voor het Binnengasthuis

Afb. 36: 1879 - Relatie tussen Anatomie gebouw en 2e Chirurgische Klinik

Afb. 37: 1906 - Relatie tussen Anatomie gebouw en 2e Chirurgische klinik

1.3 Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling

1.3.3 Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling van het Gasthuiscomplex vanaf de 19e eeuw

Eind 18^e eeuw werden in steden als Parijs, Wenen en Londen grote ziekenhuizen gebouwd waarbij de inrichting en vormgeving van het Binnengasthuis verbleekte (Afb. 31). Iedere aanpassing aan het Binnengasthuis werd vanaf dat moment gezien als geldverspilling en een overkoepelend stedenbouwkundig plan met nieuwbouw leek voor het complex de oplossing. Het medisch denken was fundamenteel veranderd en dit had invloed op de inrichting en het gebruik van een ziekenhuis. Om de planvorming voor een nieuw Binnengasthuis in goede banen te leiden, werd in 1854 een commissie van regenten en hoogleraren opgericht.

Verskillende stedenbouwkundige plannen passeerden de revue met vele discussies tot gevolg, waarbij het gasthuisbestuur en de bestuurders van de stad het vaak oneens waren over indeling, vormgeving en bovenal financiën. Deze periode staat bekend als de Gasthuiskwestie (Afb. 32 - Afb. 33 - Afb. 34). Grootscheepse nieuwbouw was niet eenvoudig in te passen vanwege de krapte van het terrein en andere aanwezige eigenaren, zoals De Nederlandsche Bank aan de Oude Turfmarkt.

De kwestie resulteerde in gefaseerde nieuwbouw van alle gebouwen op het Binnengasthuisterrein. De ingrijpende transformatie voltrok zich niet volgens een vooropgezet plan, maar in meerdere fases tussen 1868 en 1913 (Afb. 35). Hiermee kwam een einde aan alle bestaande historische bebouwing op het terrein, met uitzondering van de Gasthuispoort.

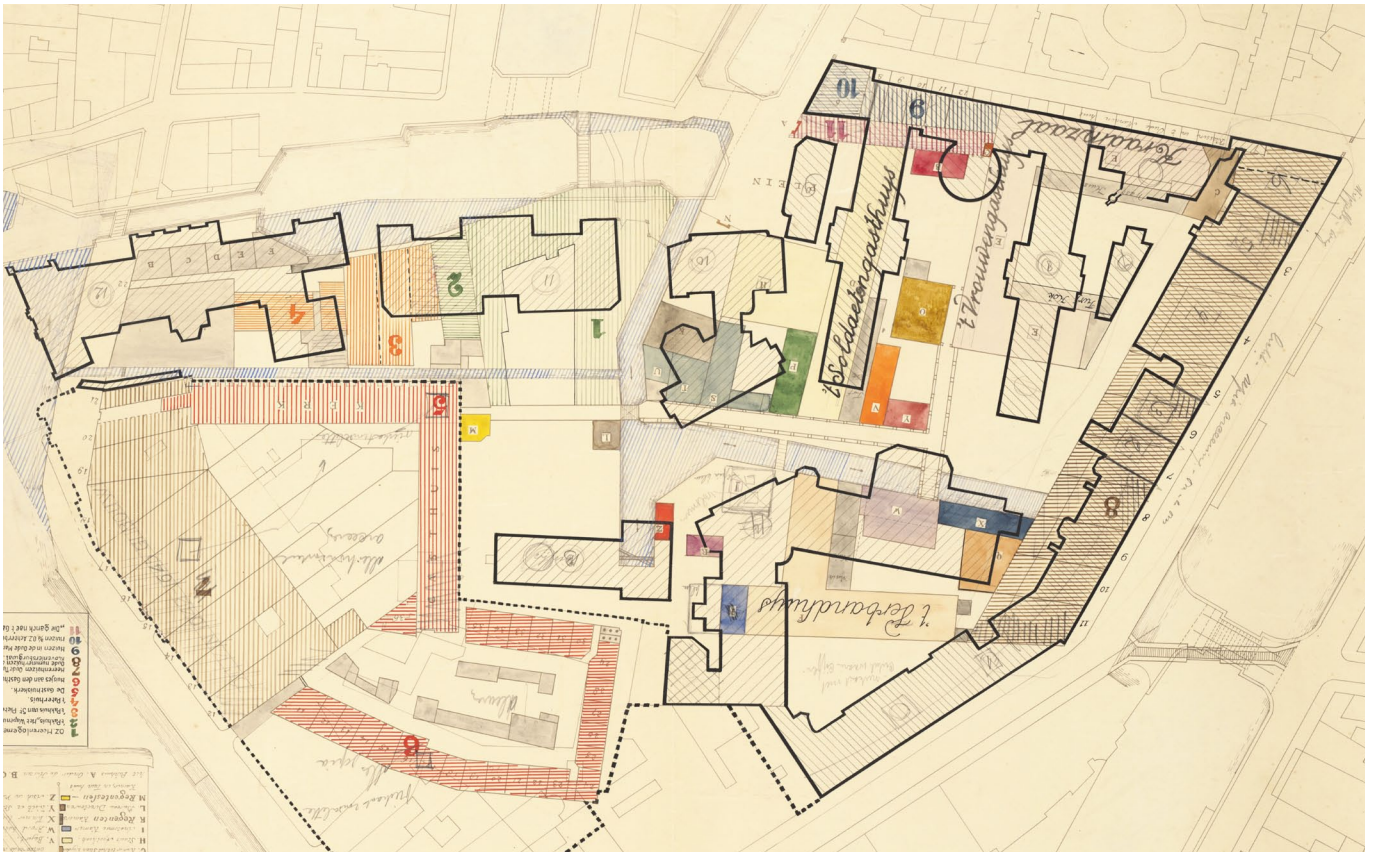
Deze nieuwbouw zorgde voor een schaalvergroting van de gebouwen. De smalle, lage kloosterbebouwing maakte plaats voor hoge, statig vormgegeven bouwblokken die, door hun symmetrische opzet, vrijstonden in de ruimte, of ruimtelijk die indruk wekten. Het gesloten karakter van het gasthuisgebied bleef behouden. Maar daar waar de kloosterbebouwing architectonisch gezien naar binnen gericht was, kregen de nieuwe gasthuisgebouwen een duidelijke voorgevel, waarbij de hoofdgevel naar de stad, dan wel naar een hof was gericht. De nieuwbouw werd vormgegeven volgens de heersende architectuurstijlen met een indeling volgens het corridor- en paviljoensysteem, waarbij licht, lucht en openheid centraal stonden.

De belangrijkste nieuwe gebouwen van het Binnengasthuisterrein waren: de Kraamkliniek (BG1) uit 1868, ontworpen door architect Godefroy. Dit vrijstaande gebouw sloot aan bij de statige Nederlandsche Bank. Daarnaast volgde de Vrouwenkliniek (BG2), gebouwd van 1873-1877, van architecten Godefroy en De Greef. Dit gebouw kwam op de locatie van het Heerenlogement en het voormalige pakhuis aan de Grimburgwal en sloot aan bij de architectuur van BG1. Het Anatomie gebouw (1875/1887) is in de historische beschrijvingen van het gebied tot op heden wat onderbelicht geweest. Het maakt ook al enige tijd geen deel meer uit van het gebied, al is het gebouw later gesloopt dan het Doelenhotel. Het moest plaatsmaken voor de sociale woningbouw in

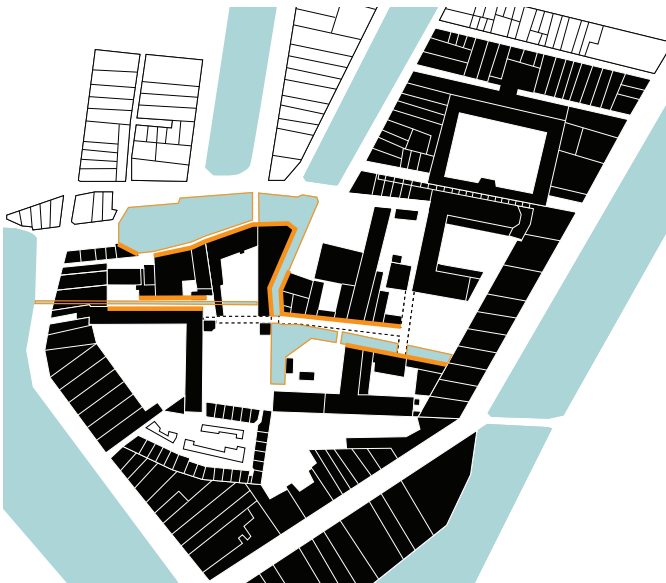
het gebied. Toch verdient het gebouw enige aandacht omdat het op zijn minst twee zaken verduidelijkt in het gebied.

Het sloot aan de achterzijde (de zuidzijde aan op de resterende hofhuizen van het oude Gasthuishof. Naar het noorden kende het een mooie statige voorgevel. Het vormde hiermee een mooie gevelwand naar de entree van het gebied die oostelijk van BG2 lag (Afb. 36). Qua opbouw vormde het een eenheid met de opzet van de gebouwen als BG1, BG2 en BG5 met eenzelfde lage plint en hoge 1e en 2e verdieping, in totaal 4 lagen hoog. Het was daarmee duidelijk een onderdeel binnen de binnenring van panden, in de gasthuis 'familie'.

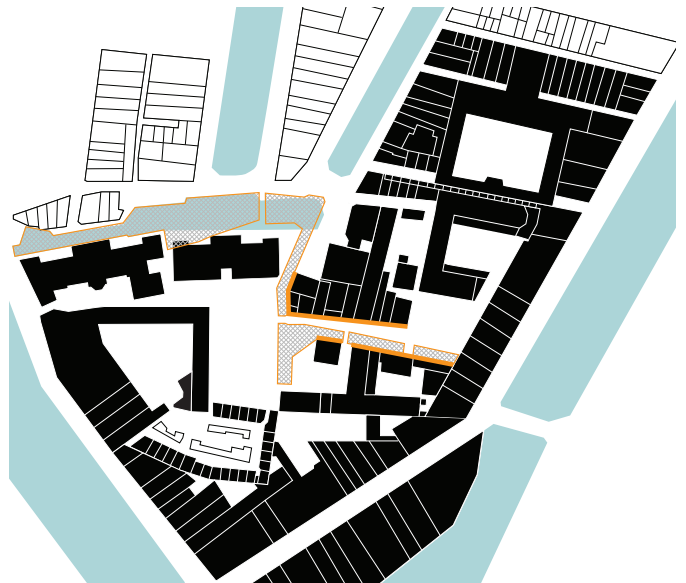
Een ander belang van het gebouw ligt in de verklaring die het biedt voor de wat merkwaardige gevelopbouw van de later gebouwde 2e Chirurgische kliniek. Deze kliniek sloot zeer nauw aan op het Anatomiegebouw vandaar dat die gevel van het kliniekgebouw een typisch informele, zijgeveluitwerking heeft (Afb. 37). Het gebouw bestond oorspronkelijk uit één helder volume, dat later aan de oostzijde is uitgebreid met een iets dieper, maar even hoog volume.

Afb. 38: Overzicht van alle bouwwerken sinds 1782 afgezet tegen de situatie in 1929

Afb. 39: 1782 - Waterstructuur

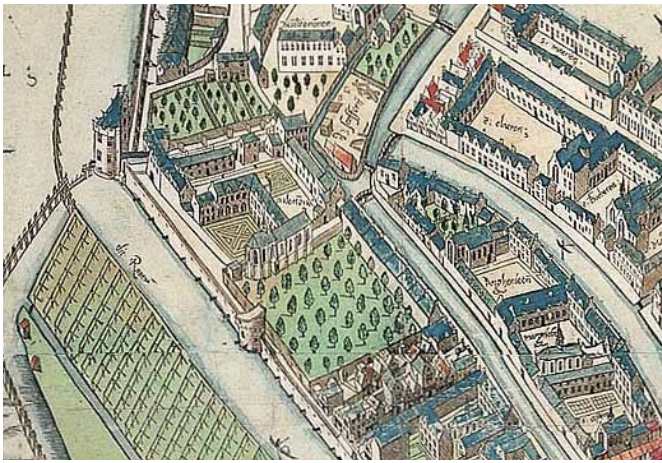
Afb. 40: 1875 - Waterstructuur

Vervolgens verrees in 1875 op de hoek van de Grimburgwal en de Oudezijds Achterburgwal, op het plein de Blyde Hoek een gebouw met wachtkamers en polikliniek (BG4). Wederom ontworpen door architect Godefroy in neo-Hollandse Renaissancestijl. Dit gebouw sloot in hoogte en schaalgrootte aan op de nog naastgelegen kloosterbebouwing (waar tegenwoordig BG3 staat). Links van dit nieuwe gebouw werd de gasthuispoort uit 1736 herplaatst.

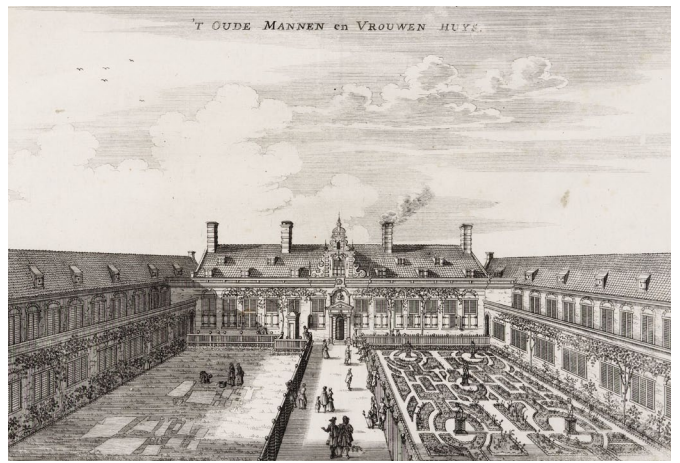
Op het terrein achter BG4, waar zich eeuwenlang de ziekenzalen voor mannen en vrouwen bevonden, werd tussen 1887-1890 het Klinisch Ziekenhuis (BG5) gebouwd. Architect Leguyt ontwierp een U-vormig gebouw dat in hoogte en vormgeving aansloot bij BG1 en BG2. Ondanks de krapte op de kavel wist de architect een paviljoenopzet te hanteren rondom een deels groen binnenhof, grotendeels 'vrij' in de ruimte hoewel formeel naar binnen gericht. BG5 werd het belangrijkste gebouw voor medisch onderwijs en kreeg een ronde uitbouw met twee collegezalen voor de anatomische les in het binnenhof. Architect Leguyt ontwierp ook de bijbehorende gasthuisapotheek aan de Kloveniersburgwal in 1887.

Op de plaats van het voormalige Mannenverband en Doelenhotel werden eind 19^e eeuw door architect Poggenbeek de Tweede Chirurgische Kliniek en een Zusterhuis ontworpen. Wederom twee hoge gasthuisgebouwen, maar vanwege de krappe locatie volgens corridorsysteem gebouwd. Als laatste van de bouwcampagne werden in 1913 het Administratiegebouw en de Kinderkliniek (BG3) van architect Van der Meij in Amsterdamse Schoolstijl opgetrokken.

De nieuwbouw veranderde de stedenbouwkundige setting, de (water) wegen, routing en toegang tot het Binnengasthuis (Afb. 38 - Afb. 39). De Grimburgwal werd versmald en de kade verhoogd voor BG1 en BG2. Verder werd eind jaren '70 van de negentiende eeuw de Gasthuissloot gedempt en verdween de waterloop uit het gebied. Na de demping van de sloot kreeg het Binnengasthuis in 1878 een nieuwe en bredere hoofdingang tussen het Vrouwenverband en enkele uit de zeventiende eeuw stammende gebouwen (later BG3) (Afb. 40). Een nieuwe brug tussen noord- en de nieuwe zuidoever van de Grimburgwal verving de brug die verdween bij de sloop van het Herenlogement. De Gasthuispoort verloor hiermee na eeuwen zijn functie als hoofdentree.

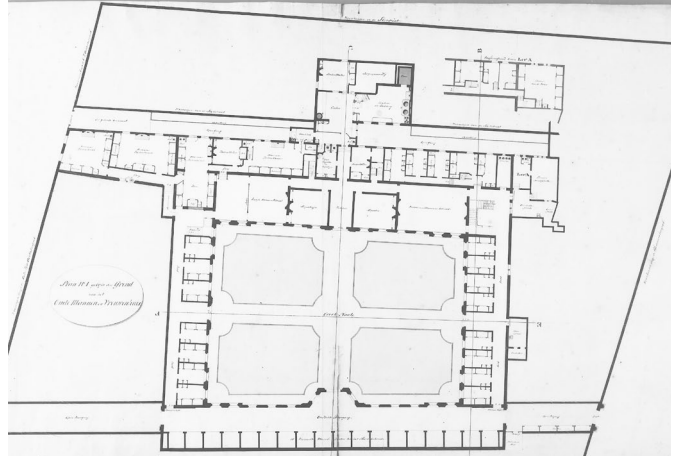
Afb. 41: 1538

Afb. 42: 1663

Afb. 43: 1731/1797

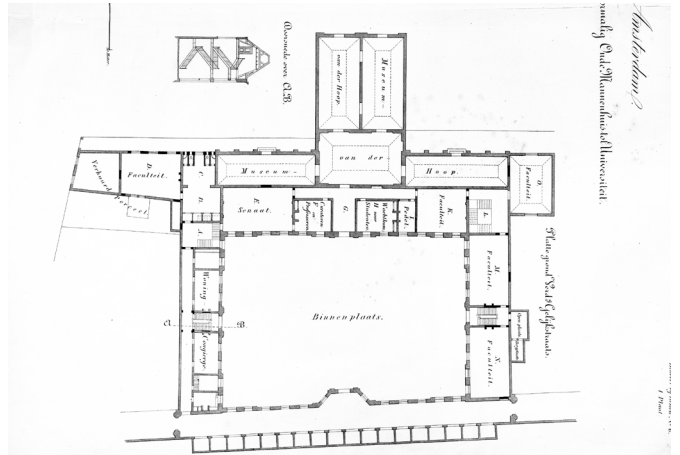
Afb. 44: 1754

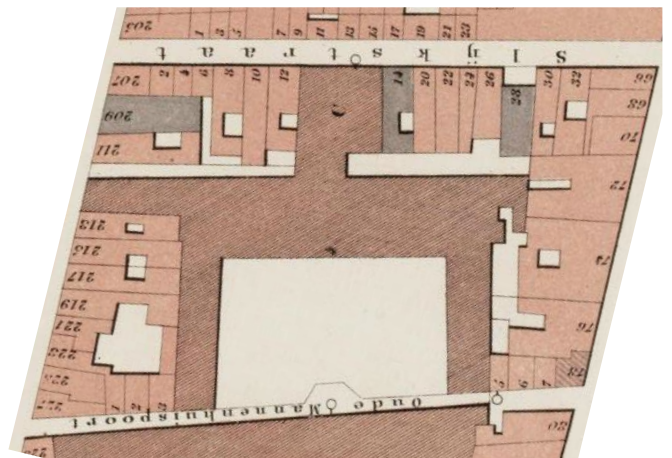
Afb. 45: ca.1870 - Museum

Afb. 46: ca.1870 - Senaatskamer

Afb. 47: 1880 - Ontwerp voor het inrichten van het voormalig Oude Mannenhuis tot Universiteit

Afb. 48: 1900 - Imbedding OMHP in kleinschalige randbebouwing

1.3 Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling

1.3.4 Het Oudemanhuispoortcomplex

Het Oudemanhuispoortcomplex ligt tussen de Oudemanhuispoort (zuiden), de Oudezijds Achterburgwal (westen), de Slijkstraat (noorden) en de Kloveniersburgwal (oosten). In de tijd van het Oude Nonnenklooster was dit gebied in gebruik als boomgaard en grensde het in het zuiden aan het kloosterkapel en in het oosten aan de ommuurde stadsgrens (Afb. 41). Aan de westkant van de boomgaard stonden sinds de kloostertijd al huurhuizen. Aan de noordzijde van de boomgaard bevonden zich kleine particuliere woningen met de voorgevels aan de Slijkstraat en de achtertuinen aan een poldersloot.

In 1600 verkocht het gasthuis de boomgaard aan het Oudemannenhuis en werd een carrévormig gebouw met binnentuin gemaakt voor oude mannen en vrouwen (Afb. 42). Het gebouw was bereikbaar via een oostwest gang en poorten aan de Kloveniersburgwal en Oudezijds Achterburgwal. In de buitenring van het complex stonden zowel huurhuizen van het Oudemannenhuis, als van het Binnengasthuis. De huurhuizen aan de Oudezijds Achterburgwal kregen met de komst van het Oudemannenhuis achtertuinen waardoor het terrein een besloten karakter kreeg.

Het Oudemannenhuis werd eind 18^e eeuw vernieuwd naar een ontwerp van Pieter Rendorp. Op hetzelfde grondvlak werden vier vleugels rond een binnenplaats gepositioneerd. De 17e-eeuwse fundering en gevels aan de buitenzijde werden hierbij zoveel mogelijk hergebruikt (Afb. 44). De gevels aan de binnenplaats kregen een statig en symmetrisch uiterlijk, geïnspireerd door Franse voorbeelden uit die tijd. Het binnenhof werd ingericht als siertuin en bleekveld (Afb. 43).

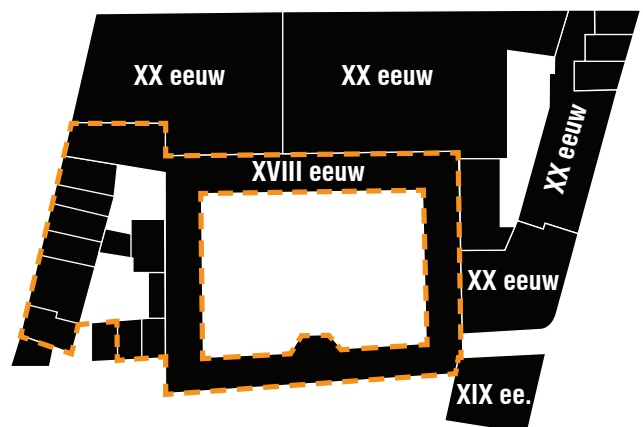
De rijke gevels waren een contrast met het interieur, dat sober was vormgegeven. Exterieur en interieur leken niet veel relatie met elkaar te hebben. Al kwamen de muurdammen overeen met de breedte van de bedstedes.

De slaapcellen bevonden zich in de oost- en westvleugel. De regentenkamers, eetzaal, keuken, bakkerij en ondersteunende functies in de noordvleugel. In de zuidelijke vleugel werd een galerij verwerkt die leidde naar beide toegangspoorten. In de overdekte galerij werden 18 winkelkasten ingericht voor handelaren. Ook de poort aan de Kloveniersburgwal werd in deze periode vernieuwd naar een ontwerp van Abraham van der Hart en Anthonie Ziesenis. Zowel het carré als de poort zijn architectonisch gezien sinds die tijd niet wezenlijk veranderd, maar eromheen is een conglomeraat aan gebouwen ontstaan.

In de 19e eeuw werden de oost- en noordvleugel boven de galerij gebruikt door het Binnengasthuis en ingericht tot ziekenzalen. De fijnmazige verdeling van kamertjes maakte plaats voor grotere ruimten. De noord- en westvleugel werden verbouwd voor de KABK naar een ontwerp van Tétar van Elven. Er werden studie- en expositiezalen opgetrokken, waarvan er twee doorliepen tot aan de Slijkstraat. Tot slot

voegde ook het museum een aantal grote zalen toe aan de noordkant. De ingrepen aan het gebouw waren voor het overgrote deel interne verbouwingen en inbreiding tussen de buitenring en het carrégebouw.

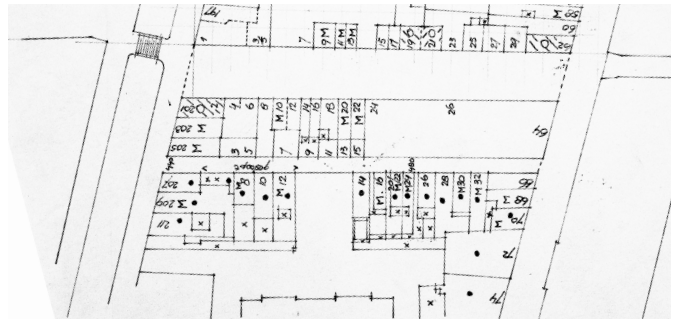
In 1879 werd de Gemeente Universiteit eigenaar van het complex en vond een renovatie plaats voor de inpassing van de onderwijsfunctie. Zie de volgende paragraaf voor een toelichting van deze ontwikkeling. (Afb. 47 - Afb. 48)

Afb. 49: Oudemanhuispoortcomplex datering

Afb. 50: 1811 - Kadastrale kaart

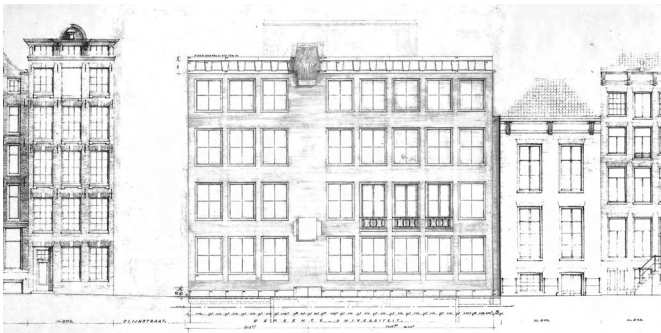
Afb. 51: 1942 - Kadastrale kaart

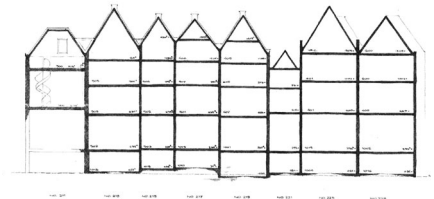
Afb. 52: 1957 - De oude structuur aan de Slijkstraat net voor de sloop

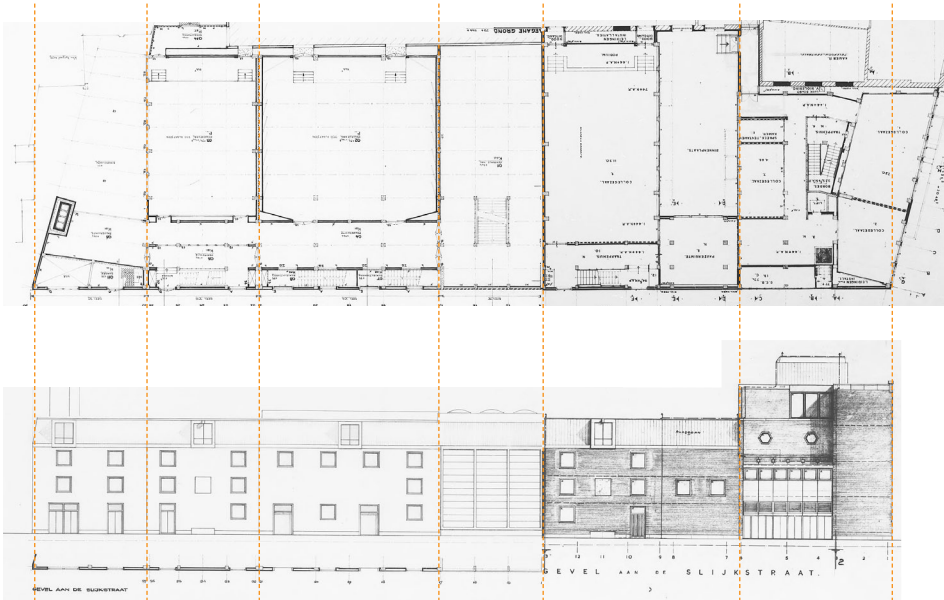
Afb. 53: 1953 - Oudezijds Achterburgwal

Afb. 54: 1961 - 1^e Leupen pand

Afb. 55: Doorsnede over de resterende panden aan de Oudezijds Achterburgwal

Afb. 56: 1964 - Overzicht van alle Slijkstraat gevels van Leupen/gemeentewerken

Afb. 57: 2009 - Huidige toestand Slijkstraat

1.3 Stedenbouwkundige en architectonische ontwikkeling

1.3.5 Het Universiteitskwartier en particuliere bewoning

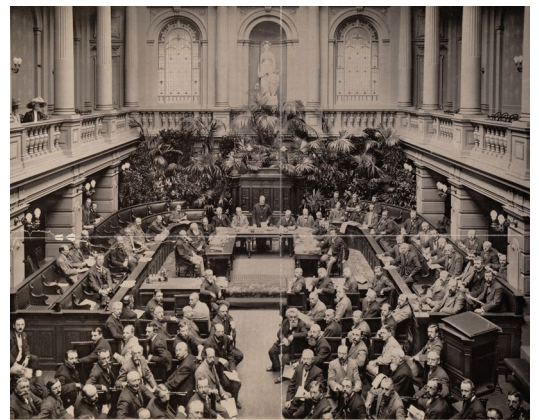
De eerste grootschalige uitbreiding van de universiteit vond plaats in het noorden van het gebied, na aankoop van het Oudemanshuispoortcomplex. Dit complex had sinds de eerste bouwfase in 1601 een kenmerkende carrévorm met binnentuin en was bereikbaar via de poorten vanaf de twee burgwallen en vanaf een later gedempte sloot aan de noordzijde. Rondom het Oudemannenhuus had zich een buitenring van voornamelijk woningen gevormd. Deze huizen waren met de voorgevels naar de straatzijde gericht, terwijl de achtertuinen aan het Oudemannenhuus grensden (Afb. 50).

In de eerste universiteitsjaren bleef deze stedenbouwkundige opzet redelijk gelijk. De noordzijde van het complex, tussen de oude poldersloot en de Slijkstraat, werd veelvuldig aangepast, waarvoor woningen aan de Slijkstraat sneuvelen. Tussen 1889-1891 werd aan de noordzijde een groot volume toegevoegd: een ceremoniële aula naar het ontwerp van J. Springer, met een entree aan de Slijkstraat (Afb. 58 - Afb. 51). Vanaf dat moment had het complex niet alleen voorname entrees via de poorten aan de zuidzijde, maar ook aan de noordzijde.

Nadat de universiteit eigenaar werd, bleef het hart van het complex zijn vorm behouden (de carrévorm met hof, onderdoorgang/steeg en poorten). Ook de poldersloot was tot 1960 in gedempte vorm nog traceerbaar. Maar in de buitenring rondom het voormalige Oudemannenhuus maakten de kleine huurwoningen langzaam maar zeker plaats voor grotere gebouwen, eerst in eigendom van het gasthuis, later aangekocht door de gemeente en zodoende overgedaan en gekoppeld aan de universiteit. Hierdoor is een amorfe samensmelting van volumens ontstaan.

Vooraf aan de Slijkstraat en Kloveniersburgwal vond in de 20^e eeuw schaalvergroting plaats. Met het gebouw De Schaats (1927) in Amsterdamse Schoolstijl door architect Marnette, maar ook in de jaren '60 en '70 van de twintigste eeuw met nieuwbouw in moderne en historische vormgeving aan de Kloveniersburgwal (Afb. 59 - Afb. 60), de Slijkstraat (Afb. 56 - Afb. 56) en Oudezijds Achterburgwal (Afb. 53 - Afb. 54 - Afb. 54), de laatste in fasen ontworpen door architect Leupen.

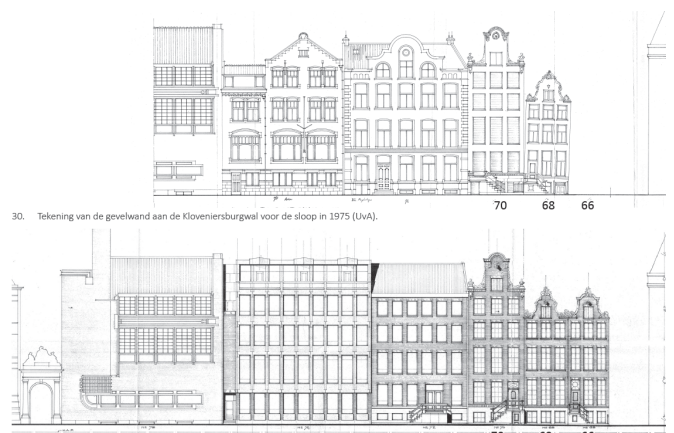
Toen de gemeente, en later de UvA, eigenaar werd van de grachtenhuizen aan de Oudezijds Achterburgwal werden deze in de jaren '60 door architect Kasteel intern met elkaar en het Oudemanshuispoortcomplex verbonden. De huizen met 18e-eeuws voorkomen kregen daarmee een 20e-eeuwse laag toegevoegd en werden onderdeel van het grotere conglomeraat en interne routing.

Afb. 58: De aula van J. Springer

Afb. 59: 1974 - Sloop hoekwoningen Kloveniersburgwal

Afb. 60: 1975-79 - Oude en nieuwe (oude) panden aan de Kloveniersburgwal

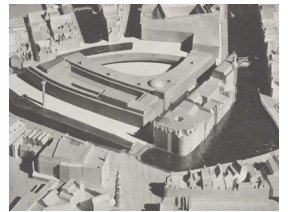
Afb. 61: 1968 - Eerste toevoeging BG5

Afb. 62: 1968 - Begane grond

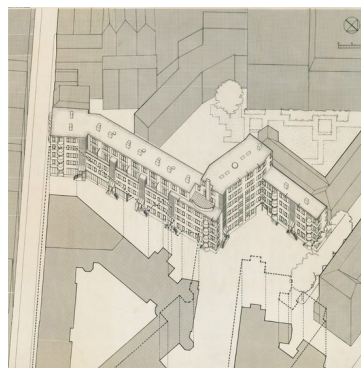
Afb. 63: 1980 - plan met volledige opening noord wand en introductie van nieuwe poorten

Afb. 65: ca. 1966 Ontwerp voor Universiteitskwartier

Afb. 64: 1982 - plan met volledige opening noord wand en introductie van nieuwe poorten

Afb. 66: 1982/1985

Afb. 67: Begane grond sociale woningbouw

Sinds de jaren '80 is de UvA ook eigenaar van het aangrenzende, voormalige Binnengasthuisterrein en startte een nieuwe herinrichtings-verbouwingcampagne. Het besloten gasthuisterrein werd volledig opengesteld, er werden openbare wegen door het gebied gelegd (Vendelstraat, Binnengasthuisstraat), er werden doorbraken door gebouwen heen gemaakt en het terrein van de Oudemanshuispoort en het BG-terrein kregen een openbare koppeling.

Sinds de jaren '70 speelde de gemeente met de gedachte om een deel van het Binnengasthuisterrein 'terug te geven aan de stad'. Toen in de jaren '80 de UvA eigenaar van dit terrein werd kon aan deze wens gehoor gegeven worden om het gebied meer openbaar te maken. De UvA maakte tevens een afspraak met de gemeente over een maximum percentage eigenaarschap in dit gebied. Met deze twee uitgangspunten werd de herinrichting van het BG-terrein vanuit een stedenbouwkundig opzicht benaderd.

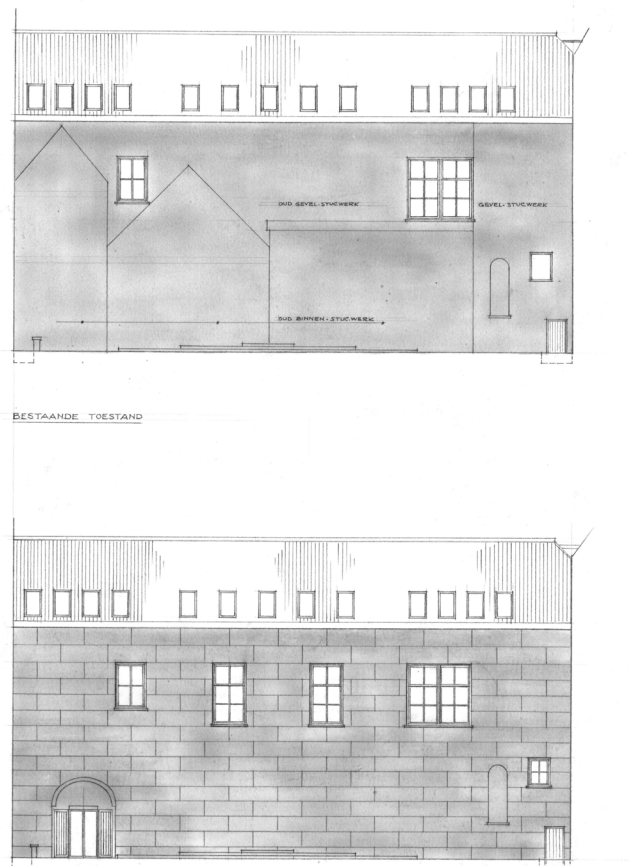
Een 'Onafhankelijke Werkgroep Binnengasthuisareaal' was al in 1978 ingesteld en leverde twee plannen aan (in 1980 en in 1982) voor herinrichting van dit gebied. In de werkgroep zaten o.a. architecten Aldo van Eyck, Theo Bosch, Rudy Uytenhaak, de UvA, gemeente Amsterdam en belangenverenigingen.

De plannen van de werkgroep waren zeer rigoureuus met bijvoorbeeld gehele sloop langs de Grimburgwal en het gehele Administratiegebouw. De uiteindelijke uitwerking werd een rudiment van wat Aldo van Eyck en Theo Bosch voor ogen hadden.

Het resultaat van deze exercitie was een volledige openstelling van het vm. Binnengasthuisterrein, er werden openbare wegen door het gebied gelegd (Vendelstraat, Binnengasthuisstraat), er werden doorbraken door gebouwen heen gemaakt en het terrein van de Oudemanshuispoort en het BG-terrein kregen een openbare koppeling.

In deze periode deed ook de woningbouw intrede in het gebied. Het uitgangspunt was hier louter volkshuisvesting. Architect De Ley kreeg opdracht voor het ontwerp van een woningbouwblok, waarvoor het Anatomisch Laboratorium werd gesloopt. De woningbouw zou een klein deel van het terrein beslaan, maar had een grote impact op de omliggende omgeving, want de woningbouw zorgde voor openheid en openbaarheid, maar sloot tegelijkertijd de achterliggende binnenhoven en de Gasthuiskerk af.

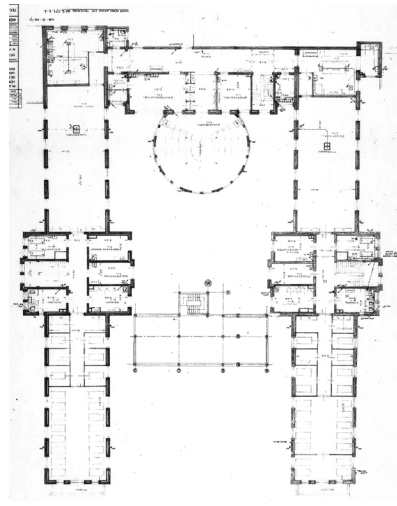
Tot slot voegde de UvA ook de bebouwing aan de Oude Turfmarkt en de Gasthuiskerk toe aan het bezit.

Afb. 68: 1989 - Ontwerp monumentenzorg voor aanpassing achtergevel OMHP. Introductie verbinding OMHP-Binnengasthuis.

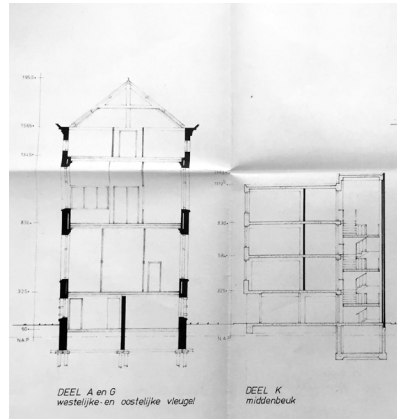
Afb. 69: 1968 - Eerste toevoeging BG5

Afb. 70: 1968 - Begane grond

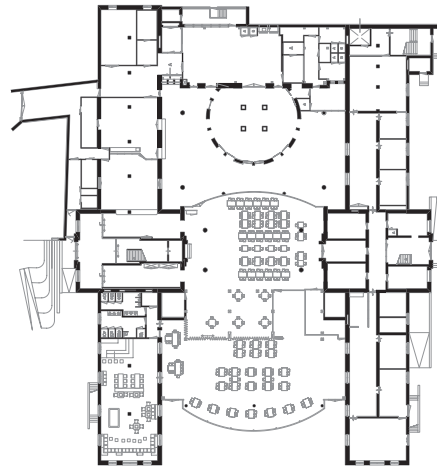
Afb. 71: 1981

Afb. 72: 1968 - Doorsnede

Afb. 73: 1988 - Tweede toevoeging, piramide en inbouwen

Afb. 74: 1988 - Begane grond

Afb. 75: Vogelperspectief Binnengasthuis

Afb. 76: BG3 - Theo Bosch gebouw

Naast de vele interne verbouwingen van het BG-terrein tot universiteitscomplex, zijn er drie verbouwingen die een wezenlijke verandering betekenden voor de stedenbouwkundige ruimten en de gebouwstructuren. Dat zijn de verbouwingen aan BG5 en BG3 en momenteel de Tweede Chirurgische kliniek.

BG5, het voormalige Klinisch Ziekenhuis, was van oorsprong een U-vormig gebouw met binnentuin. Om de ziekenhuisvleugels beter te verbinden, was in 1968 door het ziekenhuis al een gebouw overdwers op de binnenplaats geplaatst (Afb. 69 - Afb. 70 - Afb. 71 - Afb. 72). In de jaren '80 werd de resterende binnenplaats overkapt en aan de zuidzijde afgesloten met een piramidevormig gebouw van architect Dirks ten behoeve van een mensa. Hierdoor kreeg het gebouw een meer rechthoekig grondvlak (Afb. 73 - Afb. 74).

In de jaren '90 was het aangrenzende BG3 aan de beurt. Van dit gebouw werd de voormalige Kinderkliniek gesloopt en bleef alleen het Administratiegebouw staan. Hieraan werd een nieuwbouwdeel gekoppeld naar het ontwerp van architect Bosch. Dit nieuwbouwdeel heeft een ovale vorm met een verbrede voet en 2e verdieping, bijna volledig van glas. Deze afwijkende vorm had direct invloed op de omliggende bebouwing en openbare ruimte (Afb. 75 - Afb. 76).

Na eerdere sloop-nieuwbouw varianten is uiteindelijk in 2017 besloten de Tweede Chirurgische kliniek om te bouwen tot Universiteits Bibliotheek (UB) (Afb. 77 - Afb. 78). Hierbij wordt het binnenhof getransformeerd tot atrium.

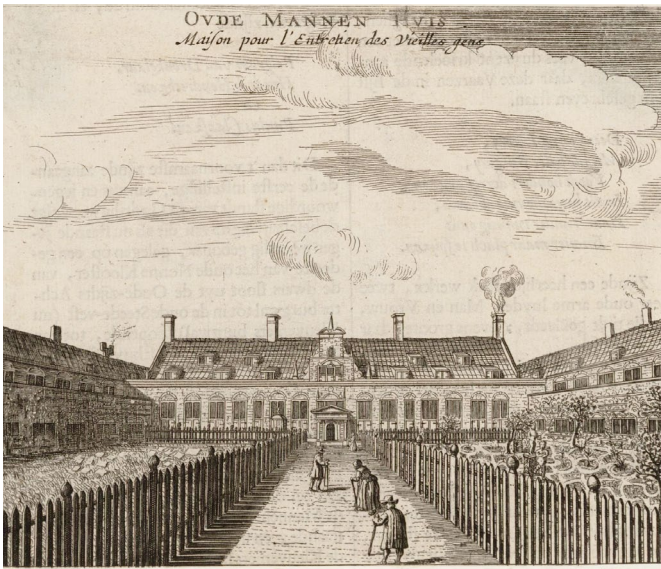
Na fel verzet en beroep op het behoud van de monumenten hierbij zijn de conversie van het hof tot atrium en de entree aan de binnengebiedszijde de grootste ingrepen geworden. Tot slot wordt een nieuwbouwdeel gebouwd aan het vm. Zusterhuis. Hiermee wordt de doorbraak die is ontstaan na de sloop van Hotel Pays-Bas eindelijk vervolmaakt.

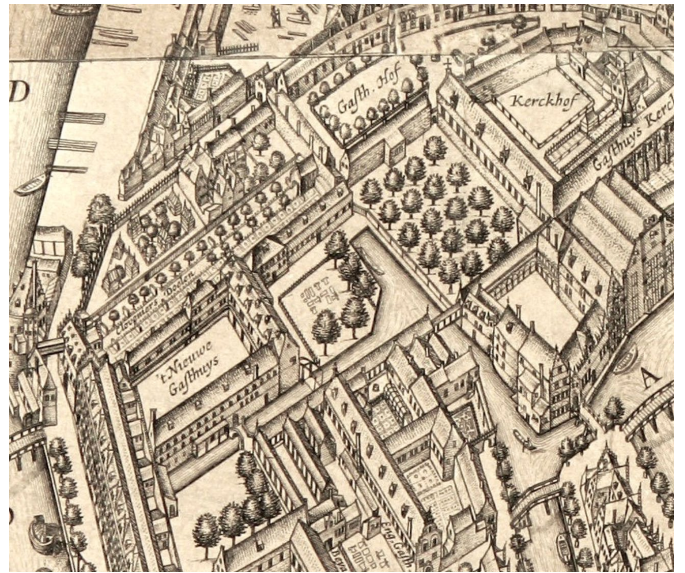
Afb. 77: Ontwerp nieuwe Bibliotheek van Cruz y Ortiz

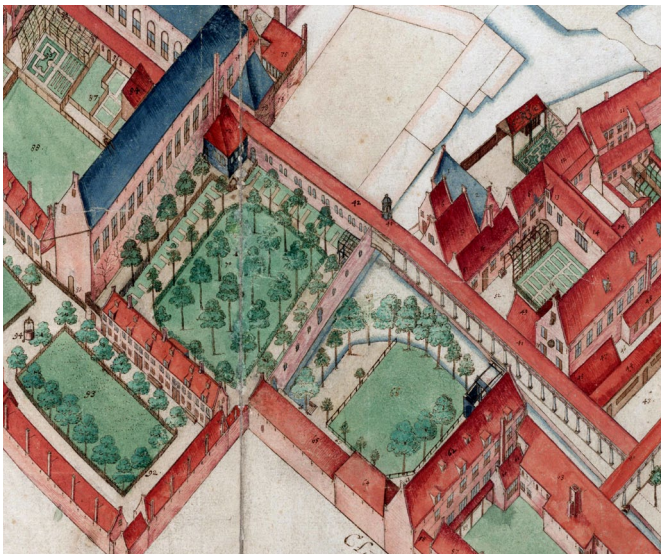
Afb. 78: Ontwerp nieuwe Bibliotheek van MvSA & van Stigt

Afb. 79: 1665 - Oude Mannen huis hof, met boomgaard, beelden en bleekveld

Afb. 80: 1680 - Afgebakende buitenruimten met bleekveld, begraafplaats, boomgaard etc.

Afb. 81: 1628 - Hof/Groen structuur

Afb. 82: 1628 - Hof/Groen structuur

Afb. 83: 1782 - Hof/Groen structuur

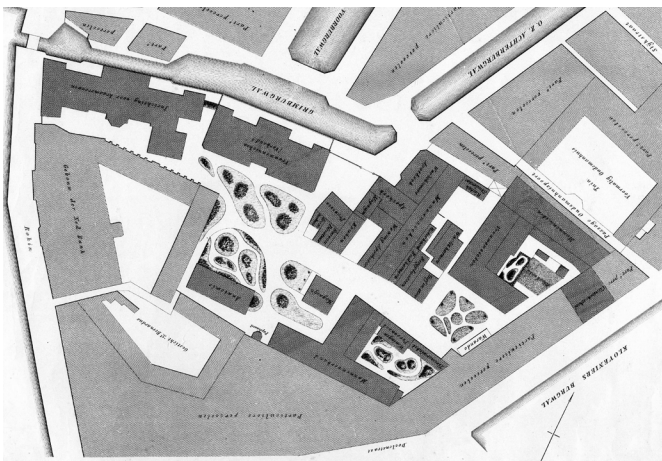
1.4 Ontwikkeling van de buitenruimten

1.4.1 Het Klooster en het gasthuis tot begin 19e eeuw

In de paragrafen hiervoor hebben voornamelijk de verschillende gebouwen, hun gebruiks- en de ontstaansgeschiedenis veel aandacht genoten. Ook de stedenbouwkundige samenstelling, de korrelgroottes, adres, ontsluiting en routing zijn onderdeel van beschrijving en analyse geweest. De buitenruimte als onderdeel op zich is veel minder onderwerp van onderzoek en beschrijving geweest.

In het kader van een algemene beschouwing over het gebied als totaal is het nuttig licht te werpen op de verschillende stadia van gebruik en inrichting van de buitenruimte, als eerste verkenning. Deze beschrijving is voornamelijk gebaseerd op tekeningen en foto's. Grofweg beschreven in vijf perioden en/of stadia.

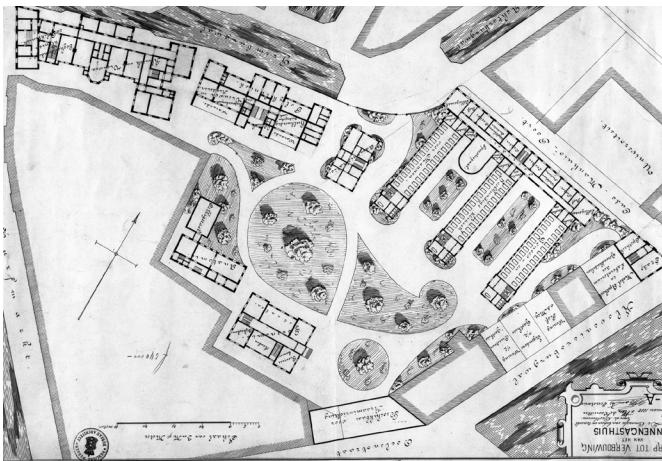
Wanneer nog in gebruik als klooster en later gasthuis complex zijn de buitenruimten over het algemeen duidelijk gekaderd door middel van panden, kades, muren en colonnades. Binnen deze structuur worden de verschillende hoven soms formeel maar vaker zeer productief ingericht met functies als bleekveld, boomgaard of moestuin (Afb. 79 - Afb. 80 - Afb. 81). Het gebied is nader geleed door de waterstructuur van grachten en waterlopen (Afb. 82 - Afb. 83).

Afb. 84: 1879 - inrichting buitenruimte, halverwege de 19e eeuwse veranderingen

Afb. 85: ca. 1875 - Een afwisselend groen en bestraat binnengebied met een smalspoor

Afb. 86: 1885 - Schets ontwerp, met duidelijk aandacht voor de buitenruimte

Afb. 87: De tuin voor het Anatomiegebouw

Afb. 88: 1981 - vergaand ruimtetekort, de buitenruimte als parkeerplaats

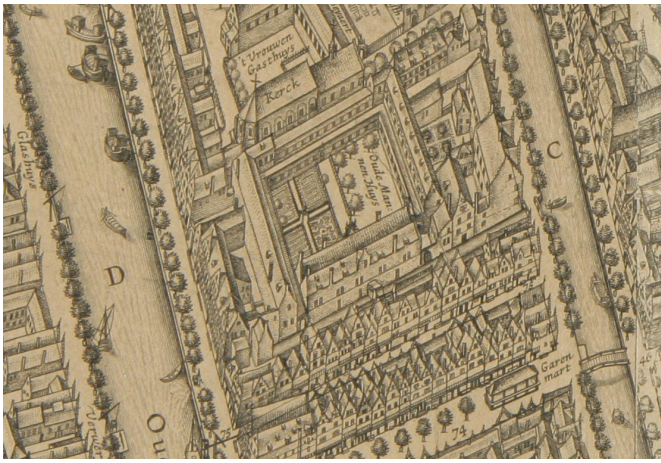

Afb. 89: 1981 - goede auto bereikbaarheid, ook voor de ambulances is gewaarborgd

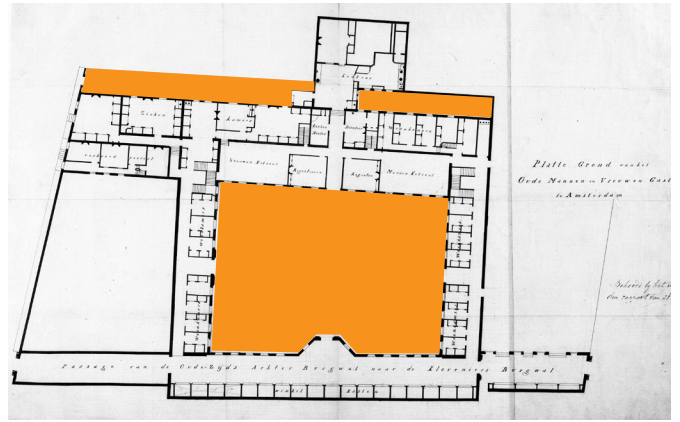
1.4 Ontwikkeling van de buitenruimte

1.4.2 Het gasthuis vanaf de 19e eeuw

Met de overgang naar een vroegmodern ziekenhuis in de loop van de 19^e eeuw verdwenen de grachten, colonnades en drooglopen en werd het leeuwendeel van de gebouwen aanzienlijk groter en hoger. Aan de noordzijde werd de buitenring van het gasthuisterrein wat geopend. In het verlengde van de Oudezijds Achterburgwal kwam een nieuwe hoofdentree tot het gebied. Vanaf hier betrad men sindsdien een meer vloeiend, in elkaar overlopend gebied waarin halverharding en later klinkers werden afgewisseld met groenperken in typisch 19e-eeuwse niervormen. Soms lagen de perken tegen de gevels dan weer los in de ruimte. Grote bomen werden afgewisseld met laag struweel, haast landschappelijk ingezet. Er was duidelijk aandacht voor verpozen. Maar daarnaast werd in deze structuur ook een strikt functioneel smalspoor ingepast dat lang in gebruik was om o.a. het linnengoed naar de verschillende afdelingen te kunnen verplaatsen (van Afb. 84 tot Afb. 87). De intensivering van het gebruik en de bezetting van gebouwen en de buitenruimte, als resultante van een steeds moderner bedrijfsvoering deed het gebied geen goed. Steeds meer raakte het gebied vol met allerhande aan- en bijgebouwen. Over een nieuwe brug en later met de sloop van het Hotel Pays Bas en een restant Gasthuishof gebouwen kon ook de auto het gebied goed bereiken. Langzaam maar zeker verwerd de overgebleven buitenruimte tot een grote parkeerplaats. Het groen verdween steeds meer en overal stonden auto's (Afb. 88 - Afb. 89).

Afb. 90: 1625

Afb. 91: 1754 - Open gang

Afb. 92: 1870

Afb. 93: 1919

Afb. 94: Huidige situatie van de OMHP hofjes

Afb. 95: 1960 - De pandsgewijze structuur aan de Slijkstraat

1.4 Ontwikkeling van de buitenruimte

1.4.3 De Oudemanhuispoortcomplex

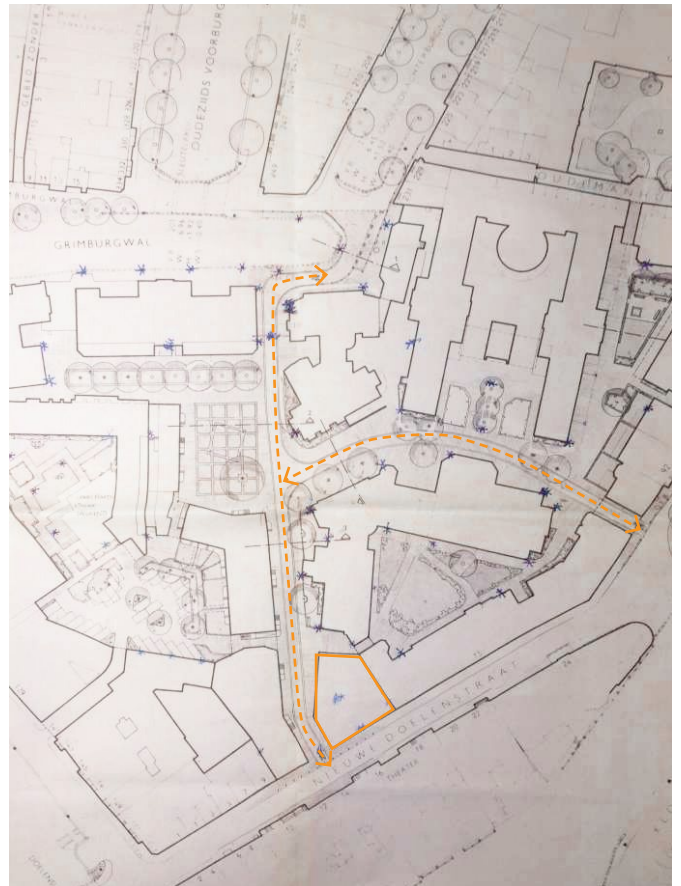
Ten noorden van het carrégebouw lag lange tijd een poldersloot die de waterwegen in het oosten en westen verbond (Afb. 90). Na de demping van deze gracht was de richting van deze voormalige waterloop nog lange tijd in de buitenruimte van het gebied herkenbaar, totdat deze uiteindelijk door het volbouwen met universiteitsbebouwing verdween (Afb. 91 - Afb. 92 - Afb. 93).

Tussen de buitenring (woonhuizen) en het binnengebied (Oudemannenhuis) lagen tevens achtertuins. Deze groene stroken werden in de loop van de eeuwen smaller en kleiner door de oprukkende gasthuis- en later universiteitsbebouwing (Afb. 94). Deze groene zones verdwenen geheel aan de noordzijde en oostzijde van dit gebied.

De Slijkstraat had in de geschiedenis van dit gebied een straatfunctie, een openbare en toegankelijke buitenruimte vanuit de huizen in de straat en vanuit de omgeving. De Slijkstraat veranderde van karakter in de afgelopen eeuw door het verlies van adressen en introductie van traforuimten en expeditie entrees en door sloop van woningen en de komst van UvA bebouwing en het Radisson Hotel (Afb. 95).

Afb. 96: 1967

Afb. 98: ca.198 - Fietspaden door de BG terrein & ontwerp voor UB Nieuwe Doelenstraat van Paul de Ley

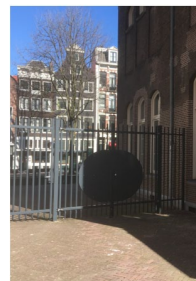
Afb. 97: ca.198 - Tentoonstelling over mogelijke veranderingen voor het BG terrein

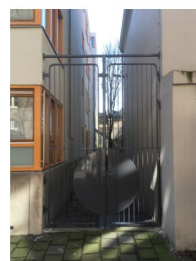
Afb. 99: Huidige situatie binnenterrein, een erg stenege verkeers-inrichting domineert

Afb. 100: Huidige situatie: fietsstraten knippen het gebied in drieën, geen meubilair

Afb. 102: Binnengasthuisstraat

Afb. 101: Hekwerken op de grenzen van de straten uit de jaren '80, staan symbool voor de beheersproblematiek

1.4 Ontwikkeling van de buitenruimte

1.4.4 Het Universiteitskwartier

Een vierde periode werd ingeluid met het vertrek van het ziekenhuis en de overgang naar een volledig universiteitsgebruik en -bezit. Ook woningbouw en de openbare ruimte midden in het gebied deden hun intrede, zoals in de vorige paragraaf reeds is beschreven. Het terrein werd meer publiek. Er werden doorgaande wandel- en fietsroutes dwars over het terrein gelegd.

In de plannen van de werkgroep zou ook een openbaar, groen plein aangelegd worden tussen BG2, de woningbouw en de Kinderkliniek. De uitwerking hiervan viel echter tegen.

De Gasthuishof zou na de oplevering van de woningbouw nog toegankelijk zijn en werd deels ingericht als parkeerterrein.

Het deel aan de Nieuwe Doelenstraat bleef een open, onaf terrein, omdat er destijds niet voldoende geld was om dit deel in te richten.

Ook de openingen naar de Kloveniersburgwal en de Nieuwe Doelenstraat werden vormgegeven. Er werd gepoogd die als smalle, poortachtige openingen vorm te geven.

De openbaarheid van het gebied bleek al snel niet geheel te lukken, omdat veel van de wensbeelden niet uitvoerbaar bleken vanuit veiligheid. Met de sloop en vervolgens bouw van een nieuw BG3 deel begin jaren '90 werd deze periode afgesloten.

In de periode van ca. 30 jaar die volgde, veranderde er in het gebied niets groots. Maar in de grachten, pleinen en straten eromheen des te meer. Een enorme groei van de vrijetijds economie vond plaats. Door toerisme, hotels en horeca werd het gebied vanuit de Nieuwmarkt, het Rembrandtplein en het Rokin steeds meer ingesloten. Dit gebied raakte wat vergeten en fungeerde voor bewoners daardoor steeds meer als een laatste rustige enclave. Toch werd de druk op het gebied ook binnenin voelbaar. Het terrein met zijn vele dode hoeken en verborgen nissen werd lastiger te beheren. Hekken verschenen langs de randen van de jaren '80 doorbraken (Afb. 101). De erachter gelegen gebieden werden zo 's avonds of soms de hele dag afgeschermd van buitenstaanders.

Groen en zitgelegenheden waren gewenst, maar de precare beheerssituatie liet het nauwelijks toe. Alleen die gebieden waar de bewoners min of meek direct toezicht op hadden, lieten een inclusiever en klimaatadaptiever gebruik toe. Het zijn die kleine enclaves die de laatste paragraaf van de ontwikkelingsgeschiedenis schrijven (Afb. 104 - Afb. 105).

Afb. 103: 1992 - Hof/Groen structuur

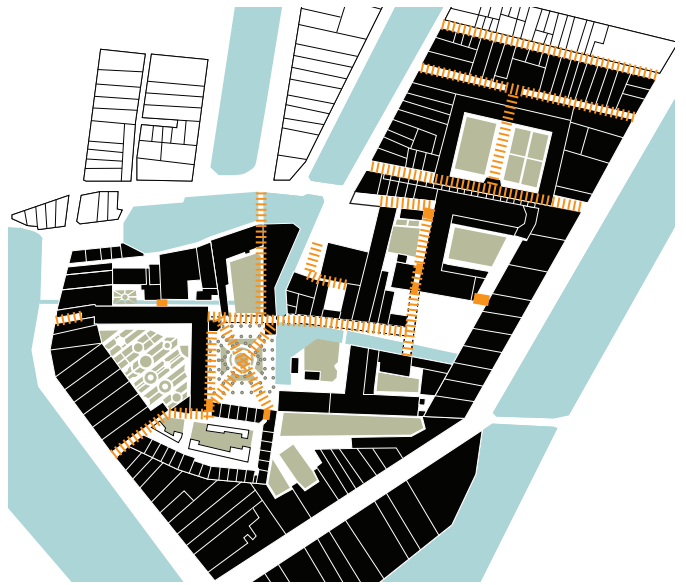
Afb. 104: Huidige situatie

Afb. 105: Huidige situatie

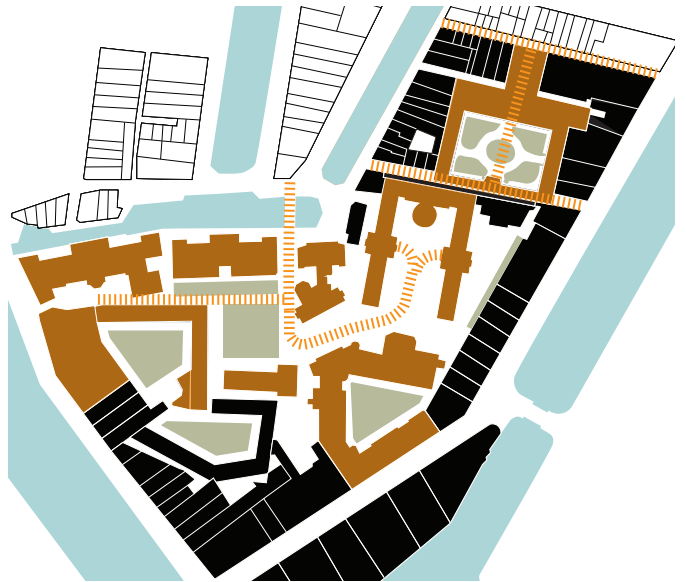
Afb. 106: Buitenring 1782: Poorten & Contour van naar buiten gerichte gebouwen
Zwart: Gasthuis gebouwen

Afb. 107: Binnengebied 1782: Hoven & Verbindingen

Afb. 108: Buitenring 1913: Buitenring, Poorten & Contour van naar buiten gerichte gebouwen. Zwart: Gasthuis gebouwen

Afb. 109: Binnengebied 1913: Hoven & Verbindingen & Institutionele gebouwen (oranje)

Afb. 110: Buitenring 1992: Buitenring, Poorten & Contour van naar buiten gerichte gebouwen. Zwart: Universiteitsgebouwen

Afb. 111: Binnengebied 1992/Nu: Hoven & Verbindingen & Institutionele gebouwen (oranje)

1.5 Kernwaarden vanuit de cultuurhistorie

Het gebied heeft door de eeuwen heen voortdurend transformatie ondergaan. Als onderdeel van de middeleeuwse stad is het complex organisch gegroeid en blijft het zich tot op heden veranderen en ontwikkelen. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Amsterdamse grachtengordel, dat als gebied sinds de oprichting een consistente basisvorm en parcellering heeft behouden.

Deze voortdurende transformaties zijn een interessant, overkoepelende constante in de geschiedenis en vormt één van de basiskenmerken van dit gebied.

Vanuit de hiervoor beschreven bewoners- en ontwikkelingshistorie worden monumentale kernwaarden zichtbaar die typerend zijn voor dit gebied. Deze kenmerken zijn voor de visie van het, in hoofdstuk drie beschreven, Strategisch Masterplan Universiteitskwartier richting gevend geweest.

De titel van het Strategisch Masterplan is 'Poorten, Hoven, Stegen'. Daarin zijn drie monumentale kernwaarden van het gebied benoemd. Het is echter belangrijk om hierbij te vermelden dat deze titel in de eerste plaats overdrachtelijk bedoeld is en niet alomvattend. Met de titel wordt het ruimtelijk karakter van het oorsprong middeleeuwse gebied beeldend getypeerd.

De monumentale kernwaarden van het gebied als geheel zijn te vinden in twee ruimtelijke eenheden:

- **De Buitenring**; een duidelijke en zichtbare contour van in oorsprong kleinere gebouwen met een eigen adres met daartussen, op geregelde afstanden, poorten. Deze buitenring zorgt in de gehele geschiedenis van het gebied voor herkenbaarheid, toegankelijkheid en aanhechting met de stad (Afb. 106 - Afb. 108 - Afb. 110).

- **Het Binnengebied**; een rustige, naar binnen gerichte wereld, met een contemplatief karakter waar grotere institutionele gebouwen met eigen entrees en monumentale bestraatte of groene hoven elkaar vormen, onderling verbonden door verbindingen, routes en stegen, (onder-)doorgangen (Afb. 107 - Afb. 109 - Afb. 111).

Deze monumentale kernwaarden zullen in de volgende hoofdstukken als terugkerende thema's worden belicht en behandeld:

Buitenring:

- Poorten, nadrukkelijk vormgegeven ontsluitingen
- Contour van kleinschalige, naar buiten gerichte gebouwen

Binnengebied:

- Hoven, groen en stenig
- Institutionele gebouwen, met een eigen karakter en entree
- Het superblok, daar waar de institutionele gebouwen zijn samengebracht
- Verbindingen – routes en (onder-)doorgangen, tussen de hoven en gebouwen

2. STEDENBOUWKUNDIGE ANALYSE

2.1 Inleiding

In hoofdstuk 1 zijn de belangrijkste onderdelen van de onstaans- en ontwikkelgeschiedenis van het gebied kort uiteengezet. Het is niet louter een obligate historische beschrijving. Het opvoeren van de bijdragen van de verschillende bewoners en gebruikers aan dit deel van Amsterdam helpt de stedelijke, ruimtelijke ontwikkeling en groei door de eeuwen heen te begrijpen en brengt belangrijke monumentale kernwaarden (thema's) van dit gebied aan het licht:

- **De Buitenring;** een duidelijke en zichtbare contour van in oorsprong kleinere gebouwen met een eigen adres met daartussen op geregelde afstanden poorten. Deze buitenring zorgt in de gehele geschiedenis van het gebied voor herkenbaarheid toegankelijkheid en aanhechting met de stad.

- **Het Binnengebied;** een rustige, naar binnen gerichte wereld, met een contemplatief karakter waar grotere institutionele gebouwen met eigen entrees en monumentale bestraatte of groene hoven elkaar vormen, onderling verbonden door verbindingen, routes en stegen, (onder-)doorgangen.

Ingrepen in de gebouwen en buitenruimten van de ene functie hadden invloed op plannen en aanpassingen van de volgende wat leidde tot een voortdurende transformatie en organisch gegroeid gebied.

Het vorige hoofdstuk was een opmaat naar dit hoofdstuk. Van een verleden als klooster en via een langdurig gebruik als ziekenhuis zijn we aangekomen bij een gebied voor wonen, werken en studeren. In dit hoofdstuk wordt de cultuurhistorische ontwikkeling van het gebied ('wat gebeurde er allemaal?') gekoppeld aan de stedenbouwkundige analyse ('waar heeft dat toe geleid?').

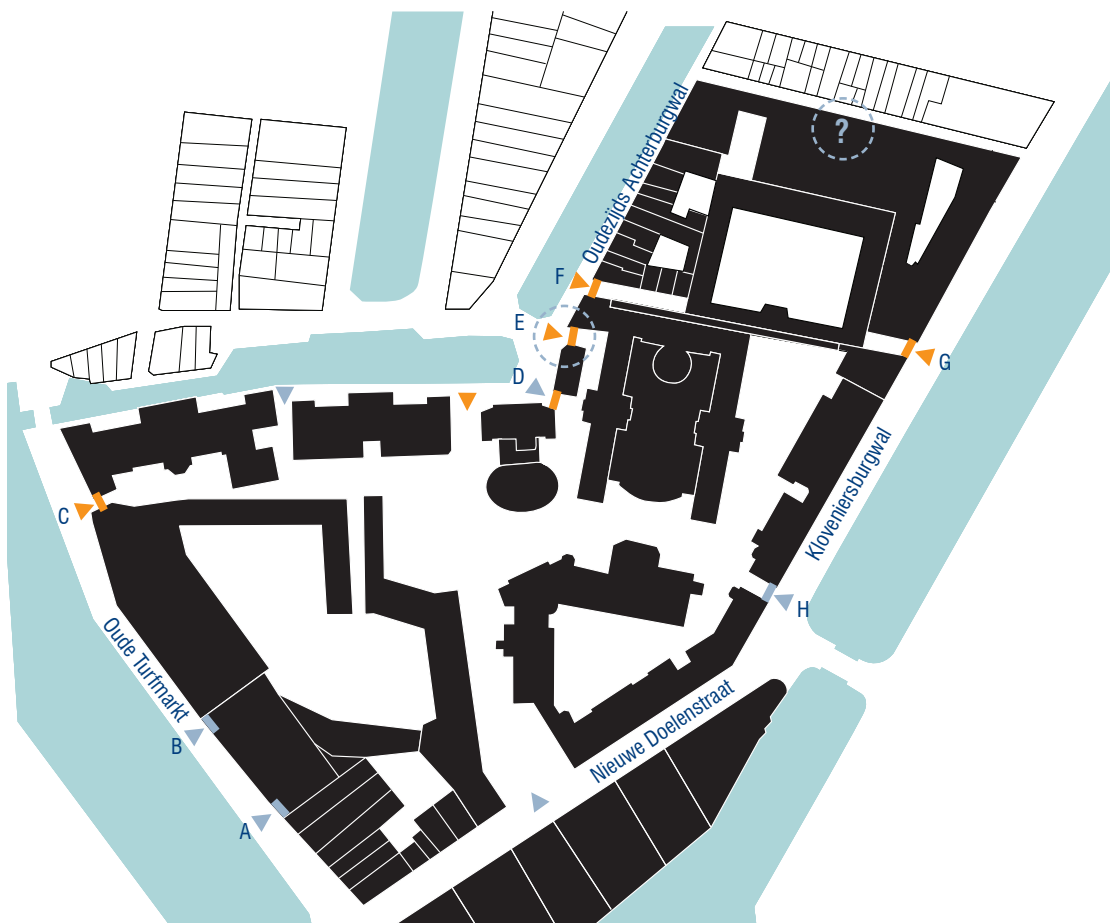
De stedenbouwkundige analyse tracht antwoord te geven op de volgende vragen:

1. Op welke manier zijn de monumentale kernwaarden in het gebied nog herkenbaar en werkzaam, of zijn deze juist veranderd en onherkenbaar (pluspunten en knelpunten)?
2. Waar heeft de voortdurende transformatie van het gebied toe geleid?
3. Hoe hebben de latere functionele ingrepen de context, het functioneren en de verschijning van de eerdere structuren beïnvloed?

De analyse in de paragrafen 2.2 en 2.3 richt zich op het gehele plangebied aan de hand van de monumentale kernwaarden, waarbij wordt ingezoomd op deelgebieden. Deze stedenbouwkundige analyse is thematisch van aard.

Paragraaf 2.4 richt zich op de leemte die ontstaan is tussen de eerdere architectuur en de latere stedenbouwkundige context. Deze stedenbouwkundige analyse is geografisch en chronologisch van aard en bevat meerdere, soms aaneengesochte monumentale kernwaarden.

De paragrafen 2.2-2.3 en 2.4 bevatten dubblures ten opzichte van elkaar. De thematische analyse in 2.2-2.3 is van belang omdat deze voortbordurt op de monumentale kernwaarden. De chronologische analyse in 2.4 is van belang omdat deze duidelijkheid schept welke ingrepen invloed hadden op elkaar, waardoor bepaalde knelpunten in de huidige situatie helder worden.

Afb. 112: Poorten & entrees van gebouwen, huidige situatie. Oranje: duidelijke en herkenbare poort&entree - Lichtblauw: geen duidelijke of herkenbare ingang

A - Oude Turfmarkt

B - Oude Turfmarkt

C - Oude Turfmarkt

D - BG4 Poort

E - Gasthuispoort

F - Oudezijds Achterburgwal
OMHP

G - Kloveniersburgwal - OMHP

H - Kloveniersburgwal -
Vendelstraat

2.2 Buitenring

De monumentale buitenring van het gebied heeft een duidelijke en zichtbare contour van poorten en gebouwen met een eigen adres. Deze buitenring heeft sterk bijgedragen aan herkenbaarheid, toegankelijkheid en verbinding met de stad.

2.2.1 Poorten, nadrukkelijk vormgegeven ontsluitingen

Het gebied heeft verschillende toegangspoorten, die de bewoners en gebruikers een overgangsmoment bieden voordat zij via smalle stegen of doorgangen naar de diverse hoven en gebouwen worden geleid (Afb. 112). De poorten zorgen voor ontsluiting (en soms afsluiting) van de verschillende gebouwcomplexen en zij geven duiding aan de buitenring (contour) van het Binnengasthuis- en Oudemanhuispoortgebied.

In de huidige buitenring van het gebied zijn nog vijf historische poorten aanwezig: twee poorten bij het Oudemanhuispoortcomplex (F - G), de vm. Gasthuispoort naast BG4 en BG5 aan kop van de Grimburgwal (D) en twee poorten aan de Oude Turfmarkt (A - B).

Tevens kent de buitenring verschillende doorgangen, onderdoorgangen en straten die opvallend en onopvallend de toegang tot het gebied vormen.

Op gebiedsniveau zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- De monumentale poorten doen nog grotendeels dienst als toegangspoort tot het gebied.
- Een deel van de monumentale poorten sluit aan op de hoofdroutes erachter.
- De monumentale poorten zijn bijna allemaal een opvallende, herkenbare verschijning in de contour van het gebied.

Knelpunten:

- Een deel van de monumentale poorten werkt niet meer goed als toegang tot het gebied, sluit niet meer aan op hoofdroutes en is geen 'eye catcher' meer.
- De verschillende, ongedefinieerde toegangen tot het gebied zorgen ervoor dat je het gebied kunt betreden zonder dat je er erg in hebt. De essentiële eerste schakel: de zichtbare, duidelijke gebiedsentree ontbreekt hier, wat een knelpunt vormt voor de herkenbaarheid, de oriëntatie en de aansluiting op de vervolgroutes tussen de buitenring en het binnengebied erachter.
- Een deel van de ongedefinieerde gebiedstoegangen in de buitenring zijn gevormd door straten wat de beheersbaarheid van het gebied verkleint.

Afb. 113: 1792 - Oude Turfmarkt poort

Afb. 114: 1796 - Gasthuishof

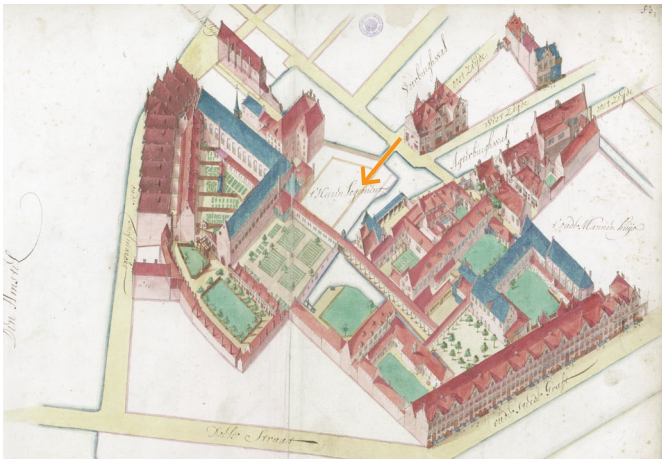
Afb. 115: 1786 - Poort Kloveniersburgwal

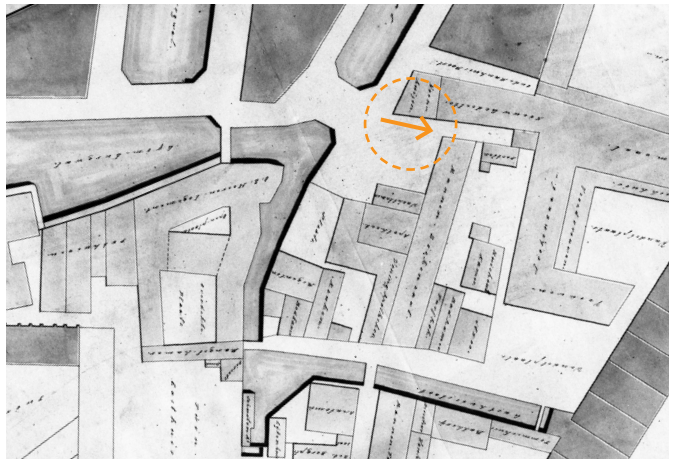
Afb. 116: 1792 - Poort Kloveniersburgwal

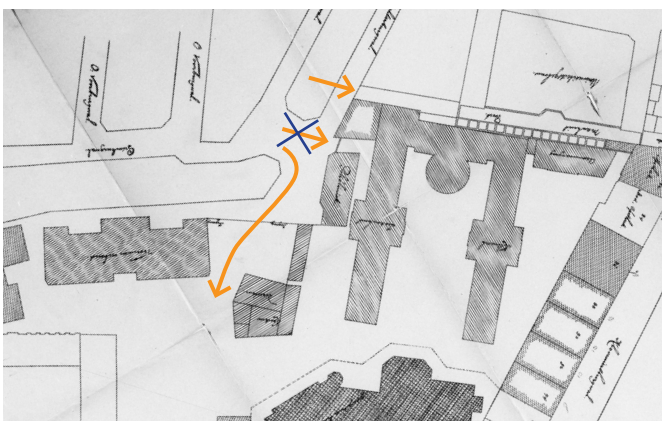
Afb. 117: 1860 - Poort Oudezijds Achterburgwal

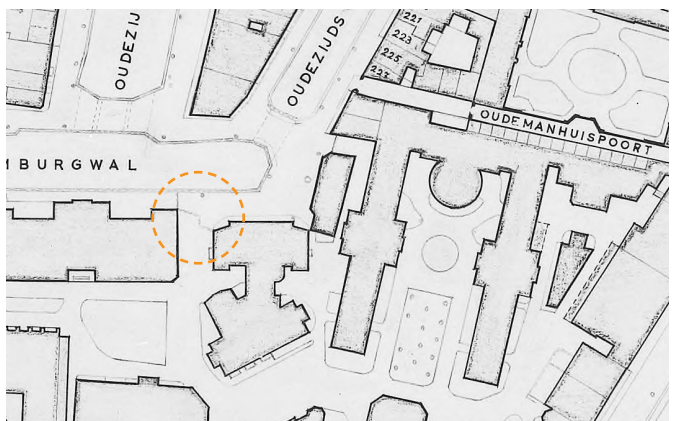
Afb. 118: 1680 Entree Heerenlogement - Grimburgwal

Afb. 119: 1868/73 Entree Gasthuis Grimburgwal

Afb. 120: na 1890 Gasthuispoort is in de loop der tijd dichtgezet als hoofdtoegang en de historische route achter de poort is verdwenen en verworden tot expeditiehof

Afb. 121: 1959 Hekwerk tussen BG2 en Bg3

Op **deelgebiedniveau** zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- **Deelgebied Oudemanhuispoort** heeft 2 monumentale poorten, dit zijn opvallende objecten, duidelijk zichtbaar en herkenbaar als poort in de contour van het gebied. Deze twee poorten zijn in gebruik als hoofdtoegang tot het gebied en sluiten aan op een historische verbinding/route.
- **Deelgebied BG-terrein** bevat de monumentale Gasthuispoort, een opvallend object, duidelijk zichtbaar en herkenbaar als poort in de contour van het gebied.
- **Deelgebied BG-terrein** heeft een poort tot het gebied, verweven in het BG4 gebouw, dat van oudsher geen poort is, maar wel die potentie heeft, mede door de kenmerkende verschijningsvorm.
- De monumentale poort aan de Oude Turfmarkt in **deelgebied Gasthuishof** is niet in gebruik als toegangspoort tot het gebied, maar wel bruikbaar daarvoor. En de poort sluit aan op een historische verbinding/route.
- De herkenbare poort aan het begin van het Turfdraagsterpad in **deelgebied Gasthuishof** markeert duidelijk de contour van het gebied. De afsluitbaarheid kan ingezet worden.
- **Deelgebied Gasthuishof** heeft aan de Oude Turfmarkt een onderdoorgang (voor auto's). Deze 'poort' kan toegang geven tot de achterliggende, groene binnenhof.

Knelpunten:

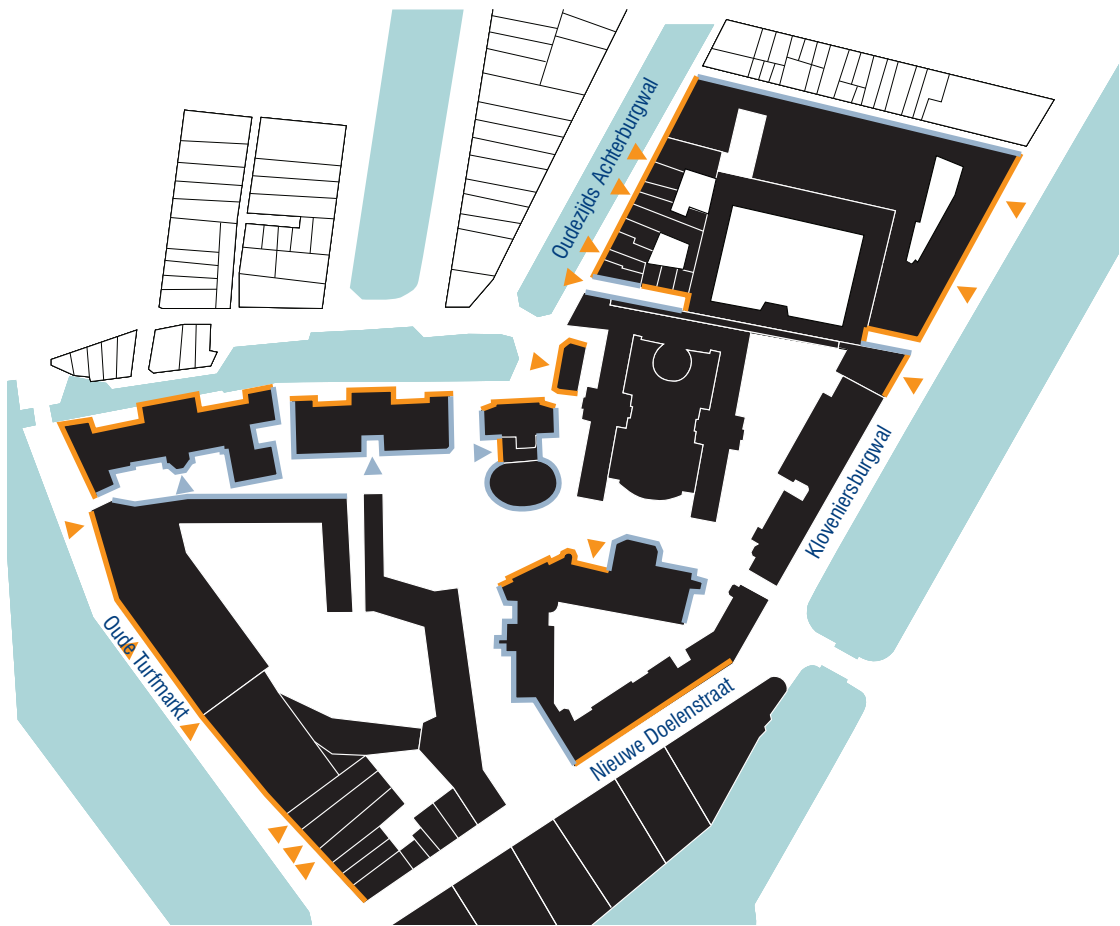
- **Deelgebied Oudemanhuispoort** heeft aan de noordzijde geen poort die toegang geeft tot het gebied, terwijl aan die zijde van het deelgebied wel grote universiteitsfuncties liggen. Met de eerste schaalvergroting in deze straat (door de komst van de aula van architect Springer) had de noordzijde een formele toegang tot het Oudemanhuispoortcomplex. De huidige situatie, die ontstaan is midden jaren zestig, heeft de toegang van het complex aan de noordzijde opgeheven en daarmee dus ook de koppeling met het BOS-cluster en de binnenstad.
- In **deelgebied BG-terrein** is de vm. Gasthuispoort is in de loop der tijd dichtgezet als hoofdtoegang en de historische route achter de poort is verdwenen en verworpen tot expeditiehof ((Afb. 119 - Afb. 120).
- In **deelgebied BG-terrein** staat ten zuiden van de Amsterdamse Academische club (BG4) een poort die toegang geeft tot het gebied. Wie de poort doorgaat, daalt direct af om vervolgens uit te komen in de lage, dienende plint van BG5. De huidige, geforceerde poort vormt geen welkome entree. Dit komt doordat deze doorgang in BG4 was nooit bedoeld was als poort. De architect ontwierp een voordeur die de vorm van de Gasthuispoort spiegelde en op die manier symmetrie gaf, een kenmerkend 19e-eeuws motief. Achter deze doorgang lag een wachtkamer voor de apotheek, die destijds op de plek van BG3 stond
- **Deelgebied BG-terrein** heeft een aantal ongedefinieerde doorgangen die in de huidige situatie fungeren als poort tot het gebied maar niet als zodanig herkenbaar zijn. Deze doorgangen zijn gevormd door straten (Gasthuisstraat, Vendelstraat en het Turfdraagsterpad) en vormen zonder enig overgangsmoment toegang. Men kan simpelweg de straat inlopen of -fietsen. De flankerende bebouwing doet in niets vermoeden dat men

hier een 500 jaar oud binnengebied betreedt. Juist rond deze routes zijn ook veel recente hekwerken te vinden die op lokaal niveau voor beheersbaarheid zorgen.

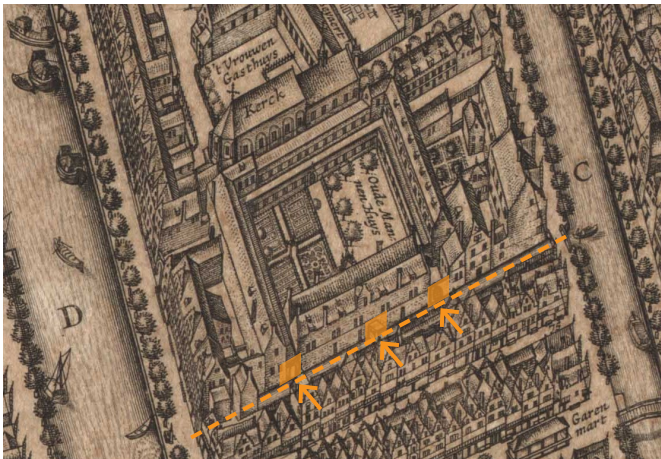
- In **deelgebied BG-terrein** wordt het nieuwe UB gebouw vervolmaakt met een nieuwbouwdeel aan het Zusterhuis, grenzend aan de Gasthuisstraat. De vormgeving van dit nieuwbouwdeel maakt geen onderscheid in voor- en zijgevels zoals de institutionele gebouwen dat wel doen. Er is geen hiërarchische opbouw in de gevels. Hierdoor ontstaat in stedenbouwkundig opzicht een knelpunt, omdat er geen overgangsmoment aan deze zijde van het gebied ontstaat door deze nieuwbouw. Er is geen poortfunctie.
- In **deelgebied BG-terrein**, tussen BG2 en BG3, is een opening in de contour aanwezig waar de 19e-eeuwse toegangspoort tot het Binnengasthuis lag. Bij het verwijderen van dit Amsterdamse school hekwerk is de contour van het gebied aan deze zijde vervaagd (Afb. 121).
- **Deelgebied Gasthuishof** heeft een onopvallende monumentale poort aan de Oude Turfmarkt, aangezien deze is opgenomen in het pand op nummer 139. De poort fungeert nu als entree tot een gebouw, niet meer als poort tot het gebied.
- De onderdoorgang aan de Oude Turfmarkt in deelgebied Gasthuishof is afgesloten en derhalve niet bruikbaar.

De voortdurende transformatie van het gebied heeft ertoe geleid dat de poortfunctie in de buitenring niet overal meer optimaal bruikbaar en zichtbaar is. De poortfunctie het Oudemanhuispoortcomplex is de meest originele, maar tegelijk het meest besloten deelgebied. Het deelgebied BG-terrein is een gatenkaas met veel ongedefinieerde, niet afsluitbare poorten.

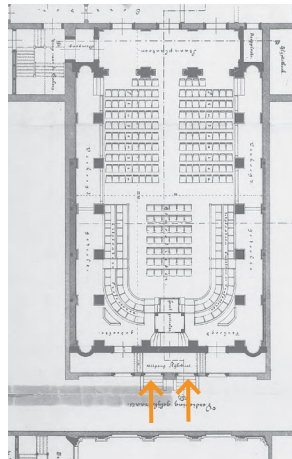
Deelgebied Gasthuishof heeft poortfuncties maar deze zijn onherkenbaar en worden niet als zodanig benut.

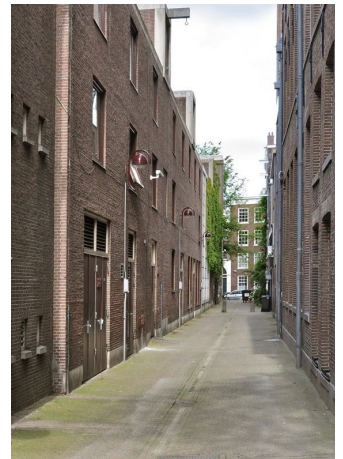
Afb. 122: Contour van naar buiten gerichte gebouwen & entrees van gebouwen. Oranje: voorgevel, duidelijke en herkenbare poort&entree - Lichtblauw: achtergevel, geen duidelijke of herkenbare entree

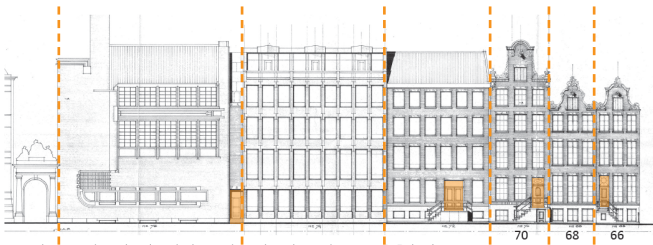
Afb. 123: 1625 Entree Oude Mannen Huis

Afb. 124: 1889 Slijkstraat entree

Afb. 125: Slijkstraat huidige situatie

Afb. 126: Kloveniersburgwal - Oudezijds Achterburgwal

2.2 Buitenring

2.2.2 Contour van naar buiten gerichte gebouwen

Het tweede thema van de monumentale buitenring van het gebied betreft een duidelijke en zichtbare contour van naar buiten gerichte gebouwen met een eigen adres. Net als de poorten draagt dit thema bij aan de herkenbaarheid, de toegankelijkheid van het Universiteitskwartier en de aanhechting met de stad.

In de huidige buitenring van het gebied zijn verschillende varianten van naar buiten gerichte gebouwen te herkennen (Afb. 122), te weten:

1. De voormalige huurwoningen, een type dat sinds de kloostertijd deel uitmaakte van de randen van het gebied, in gebruik bij en eigendom van de UvA.
2. De 19e-eeuwse vm. gasthuisbebouwing. Grotere schaal, deels vrijstaande bebouwing tegenwoordig in gebruik bij en eigendom van de UvA.
3. Bebouwing uit de 20e eeuw, specifiek ontworpen voor de universiteitsfunctie of ondersteunende universiteitsfunctie.
4. Particuliere woonhuizen en kleinschalige bedrijven.

Op gebiedsniveau zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- Het Universiteitskwartier heeft een contour met een wisselwerking tussen de vier hierboven genoemde gebouwtypen van verschillende eigenaren, waarvan het overgrote deel duidelijk gericht is naar de straat, een gezicht heeft naar buiten toe. Een groot deel van de gebouwen heeft een eigen adres en een eigen entree.

Knelpunten:

- Een deel van de gebouwen in de buitenring, de (onderwijs) gebouwen van de UvA, hebben weliswaar een gezicht naar de straat, maar veel van de entrees zijn dicht gezet en worden niet gebruikt. Enkele gebouwen hebben zelfs geen entree of deur. De gebouwen zijn intern met elkaar geschakeld en/of verbonden met achterliggende bebouwing in het binnengebied. Door het opheffen, of dichtmaken van deze entrees wordt de toegang tot gebouwen in de contour onduidelijk. Door het verdwijnen van de entrees gaat de relatie met de stad en de grachten verloren (Afb. 126).
- De noordelijke zijde van het Universiteitskwartier vormt een gesloten gevelwand naar de stad en vindt hierdoor geen aansluiting met het BOS-cluster en de binnenstad.
- Er is verwatering ontstaan tussen het buitenring (de contour) en het binnengebied.

Op **deelgebiedniveau** zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- **Deelgebied Oudemanhuispoort** heeft aan de Oudezijds Achterburgwal een kenmerkende contour van voormalige huurhuizen, die sinds de 17^e eeuw ontwikkeld en bewoond zijn. Deze huizen hebben allen een naar de

gracht gerichte gevel met eigen voordeur.

- **Deelgebied Oudemanhuispoort** heeft aan de zijde van de Kloveniersburgwal een contour van grotere bebouwing uit de 20e eeuw. Deze gebouwen vormen een eigen gezicht naar de gracht toe.
- **Deelgebied BG-terrein** heeft aan de Grimburgwalzijde (BG2, BG3 en BG4) en aan de Nieuwe Doelenstraat (UB) een contour van grote, vrijstaande universiteitsgebouwen die een duidelijk beeld laten zien van de 19e-eeuwse ziekenhuisbebouwing en schaalvergroting van het gebied. Deze alzijdige gebouwen vormen een gezicht naar de stad toe.
- Aan de zijde van de Nieuwe Doelenstraat en de Kloveniersburgwal wordt een gedeelte van de contour van het **deelgebied BG-terrein** gevormd door particuliere woningen. Deze vormen allen een duidelijk gezicht naar de straat met een eigen adres en entree.
- **Deelgebied Gasthuishof** zet aan de Nieuwe Doelenstraat de contour van particuliere woningen en kleinschalige bedrijvigheid voort.
- **Deelgebied Gasthuishof** heeft aan de zijde van de Oude Turfmarkt een wisselwerking tussen grote gebouwen (Allard Pierson Museum) en kleinere schaal grachtenhuizen van de UvA. Ondanks dit verschil in schaalgrootte zijn de gevels naar de straat gericht met duidelijke adressen en entrees.

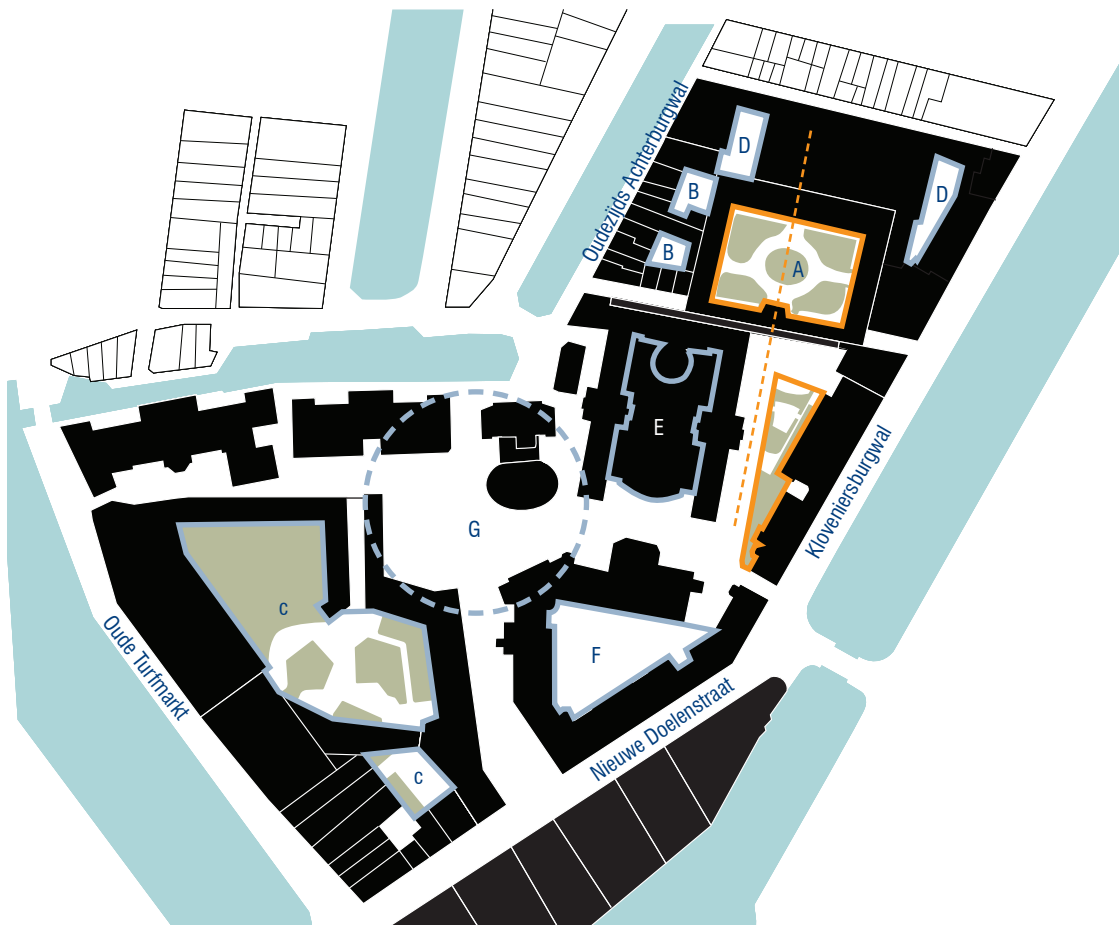
Knelpunten:

- De noordelijke grens van **deelgebied Oudemanhuispoort** kent in de huidige situatie geen entree en heeft aan de Slijkstraat, zelfs geen 'gezicht' (Afb. 125). De gevelwand is een achterkant geworden. Tot begin 20e eeuw kende deze straat enkel voorkanten, met een smalle parcellering en een variatie aan gevels (Afb. 123 - Afb. 124).
- In **deelgebied Oudemanhuispoort** zijn verscheidene entrees in de monumenten aan de Kloveniersburgwal en Oudezijds Achterburgwal dicht gezet, vanwege de later toegevoegde interne verbinding aan de achterzijde. Door het opheffen (dichtmaken) van deze entrees wordt de toegang tot gebouwen in de contour onduidelijk.
- In **deelgebied Oudemanhuispoort** hebben verschillende universiteitsgebouwen uit de 20e eeuw geen voordeur gekregen. Deze gebouwen (zoals de Schaats en het Leupenpand) zijn ondersteunend aan het hoofdgebouw gemaakt. In de huidige situatie is door het reduceren van entrees de toegang tot gebouwen in de contour onduidelijk en gaat de relatie met de stad en de grachten verloren.
- **Deelgebied BG-terrein** heeft aan de Grimburgwal en Nieuwe Doelenstraat een duidelijke contour van 19e-eeuwse bebouwing, maar deze bebouwing heeft geen eigen adres en entree richting de stad. Bij deze gebouwen is veelal een achteringang tot hoofdingang verworden waardoor statische voorgevels met 'sierdeuren' in de buitencontour zijn ontstaan. Daarnaast zijn deze gebouwen tegelijkertijd onderdeel van de institutionele gebouwen in het binnengebied maar ook onderdeel van de buitenring, wat vertroebeling geeft tussen beide.
- In **deelgebied Gasthuishof** zijn verscheidene entrees in de monumenten aan de Oude Turfmarkt dicht gezet, vanwege de later toegevoegde interne verbindingen. Door het opheffen (dichtmaken) van

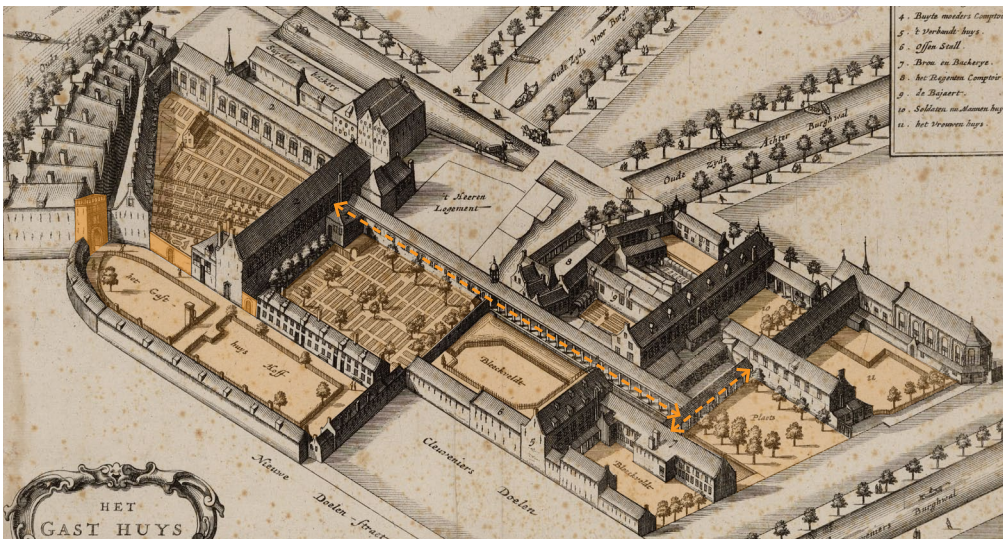
deze entrees wordt de toegang tot gebouwen in de contour onduidelijk.

- Het **deelgebied Gasthuishof** heeft aan de zijde van de woningbouw van architect De Ley ook enkele poorten en doorgangen, deze zijn opgenomen in het woningbouwblok, specifiek door de architect ontworpen en kunnen toegang geven tot de binnenhoven. Echter deze zijn in de huidige situatie afgesloten.

Ondanks de voortdurende transformatie van het gebied is in de buitenring een contour van naar buiten gerichte gebouwen met een eigen adres grotendeels aanwezig en zichtbaar. De afwisseling van vier bouwtypen van verschillende schaalgroottes maken dit niet overal goed leesbaar. Er is een gebrek aan consistentie ontstaan.

Afb. 127: Bereikbare (oranje) en ontoegankelijke hoven (licht blauw)

Afb. 128: 1663 Gasthuys

Afb. 129: 1887

Afb. 130: 1887

Afb. 131: 1887

2.3 Binnengebied

Het binnengebied is van oorsprong een rustige, naar binnen gerichte wereld, met een contemplatief karakter, bestaande uit groene of bestraaete hoven, institutionele gebouwen met een eigen karakter en entree en tot slot verbindingen/routes tussen deze hoven en gebouwen.

2.3.1 Hoven, groen en bestraat

Het binnengebied is al eeuwen voor een groot deel ingevuld met hoven. Buitenruimten die vanaf de kloostertijd tot heden licht, lucht en ruimte geven tussen de gebouwen in het gebied.

De hoven moeten een rustige zone zijn binnen het dynamische Universiteitskwartier, in de levendige binnenstad vormen zij een oase van rust en reflectie. De hoven kunnen tevens zorgen voor korte looplijnen in een gebied waar het ontbreekt aan overzichtelijke en organiserende assen.

De hoven maken in verscheidene gevallen deel uit van de opeenvolging van monumentale kernwaarden waar het Strategisch Masterplan naar vernoemd is 'poorten, hoven, stegen'. De hoven zijn daarmee onderdeel van een routing, de verbindingen tussen gebouwen.

In het huidige binnengebied zijn nog historische hoven aanwezig die reeds in de kloostertijd bestonden. Ook heeft het gebied binnenhoven en delen van hoven uit de gasthuistijd vanaf de 19^e eeuw. Tot slot bevat het gebied in de 20e eeuw gevormde buitenruimten en restruimten die niet direct ontworpen zijn als hoven, maar wel in bepaalde mate die functie vervullen.

Op gebiedsniveau zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- Het binnengebied bevat in de huidige situatie nog steeds de historische hoven, of delen van hoven die aangelegd zijn sinds de klooster-, bejaardenhuis- en gasthuistijd.
- Deze hoven zijn grotendeels bruikbaar en herkenbaar als rustige buitenruimten.
- Enkele hoven maken onderdeel uit van een opeenvolging van monumentale kernwaarden 'poorten, hoven, stegen', zijn dus onderdeel van een routing en dragen bij aan een goede oriëntatie en bereikbaarheid van het binnengebied.

Knelpunten:

- Verschillende hoven in het binnengebied zijn afgesloten en dus niet bruikbaar, toegankelijk. In de buitenring zijn zij afgesloten poorten en in het binnengebied doordat de woningbouw een barrière vormt.
- Enkele hoven zijn niet meer intact of worden doorkruist door wegen wat de herkenbaarheid van de buitenruimten heeft aangetast.

Op **deelgebiedniveau** zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- **Deelgebied Oudemanhuispoort** bevat één van de oudste hoven van het gebied: de hof binnen het monumentale carrégebouw (Afb. 127 - A). Deze hof is sinds de eerste bebouwing van het oudemannenhuis begin 17e eeuw aanwezig en herkenbaar en functioneert nog steeds als zodanig.
- Deze hof in **deelgebied Oudemanhuispoort** is tevens onderdeel van een nog steeds goed werkende opeenvolging van de thema's 'poorten, hoven, stegen' binnen het Oudemanhuispoortcomplex, wat zorgt voor een heldere routing en oriëntatie.
- Achter de grachtenhuizen aan de Oudezijds Achterburgwal in het **deelgebied Oudemanhuispoort** liggen tuinen die een groene zone vormen tussen deze voormalige woonhuizen en het carrégebouw (Afb. 127 - B). Net als de hof zijn deze tuinen al eeuwen aanwezig in dit gebied en zorgen voor licht en lucht tussen de bebouwing.
- **Deelgebied BG-terrein** is in de 19e eeuw ontwikkeld aan de hand van een paviljoenbouw-gedachte waarbij gebouwen afgewisseld werden met hoven/ruimten. Rondom de BG gebouwen zijn nog delen van deze ruimten/hoven aanwezig en bruikbaar. Zij versterken het rustige en open karakter van het binnengebied, bieden overzicht en verbinding tussen de BG gebouwen onderling en het BG-terrein en Oudemanhuispoortcomplex en zijn in zekere zin onderdeel van de monumentale waarde (de ziekenzalen konden zo van beide zijden van licht en schone lucht worden voorzien).
- **Deelgebied Gasthuishof** bevat twee monumentale, groene hoven die in vorm en beslotenheid nog verwijzen naar de Gasthuishof en de historische tuinen tussen de Gasthuiskerk en grachtenhuizen aan de Oude Turfmarkt. Deze hoven zijn zeer herkenbaar binnen het deelgebied en bieden licht, lucht en groen tussen de bebouwing (Afb. 127 - C).

Knelpunten:

- De groene achtertuinen in **deelgebied Oudemanhuispoort** zijn in de huidige situatie niet bereikbaar en daardoor niet bruikbaar als buitenruimten. Er is enkel zicht op deze tuinen (Afb. 127 - B/D).
- Veel van de hoven aan de Kloveniersburgwal in **deelgebied Oudemanhuispoort** zijn grotendeels verdwenen waardoor het institutionele grote gebouw van het Oudemannenhuis aan herkenbaarheid inboet.
- **Deelgebied BG-terrein** bevat hoven die bewust zijn aangelegd bij de bouw van de gasthuisgebouwen en de daarbij gebruikte paviljoenbouw-gedachte. BG5 werd gebouwd met een binnenhof (Afb. 127 - E). De toekomstige UB bevat een binnenhof door twee aan elkaar gekoppelde gebouwen (de vm. Tweede Chirurgische Kliniek en het Zusterhuis) (Afb. 127 - F). Beide hoven functioneren in de bestaande situatie niet meer goed en de hof bij BG5 is grotendeels volgebouwd waardoor deze niet meer als zodanig herkenbaar is.
- Bij de bouw van BG3 in **deelgebied BG-terrein** werd de vleugel van de (inmiddels gesloopte) Kinderkliniek zo gepositioneerd dat een versteend binnengebied, een hof, ontstond tussen BG3, BG5 en de (toekomstige) UB. In de huidige situatie is deze hof verstoord omdat de ovale vorm

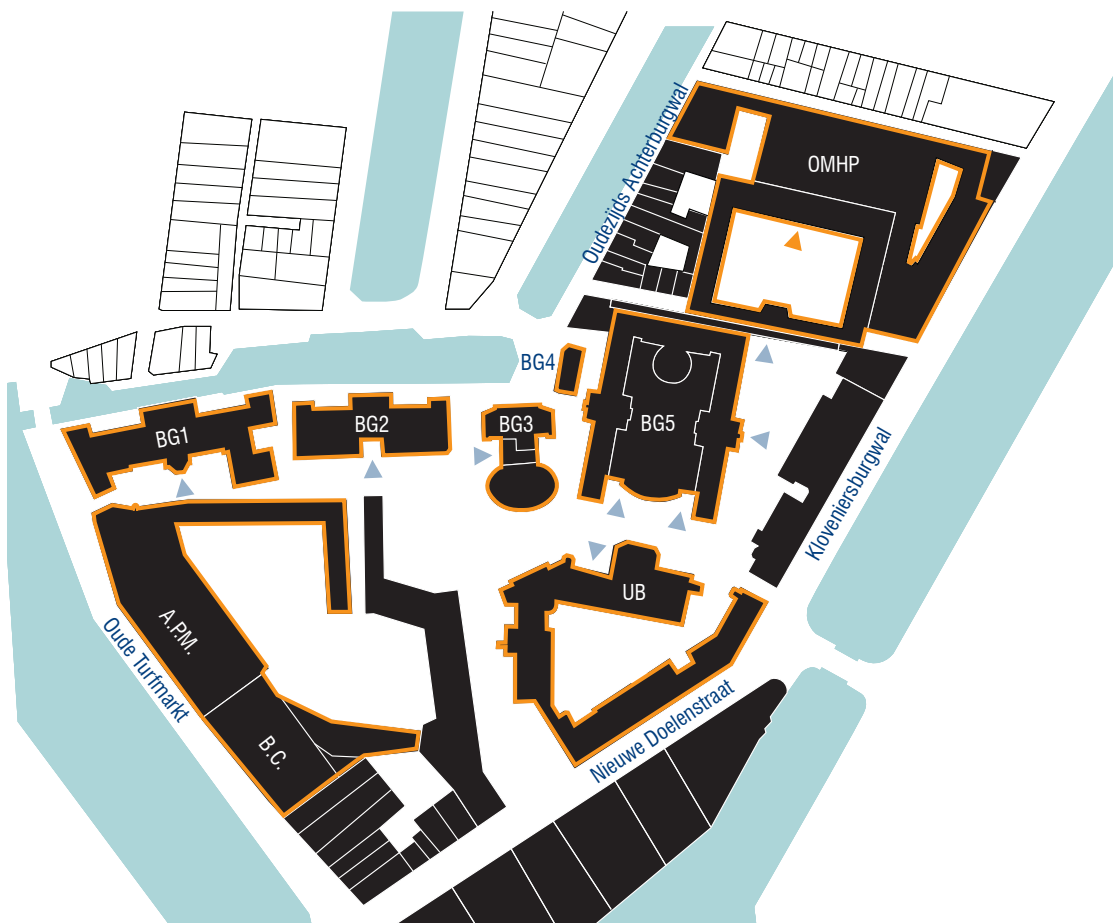
van de nieuwbouw aan BG3 geen contour meer vormt voor deze buitenruimte (Afb. 127 - G).

- De twee monumentale, groene hoven in deelgebied Gasthuishof zijn in de huidige situatie grotendeels afgesloten, niet eenvoudig bereikbaar en dus niet bruikbaar. Tevens zijn zij niet zichtbaar door het woningbouwblok. (Afb. 127 - C).

- Op het snijvlak van het **deelgebied BG-terrein** en deelgebied Gasthuishof is in stedenbouwkundig opzicht een versteend plein ontstaan tussen de knik in de woningbouw en de zijkant van BG3. Deze buitenruimte wordt doorkruist met straten waardoor de herkenbaarheid en bruikbaarheid als rustige hof is verdwenen.

Ondanks de voortdurende transformatie van het gebied geldt dat de hovenstructuur tot op de dag van vandaag een van de belangrijkste aanwezige kernwaarden van het gebied is. De hovenstructuur geeft in ruimtelijke zin rust en overzicht binnen een levendig Universiteitskwartier en binnenstadsgebied.

In alle deelgebieden is de hovenstructuur aanwezig maar in veel gevallen niet als zodanig in gebruik, niet goed herkenbaar als hof of niet bereikbaar in de huidige situatie. Hierdoor mist het gebied de nodige consistentie en valt het in delen uiteen.

Afb. 132: Institutionele gebouwen & entrees - Huidige situatie

2.3 Binnengebied

2.3.2 Institutionele gebouwen, met eigen karakter en entree

Het binnengebied bevat verschillende monumentale institutionele gebouwen met een eigen karakter en entree. Deze gebouwen zijn van buiten en van binnen herkenbaar en geven duiding aan de universiteitsfunctie die zij huisvesten. Met een duidelijk aanwezige, vindbare entree wordt de toegang, de routing, de beheersbaarheid en de oriëntatie verbeterd en verduidelijkt. In het huidige binnengebied zijn vier institutionele gebouwen aanwezig: het carrégebouw in de Oudemanhuispoort, BG5, de toekomstige UB en de Gasthuiskerk. In de buitenring van het gebied bevinden zich nog eens vier institutionele gebouwen: BG1, BG2, BG3 en BG4. Door de locatie van de in de praktijk gehanteerde entree zijn zij eigenlijk tevens onderdeel van het binnengebied. Het binnengebied bevat ook een opvallend, niet institutioneel gebouw, namelijk het sociale woningbouwblok van architect De Ley dat in de jaren '80 heel bewust op deze plek in het gebied is gepositioneerd.

Op gebiedsniveau zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- Bij de herinrichting van deze gebouwen heeft de universiteit in het verleden gebruik gemaakt van de institutionele en unieke karakters van de gebouwen en bestaande entrees. Dit heeft een diversiteit aan statige gebouwen opgeleverd, waarbij de monumentale routing en toegang in veel gevallen bruikbaar bleef.

Knelpunten:

- Het exterieur van de institutionele gebouwen in het binnengebied is een pluspunt, maar de interieurs van de meeste van deze gebouwen niet. De veelvuldige interne verbouwingen, herindelingen en afwerkingen in de huidige situatie doen afbreuk aan het voorname karakter en herkenbaarheid van de gevels.
- BG1 t/m 4 vormen gezien hun positie en locatie van de formele voorgevel een inconsistent onderdeel van de het binnengebied, maar zijn ook onderdeel van de buitenring. Het verschil tussen de buitenring en het binnengebied is vervaagd en geeft onduidelijkheid.

Op **deelgebiedniveau** zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- Centraal in het binnengebied van deelgebied **Oudemanhuispoort** ligt het carrégebouw. Dit monumentale gebouw heeft sinds de oprichting begin 17e eeuw dezelfde grondvorm en sinds de verbouwing in de 18e eeuw het kenmerkende exterieur met hoofdentree. Deze elementen zijn goed herkenbaar en bruikbaar in de huidige situatie.
- **Deelgebied BG-terrein** heeft een groot aantal institutionele gebouwen, opgericht voor het gasthuis eind 19^e eeuw. Deze gebouwen hebben een andere schaalgrootte, zijn vrijstaand en grotendeels goed herkenbaar

binnen de huidige universiteitsfunctie. In een enkel van deze gebouwen is een hoofdentree nog als zodanig in gebruik.

- De woningbouw in **deelgebied BG-terrein** ging weliswaar gepaard met sloop van een deel van de gasthuisbebouwing in het zuidoostelijk deel, toch zorgde het blok opnieuw voor een afsluiting van de Gasthuishof, waardoor deze een besloten, luw gebied bleef.
- In **deelgebied Gasthuishof** is nog de eeuwenoude structuur van de Gasthuiskerk aanwezig. Een belangrijk institutioneel gevormd sinds de kloostertijd en de huidige haakvorm aangenomen sinds de gasthuisperiode.

Knelpunten:

- het carrégebouw in **deelgebied Oudemanhuispoort** heeft een institutioneel karakter aan de buitenzijde en een bruikbare hoofdentree, in het interieur is dit kenmerk geheel verdwenen. Door het uniforme materiaalgebruik in dit gehele deelgebied en aaneenschakeling van de gebouwen zonder duidelijke overgang kun je het carrégebouw doorlopen en verlaten zonder duidelijke oriëntatie en herkenbaarheid.
- In **deelgebied BG-terrein** zijn alle interieurs van de institutionele gebouwen in de loop der tijd aangepast aan de universiteitsfunctie. Het unieke karakter en overzicht, oriëntatie is in het interieur verloren gegaan door 'verhokking' en uniform materiaal en kleurgebruik.
- Bij de gebouwen BG1 en BG2 in **deelgebied BG-terrein** worden de achteringen aan het Turfdraagsterpad gebruikt als hoofdentree. Hierdoor zijn de hoofdentrees aan de voorzijde (aan de Grimburgwal) statische elementen in de gevels geworden.
- Van de institutionele gebouwen in **deelgebied BG-terrein** is BG5 in de huidige situatie het minst herkenbaar als institutioneel gebouw. Het gebouw ligt verscholen achter andere gebouwen maar 'opende' zich architectonisch gezien richting de binnenhof. Doordat het binnenterrein in twee fasen in dichtgebouwd is de monumentale entreegevel nauwelijks te ervaren.
- De hoofdentree is in het centrale onderwijsgebouw BG5 in **deelgebied BG-terrein** onzichtbaar en niet goed vindbaar. Het gebouw heeft veel zij-ingangen, maar een duidelijk en verwelkomend gebaar ontbreekt. Binnenkomst gaat via het kelderniveau. De originele monumentale mannen- en vrouweningenangen aan de voormalige binnenhof zijn bij de verbouwing in de jaren '90 gedegradeerd tot kantine-element.
- Bij BG3 in **deelgebied BG-terrein** is hetzelfde aan de hand: de oude entree geeft inmiddels toegang tot de toiletten, terwijl de nieuwe toegang tot het gebouw zo ondergeschikt is gemaakt, dat deze onvindbaar is. Zonder bewegwijzering loopt eenieder voorbij aan de ingang, die in het tussenlid van de nieuwbouw zit. Hier liggen duidelijk kansen om de toegang, routing, beheersbaarheid en oriëntatie te verbeteren en te verduidelijken.
- Met de introductie van de sociale woningbouw in **deelgebied BG-terrein** is dit gebied in tweeën gedeeld en wordt de vm. Gasthuiskerk geblokkeerd door een deel van het woningbouwblok (in zicht en in

gebruik). Daarnaast is het woningbouwblok geen institutioneel gebouw, er is een trendbreuk ontstaan. Het heeft tevens een negatief effect op het gebruik van het binnengebied, een discontinuïteit in gebruik.

- de Gasthuiskerk in **deelgebied Gasthuishof** is nog aanwezig als structuur maar daar is het meeste mee gezegd. Het institutionele gebouw is aan de buiten- en binnenzijde niet meer als zodanig herkenbaar. De entree tot de kerk is bij de inlijving tot 'achterhuis' van de Nederlandse bank verloren gegaan. Sindsdien heeft het volume geen duidelijk adres meer.

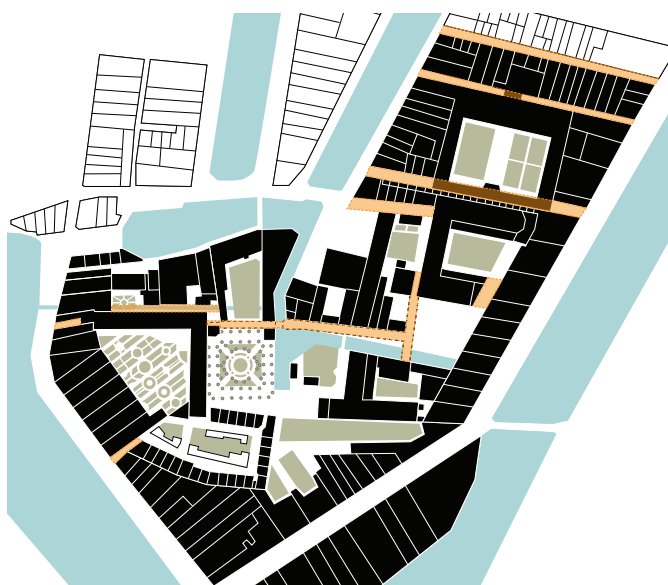
Ondanks de voortdurende transformatie van het gebied zijn de meeste institutionele gebouwen in de huidige situatie nog goed herkenbaar in het binnengebied. De meeste originele hoofdentrees worden echter niet meer gebruikt, wat bij de voorgevel een statische situatie tot gevolg heeft en niet positief is voor de toegankelijkheid en routing. In alle interieurs is het institutionele karakter tenietgedaan.

Afb. 133: Verbindingen - routes, tussen de hoven en gebouwen- Huidige situatie

Afb. 134: 1628 Stegen

Afb. 135: 1782 Stegen

2.3 Binnengebied

2.3.3 Verbindingen - routes, tussen de hoven en gebouwen

Het gebied heeft altijd verschillende verbindingen, routes voor voetgangers gekend, die alle delen van het gebied verbonden. De routes kenmerken zich niet door grote assen en formele brede verbindingen, het betreffen juist korte looplijnen met een beperkt overzicht, de kracht van deze kernwaarde zit hem van oudsher in de kleinschaligheid, het organische, het overzicht 'tot aan de hoek'. Een typisch kenmerk van de middeleeuwse Europese stad. Prachtig verbeeld in de bijvoorbeeld de schetsen van Gordon Cullen of de analyses van C. Sitte. In de huidige situatie heeft het binnengebied zes verbindingen, routes waarvan er vier worden gebruikt.

Op gebiedsniveau zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

- De hierboven benoemde kleinschaligheid van de verbindingen is voor een groot deel nog steeds in het binnengebied aanwezig en vergroot de herkenbaarheid van de deelgebieden.
- De onbedoeld scenografische opeenvolging van de kernwaarden 'poorten, hoven, stegen' is een essentieel onderdeel van het karakter van het gebied en draagt al eeuwen bij aan de verbinding, doorstroming en oriëntatie in het gebied, aan de bereikbaarheid van de gebouwen en hoven en de beheersbaarheid van de ruimte. Deze opeenvolging is op verschillende locaties nog aanwezig en bruikbaar (te maken).

Knelpunten:

- De kracht van de kleinschaligheid van de verbindingen wordt deels tenietgedaan door het stratenpatroon dat sinds de jaren '90 het gebied doorkruist.
- Door de grote verscheidenheid aan gebouwen (typologie, hoogten), hoven en verbindingen is de oriëntatie in het gebied in de huidige situatie van groot belang. Aan de buitenranden van het gebied gaat dit meestal goed, omdat de grenzen van water en kade een duidelijk eerste herkenningspunt vormen. Binnen in het gebied geeft de oriëntatie meer problemen, waardoor het overzicht snel verloren gaat. Omdat de hiervoor benoemde onderwerpen van directe invloed zijn op de oriëntatie in het gebied, zullen die knelpunten de oriëntatie automatisch negatief beïnvloeden. Een gebrek aan consistentie is bij dit onderdeel duidelijk een probleem.

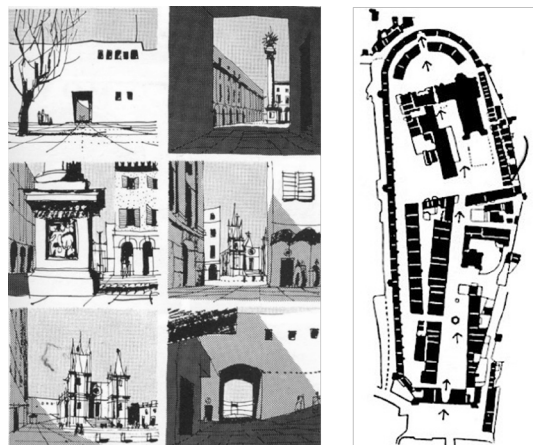
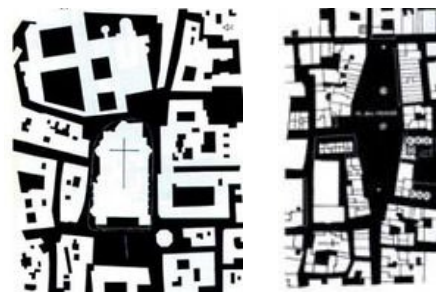
Op deelgebiedniveau zijn bij dit thema onderstaande pluspunten en knelpunten te benoemen.

Pluspunten:

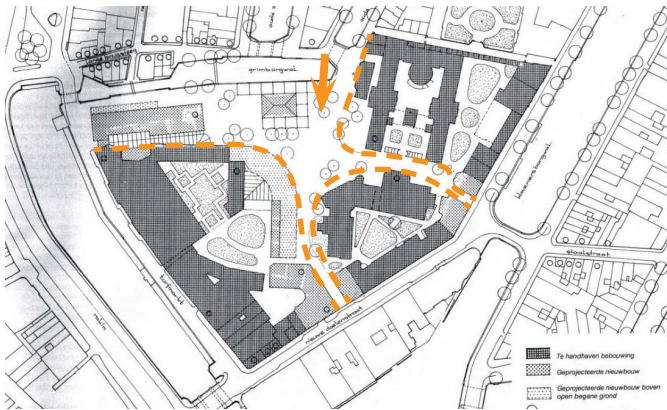
- In **deelgebied Oudemanhuispoort** zijn twee historisch gegroeide verbindingen in gebruik en nog goed als zodanig herkenbaar: de oost-westverbinding (boekensteeg) en een noord-zuidverbinding (van carréhof tot aan de Binnengasthuishof).

- De Gasthuisstraat en Vendelstraat in **deelgebied BG-terrein** zijn in de jaren '90 als hoofdroutes aangelegd, toen het gebied na het vertrek van het ziekenhuis voor de stad werd opengesteld. Met de straatprofielen en de doorbraken die daarbij hoorden, werd het gebied publiek domein en ontstond er meer verbinding tussen het binnengebied en de stad.

- **Deelgebied BG-terrein** bevat de Vendelstraat poort in de bebouwing aan de Kloveniersburgwal. Deze doorbraak is niet heel sterk als poort, maar functioneert wel goed als overgangsmoment bij het betreden van dit gebied.

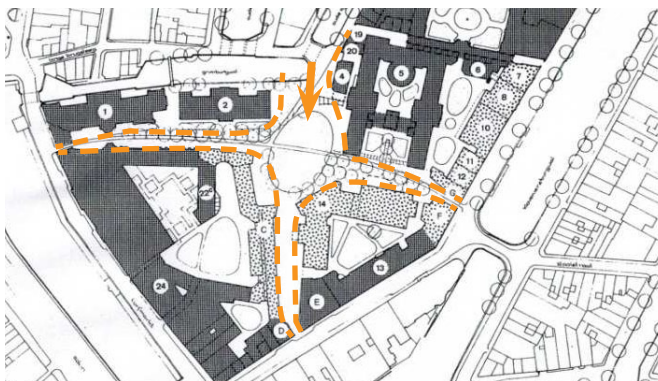
Afb. 136: C. Sitte - studies over buitenruimtes
Afb. 137: G. Cullen - Scenografie volgorde van ruimten &

Afb. 138: 1980 - Werkgroep Stedebouwkunding 1 (Naar een plan voor het Binnengasthuisterrein 1 en 2)

Afb. 139: 1982 - Sociale woningbouw & kinderkliniek

Afb. 140: 1982 - Werkgroep Stedebouwkunding 2 (Naar een plan voor het Binnengasthuisterrein 1 en 2)

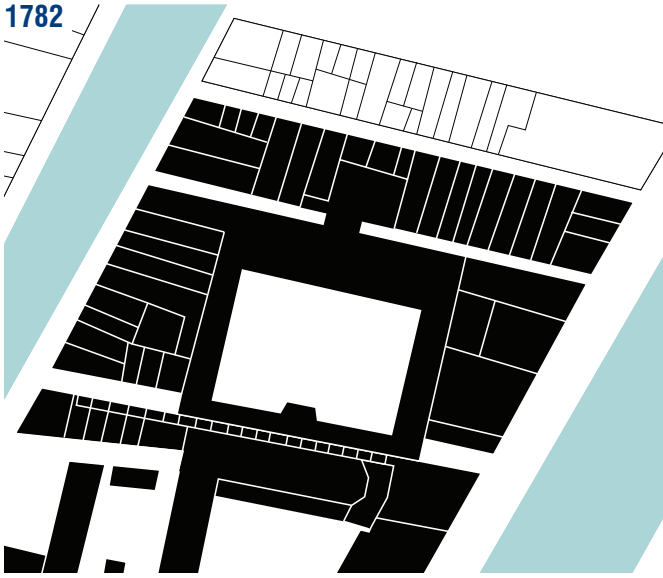

Afb. 141: 1992 - Sociale woningbouw & Theo Bosch paviljoen

Knelpunten:

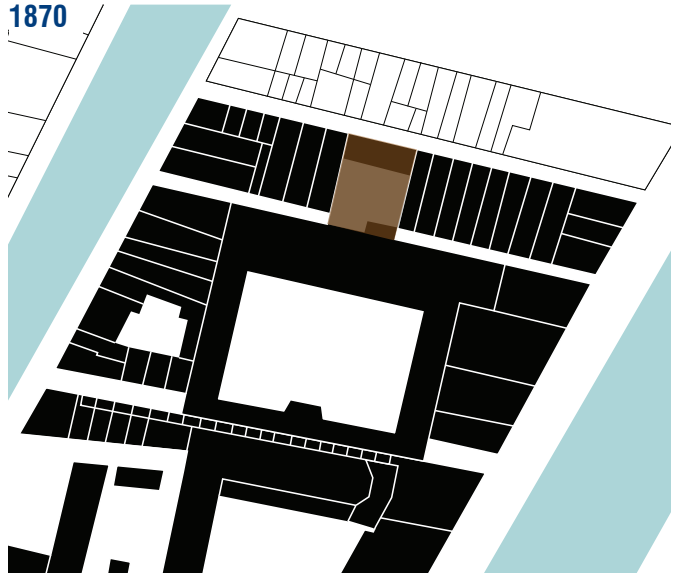
- **Deelgebied Oudemanhuispoort** bestaat uit een carrévorm en een buitenring van gebouwen die met elkaar verbonden zijn. Door de vergroeiing van gebouwen ontbreekt het op veel plaatsen aan uitzicht en lichtinval, wat de oriëntatie belemmert. Doordat studenten en medewerkers hoofdzakelijk één hoofdroute en hoofdentree van het carré gebruiken, verdwaalt men diep in het gebouw. Het gebrek aan een verbinding aan de noordzijde van het deelgebied bemoeilijkt de oriëntatie nog eens extra.
- **In deelgebied Oudemanhuispoort** is met de demping van de historische sloot de scheiding tussen buitenring en binnengebied vervaagd. Dit is met de noordelijke bebouwing van architect Leupen verder verstoord.
- De Gasthuisstraat en Vendelstraat in het **deelgebied BG-terrein** hebben met het binnenhalen van voetgangers, fietsers en auto's de zones Gasthuiskerk, BG3/BG4/BG5 en de zone (toekomstige) UB van elkaar gescheiden. Deze straten doorsnijden het gebied. Aan de zuid- en oostzijde doorbreken de straten het patroon van de oude grensstructuren van het gebied. Hierdoor is de beheersbaarheid van het gebied wezenlijk aangetast.
- De verloren beheersbaarheid rond de Binnengasthuisstraat heeft er bij het Binnengasthuishof toe geleid dat deze sequentie door metalen hekken is afgesloten. Hierdoor zijn ook de routing/doorwaadbaarheid en de coherentie verloren gegaan in het **deelgebied BG-terrein**, deze hekken zijn deels verwerkt in het woningbouwblok van architect De Ley.
- In het **deelgebied Gasthuishof** is nog een verbindinggang aanwezig van de Oude Turfmarkt naar de groene binnenhoven. Deze verbinding is in de huidige situatie echter niet meer herkenbaar en niet meer in gebruik.

1782

Afb. 142: Oude Mannenhuis

1870

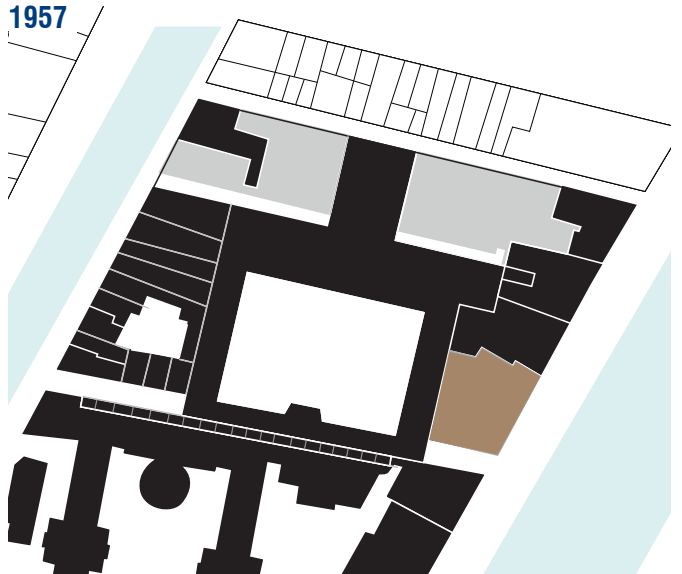

Afb. 143: Aula

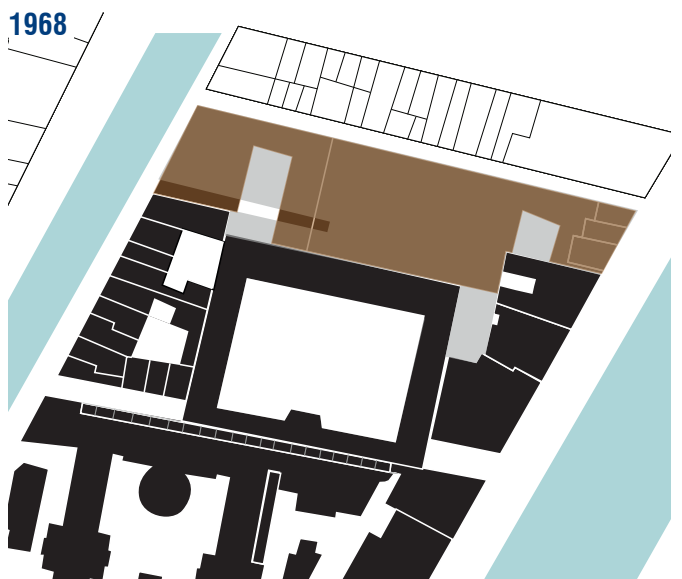
Afb. 144: 1957

1957

Afb. 145: Sloop voor nieuw klaslokaalgebouwen

1968

Afb. 146: Nieuwe klaslokaalgebouwen

2.4 De groei van het gebied | Discrepantie tussen architectonische en stedenbouwkundige werkelijkheid

Bij de stedenbouwkundige analyse vallen bijzonderheden op aan de architectuur en de buitenruimte. Dit heeft te maken met de ontwikkeling van het gebied. Vooral bij de schaalvergroting van kloosterbebouwing naar gasthuisbebouwing eind 19^e eeuw, bij de functieverandering van ziekenhuis naar universiteit en bij de algemene openstelling zijn ad hoc ingrepen gedaan of juist nagelaten, waardoor eerdere structuren en ruimten hun context hebben verloren en nu knelpunten opleveren. Er is een lacune ontstaan tussen de architectonische entiteiten en de stedenbouw die in de huidige situatie nog zichtbaar en beleefbaar is. Het begrijpen en verklaren van deze leemte en de verhoudingen van de verschillende gebouwen tot elkaar kunnen bijdragen aan de toekomstvisie op het gebied.

uitstraling en past niet bij het eigenlijke karakter van de straat en de binnenstad.

2.4.1 Oudemanhuispoortcomplex

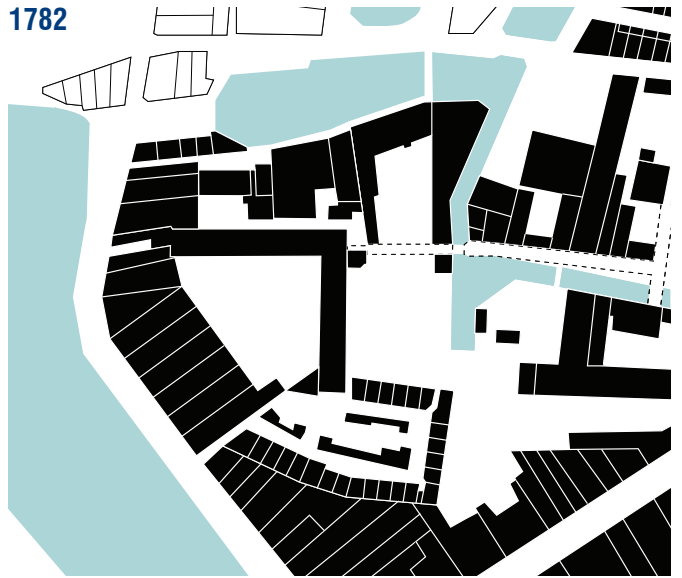
Zoals in het eerste hoofdstuk is omschreven, bestaat het Oudemanhuispoortcomplex uit een 17e- en 18e-eeuwse binnengebied en een buitenring van gebouwen uit verschillende tijden. In de kloostertijd en gasthuistijd bestond de buitenring uit (huur)huizen die met een herkenbare voorgevel aan de grachten of Slijkstraat lagen en met hun tuin (hof) aan het carré. Er was toen nog duidelijk een scheiding tussen buitenring en binnengebied aanwezig door verbindingen van groene zones, een steeg en een poldersloot.

Bij de huizen aan de Oudezijds Achterburgwal is deze historische scheiding nog te zien. De achtertuinten vormen twee intieme binnenhoven met achterhuizen. De interieurs van deze huizen zijn in de 20e eeuw aan elkaar gekoppeld en verbonden met het carré.

Aan de noord- en oostzijde is de buitenring zodanig met het binnengebied verweven dat hier in de 20e eeuw een groot conglomeraat van gebouwen is ontstaan. Dit zorgt voor een desoriënterende samenvoeging van ruimten, verscholen achter een grotendeels historische contour. Aan de Kloveniersburgwal zijn nog verschillende gebouwen te herkennen die in schaalgrootte aansluiten bij de overige bebouwing aan de gracht. Deze vormen een gezicht naar de gracht, met of zonder voordeur. Het knelpunt zit hem in de structuur waarin deze gebouwen aan de achterkant met het carré verweven zijn. In het superblok dat is ontstaan, zijn de buiten- en binnenring nauwelijks van elkaar te onderscheiden. Dit geeft problemen bij de oriëntatie, doorstroming, routing, beleving en herkenbaarheid van de architectuur.

Aan de Slijkstraat (noordzijde) ligt vanuit stedenbouwkundig oogpunt de grootste uitdaging omdat de demarcatie tussen het carré en de gebouwen uit de jaren '60 is verdwenen. Alle bebouwing staat met de rug naar de straat toe in de vorm van een uniforme reeks grote blokken. Dit is tegenstelling tot de oorspronkelijke smalle geparcelleerde bebouwing met voorgevels aan de Slijkstraat. Het heeft een unheimische

1782

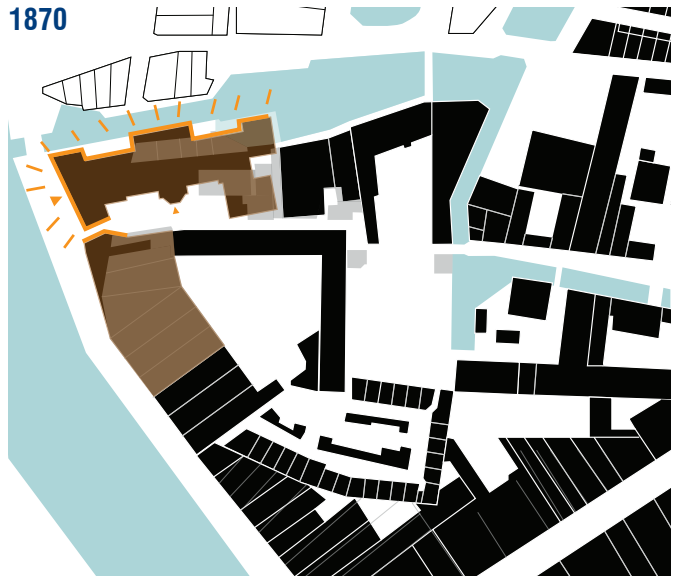

Afb. 147: Hof structuur / kleinschalige gebouwen

Afb. 149: BG1 & BG2

1870

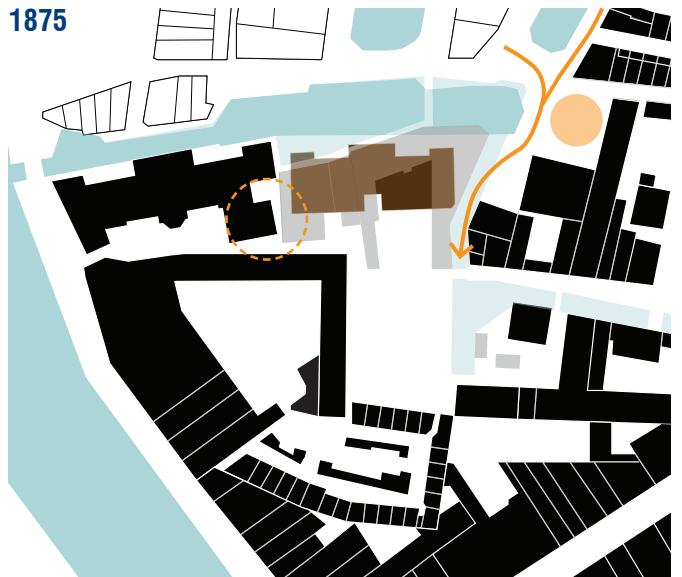

Afb. 148: BG1 - Nationale Bank: Verlies entree kerk, aanpassing gracht

Afb. 151: ca. 1875 BG2 gevel - Hoeveel soberder dan de voorkant, kende de achtergevel van BG2 oorspronkelijk een mooie aanzicht

1875

Afb. 150: BG2: Heerenlogment sloop/dempen gracht

2.4 De groei van het gebied | Discrepantie tussen architectonische en stedenbouwkundige werkelijkheid

2.4.2 Binnengasthuis gebouwen

Met de komst van de nieuwe Binnengasthuis gebouwen (BG1-5) veranderde het aanzicht van het complex en werden nieuwe bouwhoogten gepresenteerd. Ook veranderden de waterstructuur, de routing en de adressen.

BG1 (Kraamkliniek)

Met de Kinderkliniek (BG1) werd eind 19^e eeuw een schaalvergroting ingezet in het gebied, gecombineerd met de inzichten hoe een modern ziekenhuis eruit moest zien en functioneren (Afb. 148).

De architectuur van BG1 maakt een gezicht naar de Grimburgwal en het Rokin en sluit aan bij het statige gebouw van De Nederlandsche Bank. Het gebouw is vrijstaand, alzijdig en creëert daarmee een route aan de achterkant (het smalle Turfdraagsterpad), waar zich de dienstentree bevond. Deze entree wordt tot vandaag de dag het meest gebruikt, waardoor het smalle pad achter het gebouw ook belangrijk is als aanlooproute, maar er niet als zodanig eruitziet. Aan de oostzijde sloot BG1 met de zijkant in eerste instantie aan op pakhuizen en het Heerenlogement, die de diepe kavel tot aan de achterzijde benutten. Hierdoor kreeg de zuidoosthoek van BG1 ook een vergrote uitbouw.

BG2 (Vrouwenverband)

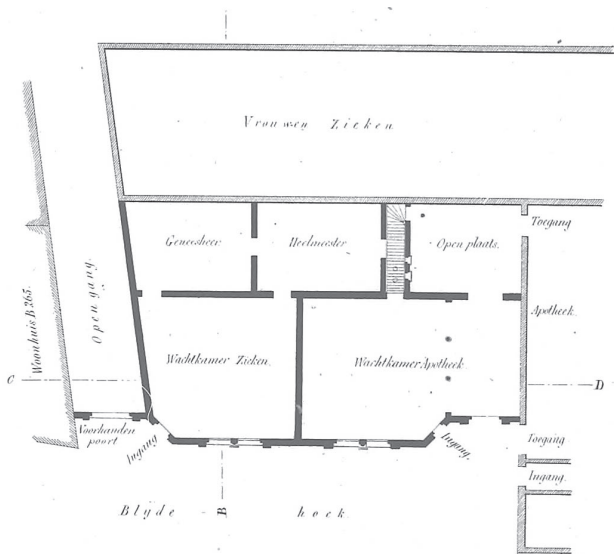
Voor de komst van BG2 werden de pakhuizen en het Heerenlogement gesloopt. Bovendien werd de Grimburgwal versmald en de kade verhoogd, waardoor een looproute langs het water en een brug met poort verloren gingen: de noordelijke entree tot het gebied verdween. BG2 heeft het gezicht (de voorgevel) aan de Grimburgwal, maar opmerkelijk is dat ook hier de functionele entree aan de achterzijde zit (Afb. 150). Zowel BG1 als BG2 zijn voornamelijk gebouwen die vanaf het begin met een voorkant-achterkantproblematiek worstelen (Afb. 149 - Afb. 151). Na de bouw van BG2 werd de vergrote zuidoostlob als vreemd object aan de ruimte toegevoegd. Dit uitstekende deel van BG2 was geënt op de aangrenzende diepe pakhuizen. Deze 'pukkel' beïnvloedt de ruimtelijke beleving van het Turfdraagsterpad tot op de dag van vandaag op een ongelukkige wijze. (Hof of route?)

Nieuwe hoofdentree

Links van BG2 (oostzijde) werd de nieuwe hoofdentree van het gasthuis geplaatst, gemarkeerd door een duidelijke nieuwe poort en hekwerk. Deze entree werd gesitueerd op de plek van de gedempte gracht tussen het hoge, symmetrische BG2 en de lage regentenhuisen en apotheek uit de tijd van het klooster (Afb. 150). Oude en nieuwe schaalgrootte en indeling wisselden elkaar hier af. De laagbouw werd gerenoveerd in een historische stijl, passend bij het hek. Het gemis van de gesloopte noord-zuidbrug zou tot tweemaal tot leiden tot de aanleg van een nieuwe brug, in het verlengde van de nieuwe entree (onderbreking van de sequentie/ opeenvolging).

Afb. 152: Entree Grimburgwal

1 a 200

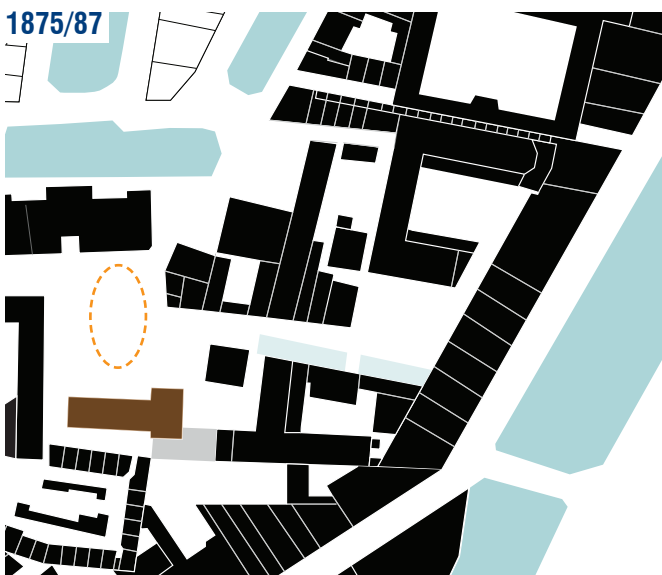
Afb. 153: Begane grond Poliklinik gebouw

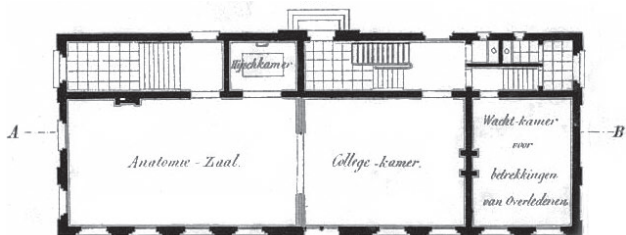
Afb. 154: BG4 / Poliklinik gebouw

Afb. 155: ca. 1895 Het Anatomiegebouw rond

Afb. 156: Anatomiegebouw

Afb. 157: Gevel & begane grond anatomiegebouw

BG4 (Polikliniek)

Ook de komst van BG4 levert een interessante bijdrage aan de stedenbouwkundige setting. Ten eerste verdween de entree aan plein de 'Blyde Hoek'. Daarnaast volgde dit gebouw in schaalgrootte niet de reuzen BG1 en BG2 maar de omliggende kloosterbebouwing, waarvan toen al bekend was dat deze grotendeels zou verdwijnen. Met regentenhuisen, apotheek en gasthuispoort aan weerszijden en de ziekenzalen aan de achterzijde vormde BG4 enkele jaren een verbindende factor in architectuur en schaalgrootte. Deze hoek van het gasthuis vormde zo tijdelijk een eenheid, maar zou later opgeslokt worden door achterbuurman BG5 (discontinuïteit in de buitenring) (Afb. 153 - Afb. 154).

Afb. 158: 1875 BG4 / Polikliniek gebouw

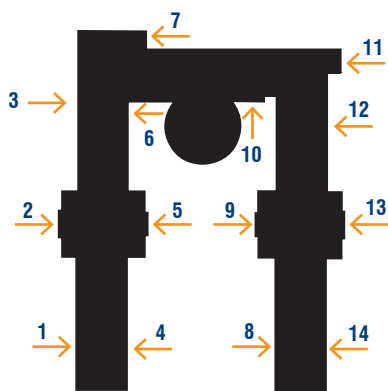
Het Anatomiegebouw

Het Anatomie gebouw (1875/1887) is in de historische beschrijvingen van het gebied tot op heden wat onderbelicht geweest (Afb. 156). Het maakt ook al enige tijd geen deel meer uit van het gebied, al is het gebouw is later gesloopt dan het Doelenhotel. Het moest plaatsmaken voor de sociale woningbouw in het gebied. Toch verdient het gebouw enige aandacht omdat het op zijn minst twee zaken verduidelijkt in het gebied.

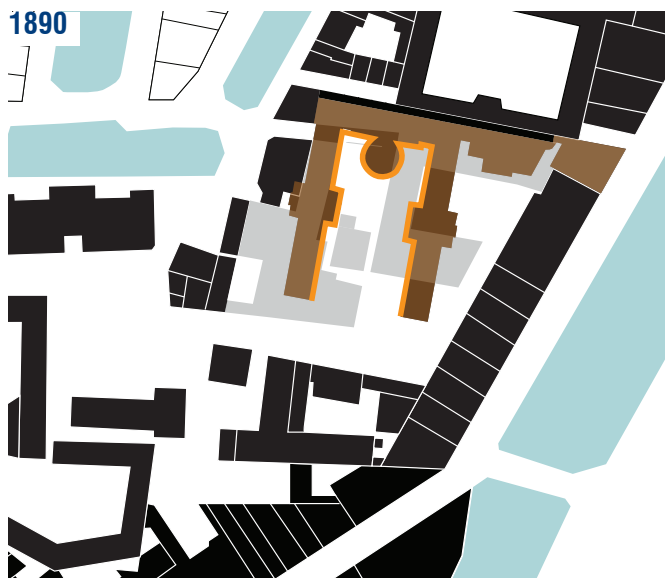
Het sloot aan de achterzijde de zuidzijde aan op de resterende hofhuizen van het oude Gasthuishof. Naar het noorden kende het een mooie statige voorgevel (Afb. 155 - Afb. 157). Het vormde hiermee een mooie gevelwand naar de entree van het gebied die oostelijk van BG2 lag. Qua opbouw vormde een eenheid met de opzet van de gebouwen als BG1, BG2 en BG5 met eenzelfde lage plint en hoge 1e en 2e verdieping, in totaal 4 lagen hoog. Het was daarmee duidelijk een onderdeel binnen de binnenring van panden, in de gasthuis 'familie'.

Een ander belang van het gebouw ligt in de verklaring die het biedt voor de wat merkwaardige gevelopbouw van de later gebouwde 2e Chirurgische kliniek. Deze kliniek sloot zeer nauw aan op het Anatomiegebouw vandaar dat die gevel van het kliniekgebouw een typisch informele, zijgevel-uitwerking heeft.

Het gebouw bestond oorspronkelijk uit één helder volume, dat later aan de oostzijde is uitgebreid met een iets dieper, maar even hoog volume.

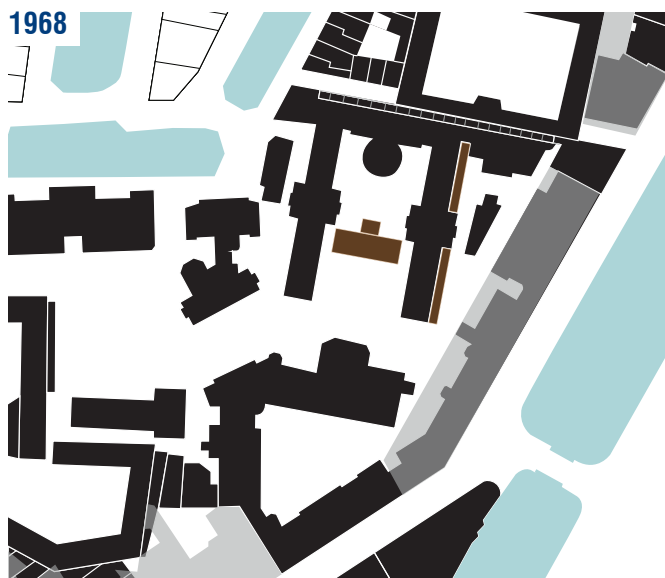
Afb. 159: Entrees

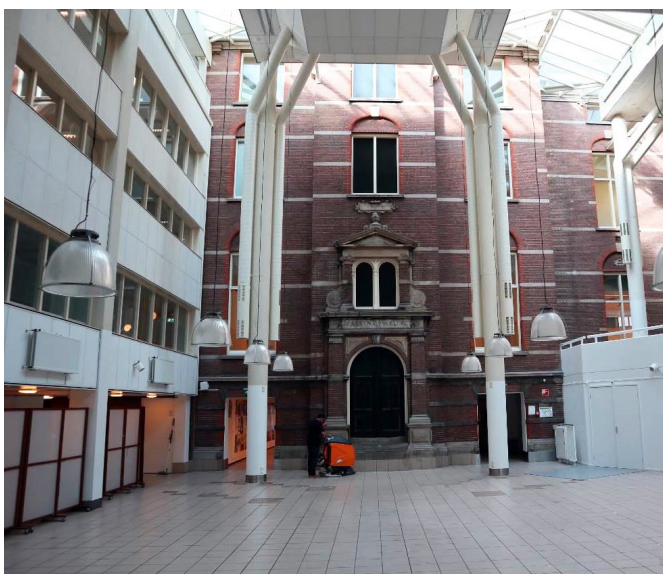
Afb. 160: Nieuw Klinikum - Anatomiegebouw: Introductie paviljoen structuur

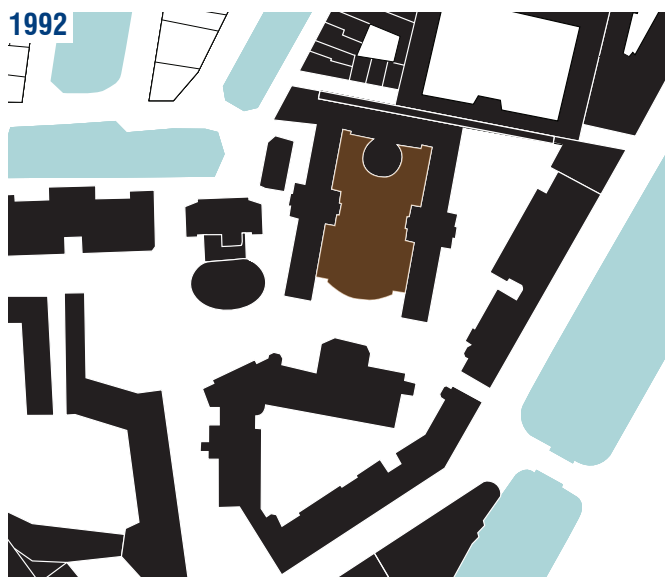
Afb. 161: ca. 1978

Afb. 162: Nieuw Klinikum - eerste toevoeging op de binnenplaats

Afb. 163: Foto huidige situatie

Afb. 164: naar 1981 UvA: BG5 piramide

BG5 (Klinisch Ziekenhuis en Apotheek)

Door BG5 veranderde de inrichting in het hart van het gebied enorm. De kloostermorfologie van gebouwen en hoven verdween. BG5 werd als grote, hoge nieuwbouw samen met de apotheek met de rug naar de Oudemanhuispoort, BG4 en de Kloveniersburgwal gekeerd, zij het dat de buitengevels van hoge ramen werden voorzien, indachtig het paviljoenprincipe. Dit nieuwe volume formaliseert sindsdien het einde van het BG-terrein aan de noordzijde. BG5 herhaalt de scheiding tussen het Binnengasthuis en het Oudemanhuispoortcomplex. En met de hoogtesprong en de verschoven positie vormt het opnieuw een informele aaneenschakeling.

De noordvleugel van BG5 is een stedenbouwkundige barrière richting Oudemanhuispoortcomplex. In historisch opzicht is het vrijelijk naast elkaar plaatsen een herhaling. Want Gasthuis en Oudemannenhuis waren twee aparte gebieden, hoewel ze in de praktijk samenwerkten. Het valt ook te verklaren vanuit de kleine kavel waarop architect Leguyt BG5 desondanks in een paviljoenstructuur wilde vormgeven. De ruggelingse plaatsing van beide complexen had al snel tot gevolg dat doorbraken werden gemaakt, bijvoorbeeld in de winkelnissen, in de vorm van een opening naar de binnenplaats en een trap naar de gasthuisapotheek. De harde grens tussen beide gebieden is sinds de eenwording tot één ongedeelde universiteitsgebied een vreemd verschijnsel en belemmert het goed functioneren (verloren gaan van verbindingen).

Aan de zuidzijde van BG5, daar waar het gebouw zich met de formele entrees oriënteerde op de binnenhof, was in de kloostertijd een heel specifieke routing gerealiseerd. Hier liep, evenwijdig aan een waterloop, een buitengang (colonnade). De colonnadestructuur vormde samen met de hoven een hecht ruimtelijk netwerk. Met de demping van de gracht, de bouw van BG5 en later de Tweede Chirurgische Kliniek en het Zusterhuis werd deze ruimtelijke structuur volledig uitgewist en vervangen door een functioneel netwerk: smalspoor zal eind 19^e eeuw de verschillende gebouwen op maaiveldhoogte met elkaar verbinden. Later vormt een nieuwe weg een definitieve separatie tussen de gebouwen (verloren gaan van verbindingen) (Afb. 160).

De hof van BG5 is door ruimtegebrek en functieverandering steeds meer aangepast, van tuin naar parkeerplaats. Vervolgens zijn de oost-westvleugels met een dwarsvolume verbonden en daarna verder dichtgebouwd en overkapt. Door het dichtzetten van de hof is de stedelijke eenheid verdwenen en 'communiceren' BG5 en het tegenoverliggende gebouw van de Tweede Chirurgische Kliniek (UB) niet meer met elkaar. De formele relatie is verbroken (verdwijnen van een hof) (van Afb. 161 tot Afb. 166).

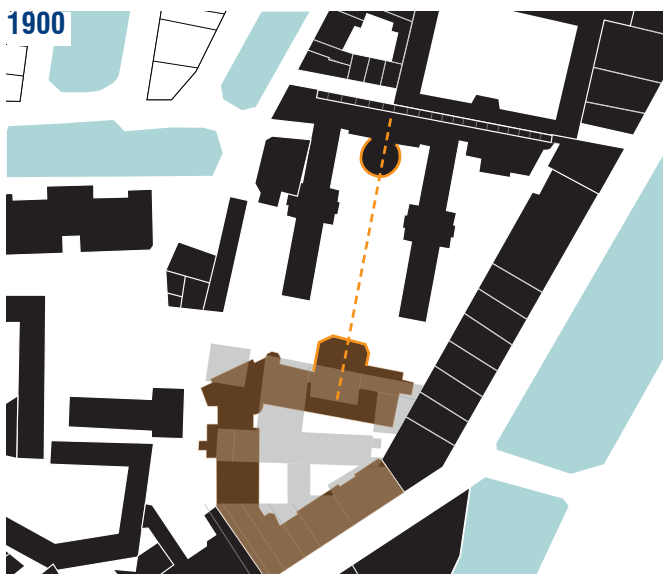
Afb. 165: Foto huidige situatie

Afb. 166: Piramide - Huidige situatie

Afb. 167: ca.1900 De formele gevel v.d. anatomische les

Afb. 168: Tweede Chirurgische Kliniek&Zusterhuis: Relatie met anatomieles

Afb. 169: Verschil tussen de voor zijgevel & huidige situatie

Afb. 170: 1879 De zijgevel v.d. UB scoot nauw aan op de uitbreiding v.m. Anatomiegebouw

Afb. 171: 1912 De voorgevel v.d. UB was lager t.b.v. overgang naar Regenten huis & tuin

Afb. 172: ca. 1982 Samen met het Anatomiegebouw sloot het Zusterhuis/tweede chirurgische kliniek de binnenschil naar het zuiden af.

Tweede Chirurgische Kliniek en Zusterhuis

De komst van de Tweede Chirurgische Kliniek en het Zusterhuis verandert de opzet van het gebied aan de zuidzijde (Afb. 168). De lage bebouwing van het mannenverband, vrouwenverband, gebouw voor anatomie, een operatiekamer en een ziekenbarak in de tuin van het Doelenhotel maakten plaats voor hoge nieuwbouw, die aansloot bij de ingezette schaalvergroting op het terrein. Deze nieuwe gebouwen gaven het complex een duidelijke afsluiting en een gezicht zowel richting BG5 als naar de Nieuwe Doelenstraat. De gebouwen waren voor verschillende functies ontworpen, maar door architect Poggenbeek als eenheid neergezet met een in het centrum gevormde binnenhof. Deze kwaliteit bevat het tot vandaag de dag.

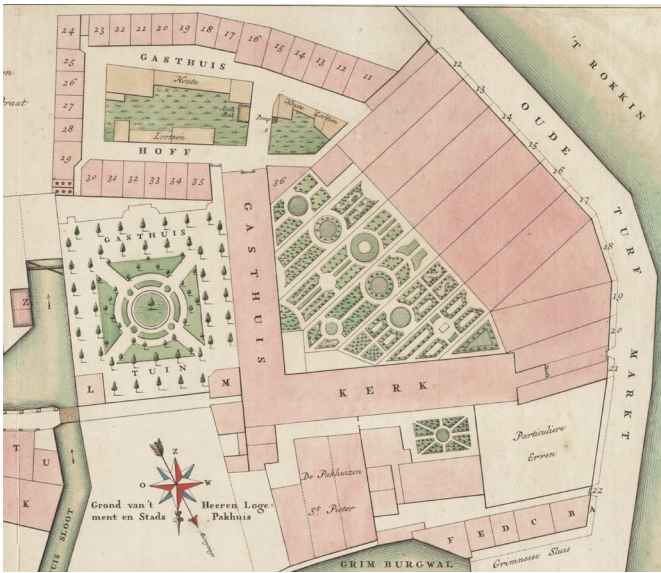
Hoewel de Tweede Chirurgische kliniek anders van vormgeving is dan BG5 en hoewel het gebouwd is volgens het corridorsysteem en niet volgens het paviljoensysteem, hebben beide gebouwen in stedenbouwkundig opzicht een interessante ruimtelijke connectie met elkaar. De tegenoverliggende gevels met uitbouw voor collegezalen (snijzaal) 'communiceren' met elkaar. Iets wat bij de latere dichtzetting van de binnenhof van BG5 teniet is gedaan, of in ieder geval niet meer waarneembaar is.

Momenteel worden de vm. Tweede Chirurgische Kliniek en Zusterhuis omgebouwd tot Universiteitsbibliotheek (UB). Waarbij beide gebouwen als eenheid blijven fungeren met een overkapte binnenhof in het hart. De kwaliteiten van het gebouw, de voorgevels aan de Vendelstraat, Binnengasthuisstraat en Nieuwe Doelenstraat, blijven van kracht. (verandering van hof naar atrium, een overdekte, bruikbare en beleefbare hof).

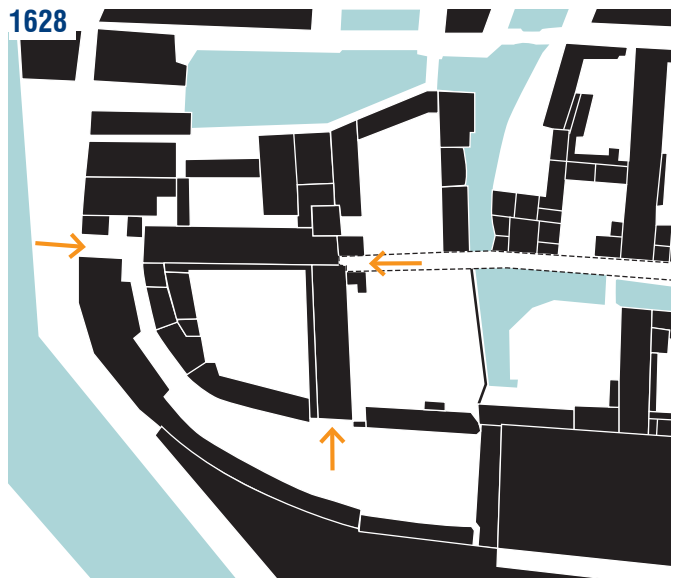
Wel zal dit gebouw (samen met BG5) in de toekomst een groot aantal bezoekers en verkeersstromen te verwerken krijgen aan de noordkant, waarbij het huidige buitengebied aan de noordkant van de UB extra aandacht en inrichting zal vragen (Afb. 173).

Afb. 173: Hoofdentree UB, links van de voorgevel

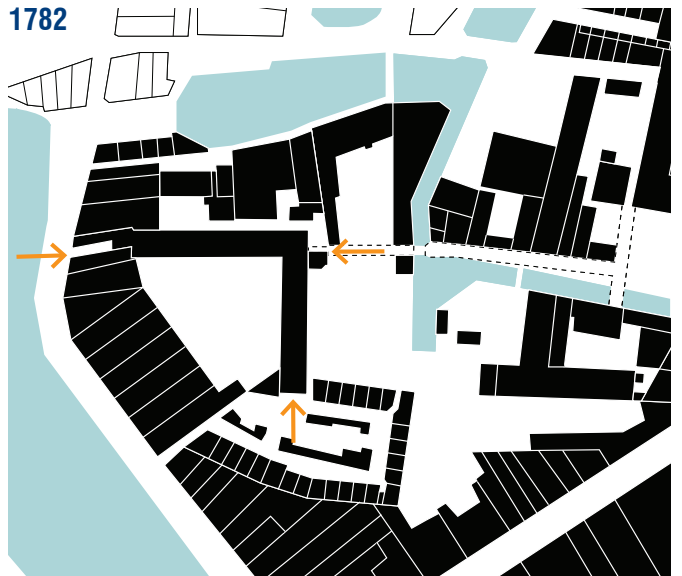
Afb. 174: 1777

Afb. 175: Gasthuishof structuur - Entrees & poort Oude Turfmarkt

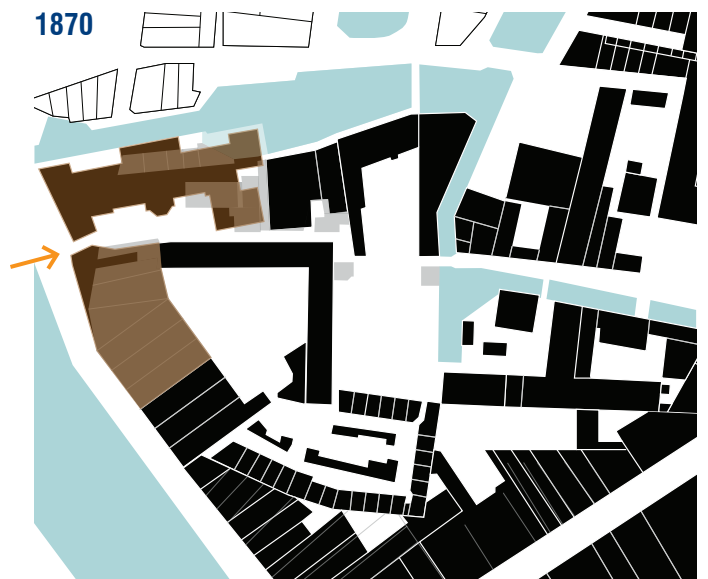
Afb. 176: ca.1868 Interieur Gasthuiskerk

Afb. 177: Gasthuishof structuur - Entrees & poort Oude Turfmarkt

Afb. 178: ca. 1868 Sloop Gasthuiskerk

Afb. 179: Nationale Nederlandse Bank

2.4.3 Gasthuiskerk&Gasthuishof - Woningbouw

In de historische ontwikkeling, die beschreven wordt in hoofdstuk 1, heeft het zuidwesten van het Universiteitskwartier tot nu toe de minste aandacht gekregen. Deze zone kreeg na de kloosterfunctie ook een gasthuisfunctie, maar dan wel de voorname, rustige kant ervan. Er stonden geen ziekenzalen, maar er lag een fraaie regententuin, tevens de nog steeds in grondvorm bestaande L-vormige Gasthuiskerk, het gasthuishof en woonhuizen aan de rand (Oude Turfmarkt) (Afb. 174 - Afb. 175). De woonhuizen aan de Oude Turfmarkt werden met een monumentale voorgevel samengevoegd tot De Nederlandsche Bank.

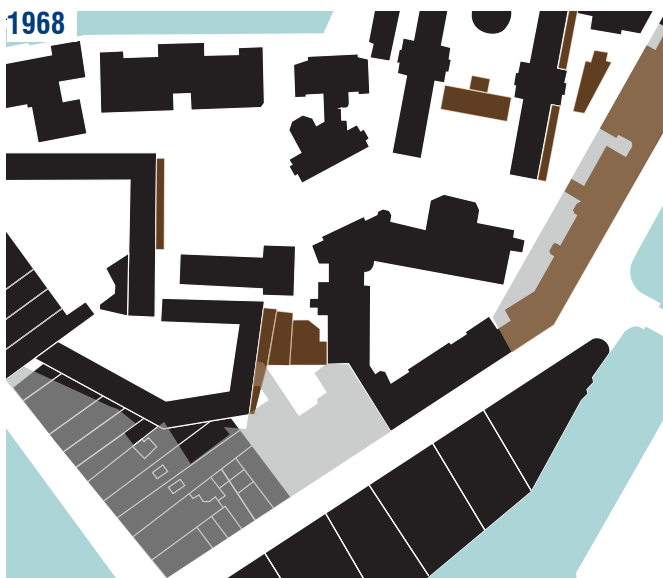
Ongeacht die wijziging, vormde de randbebouwing van het gebied, samen met de gasthuiskerk, al eeuwen een groen, afgeschermd binnengebied, bereikbaar via een eigen poort. Ook het deels verdwenen gasthuishof had een groene binnentuin in het midden. Deze tuin is op een bepaalde manier bewaard gebleven toen de gemeente eind 20e eeuw straten aanlegde in het gebied. Daarbij werd een doorbraak gemaakt in de Nieuwe Doelenstraat, waarna woningen werden gebouwd langs de nieuwe Binnengasthuisstraat. Deze woningbouw van architect De Ley maakte de gasthuishof weer besloten. In de huidige situatie bestaan deze twee hoven nog steeds, maar zijn niet toegankelijk (hoven zijn geen onderdeel meer van een sequentie) (Afb. 182 - Afb. 183).

Helaas werden de achtergevels van deze woningbouw op de bestaande voorgevels van de resterende gasthuishofhuizen georiënteerd. Deze beslissing zou er later in resulteren dat de oorspronkelijk nadrukkelijk mee-ontworpen poorten in het nieuwbouwblok permanent werden gesloten. Zo ontstond een rustig, beheersbaar, afgesloten binnengebied voor de bewoners. De verbinding en toegankelijkheid vanuit het gasthuisterrein verdween daarmee echter (verloren gaan van verbindingen). Openbaarheid in dit deel van het gebied creëren, lukte uiteindelijk niet goed doordat veel van de wensbeelden niet uitvoerbaar bleken vanuit veiligheid.

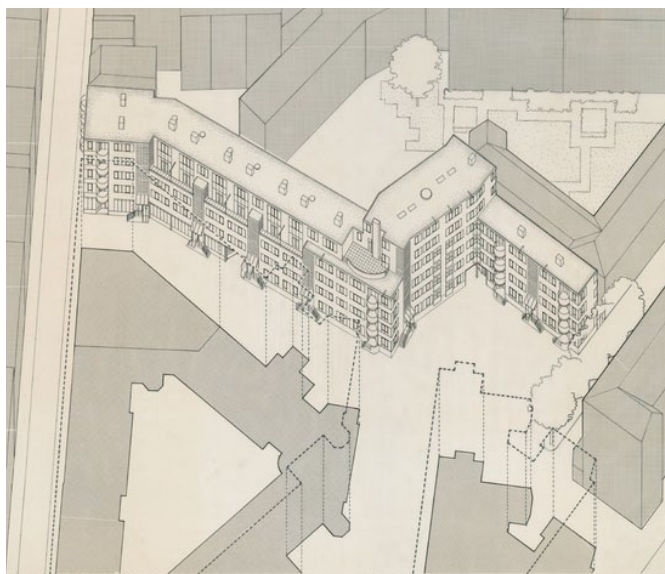
Door de samenvoeging van Vingbooms woonhuizen tot De Nederlandsche Bank, het latere Allard Pierson Museum, ontstond één grote tuin achter de voormalige Gasthuiskerk. Deze tuin is nu alleen bereikbaar via een poort aan de Oude Turfmarkt. Het zicht op de Gasthuiskerk en de toegang tot deze tuin vanuit de Binnengasthuisstraat is door de latere woningbouw geblokkeerd, hoewel de tuin in de ontwerpen aanvankelijk een duidelijk publieke rol kreeg toebedeeld (institutioneel gebouw aan zicht onttrokken, entree verdwenen).

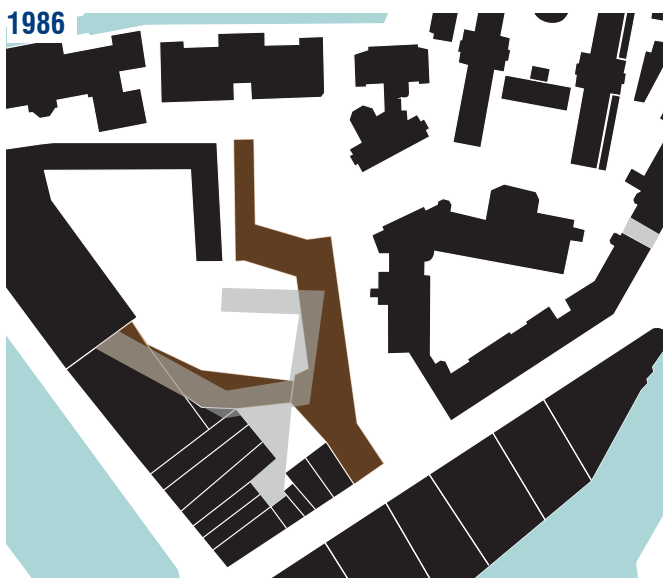
Afb. 180: Hotel Pays Bas sloop

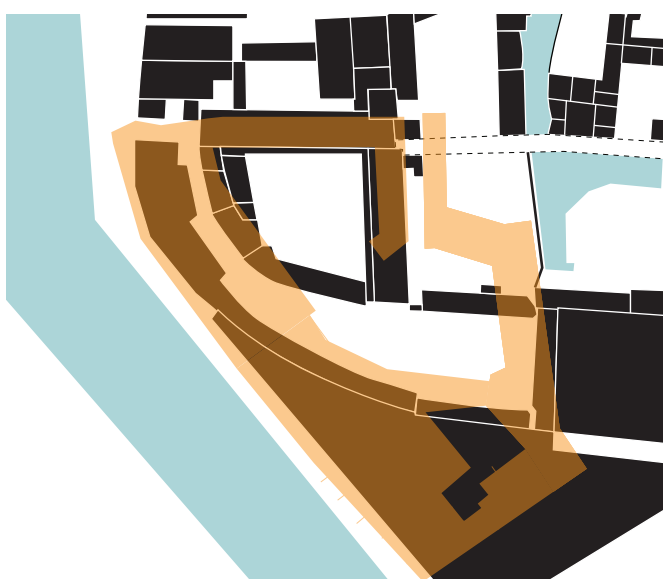
Afb. 181: Hotel Pays Bas sloop - First addition BG5 courtyard

Afb. 182: 1982-85 Sociale woningbouw

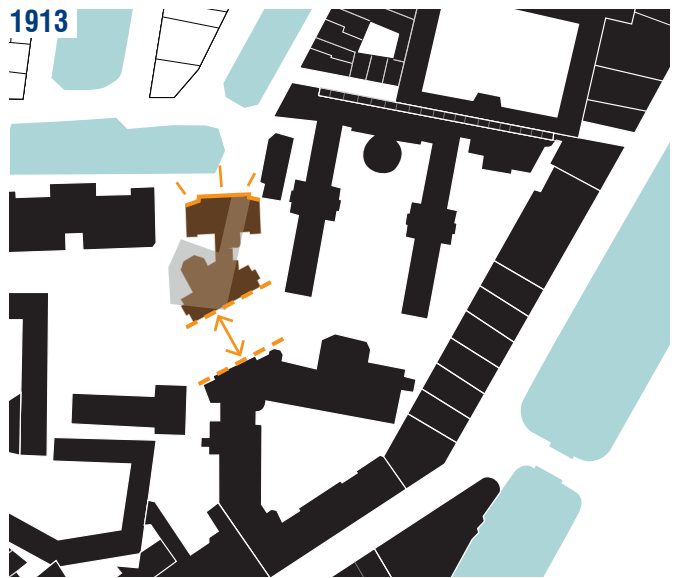
Afb. 183: Sociale woningbouw

Afb. 184: Gasthuis structuur - Sociale woningbouw

Afb. 185: 1982

Afb. 186: Administratiegebouw: nieuwe gevel Grimburgwal, relatie met Poggenbeek gebouw

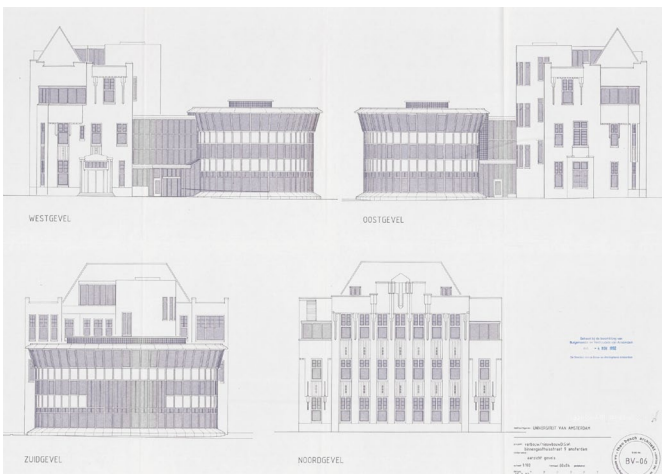
Afb. 187: 1982

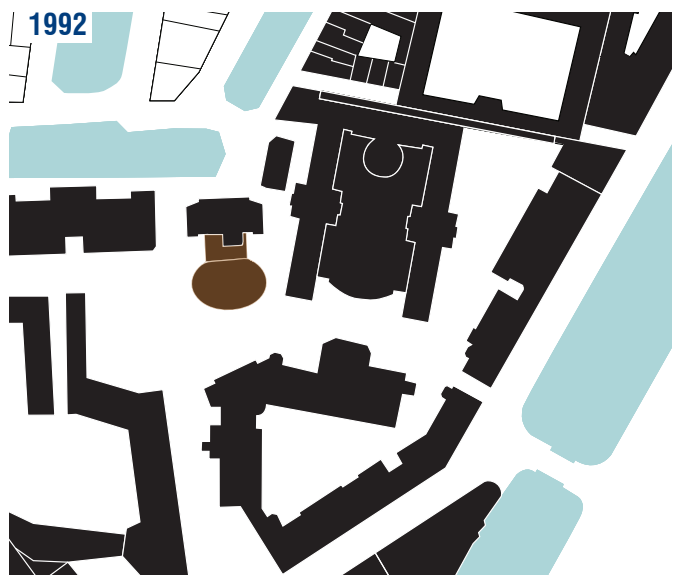
Afb. 188: 1982

Afb. 189: 1983

Afb. 190: 1992 Theo Bosch ontwerp

Afb. 191: Theo Bosch gebouw

2.4.4 BG3 (Administratiegebouw en Kinderkliniek)

BG3 is de laatste grote ingreep die invloed heeft op de stedenbouwkundige setting van het zuidelijke gebied. De typologie en maatvoering van Administratiegebouw en Kinderkliniek zijn anders dan die van de andere gebouwen maar kunnen zich goed meten met het geheel. Met een duidelijke voorkant en verticale geleiding verving BG3 het restant kloosterbebouwing naast de voormalige hoofdentree. Het gebouw bestond uit twee delen. Het eerste vormde een formeel front aan de Grimburgwal, zoals BG1 en BG 2. Het tweede reageerde met een sterke hoekverdraaiing op de Tweede Chirurgische Kliniek (UB), met een trappenhuis als scharnierpunt. (Afb. 186).

Met de komst van BG3 zou een vreemde S-bocht als hoofdentree tot het ziekenhuiscomplex ontstaan, doordat het nieuwe volume de zijgevel een stuk westwaarts opschuift. Een fraai vormgegeven nieuwe poort met hekwerk en een nieuwe noord-zuidbrug lost dit probleem op. Later, bij de openstelling na het vertrek van het ziekenhuis, zullen hekwerk en brug verdwijnen en resteert de merkwaardige S-vormige route. Een routing die alleen goed werkt bij weinig verkeersstromen.

In de jaren 1993-'95 veranderde BG3 van vorm en daarmee de omgeving, doordat de voormalige Kinderkliniek gesloopt werd en een ovaal gebouw van architect Bosch aan het voormalige Administratiegebouw werd gekoppeld. Net als vele andere gebouwen in het gebied is opnieuw met liefde voor de architectuur gebouwd. Stedenbouwkundig roept het gebouw op het niveau van bruikbaarheid van buitenruimten, routing, oriëntatie en beheersbaarheid sindsdien echter vragen op. Het gebouw heeft met zijn ovale contour een interessante vorm. Maar het is juist daardoor oriëntatieloos naar zijn omgeving, het onttrekt zich er eerder aan (Afb. 190 - Afb. 191).

De vorm creëert geen ruimte, noch een 'rug' voor activiteiten. De bolle vorm stoot af. Een effect dat wordt versterkt door de naar buiten plooiende betonnen plint. De vorm heeft geen voorkant, geen zijkant of achterkant, en heeft ook geen duidelijke entree. De deur is opgenomen in het verbindingsstuk dat als een wespentaille tussen oud en nieuw zit. Het gebouw trekt door de vorm en zijn situering veel aandacht, maar geeft bewust geen duiding aan routing en oriëntatie. Het blokkeert vanuit het Turfdragsterpad het zicht op BG5 en vanuit de Vendelstraat het zicht op BG2. Door zijn positie ontstaat een onaangename en onbruikbare ruimte tussen BG3 en BG5.

De materialisering in glas en hout, die een bewust contrast vormt met het bouw materiaal van de omgeving, versterkt de vervreemding. De vrije plaatsing stelt het glazen gebouw bloot aan een overdaad aan zonlicht en warmtetoetreding. Om oververhitting en overbelichting te vermijden is de zorgvuldig ontworpen zonwering vaak volledig gesloten, waardoor het gebouw zich overdag nog sterker aan zijn omgeving onttrekt.

Na het vertrek van het ziekenhuis wordt uitgebreid aandacht besteed aan een verbetering van de buitenruimte, noodzakelijk geacht nu het

gebied openbaar toegankelijk wordt. De woningbouw van architect De Ley vormt een pleinruimte, samen met de kinderkliniek en de duidelijke voorgevel van architect Poggenbeeks Tweede Chirurgische Kliniek. In de jaren '90, toen het gebouw werd ontworpen, was dit paviljoen de laatste toevoeging aan het complex. Dit was het juiste moment om, met de nieuwe aanbouw aan BG3, de ontstane problemen in de openbare ruimte op te lossen. Dat is duidelijk niet gebeurd.

Poort

Hofje

Stegen

Afb. 192: UvA Poorten - Hoven - Stegen

Afb. 193: Steeg

Afb. 194: Hofje

Afb. 195: Poort

3. STRATEGISCH MASTERPLAN | UNIVERSITEITSKWARTIER

3.1 Visie, ingrepen & onderbouwing

3.1.1 Inleiding

De eerste twee hoofdstukken vormen de opmaat naar dit hoofdstuk, waarmee we zijn aangekomen bij de toekomst (wat is het ideaalbeeld? Wat gaan we eraan doen?). In dit hoofdstuk wordt vanuit de kernwaarden (thema's) op gebiedsniveau en deelgebiedniveau de visie en de daaruit volgende geplande ingrepen behandeld. Dit zal vervolgens onderbouwd worden op cultuurhistorisch, stedenbouwkundig en programmatisch niveau.

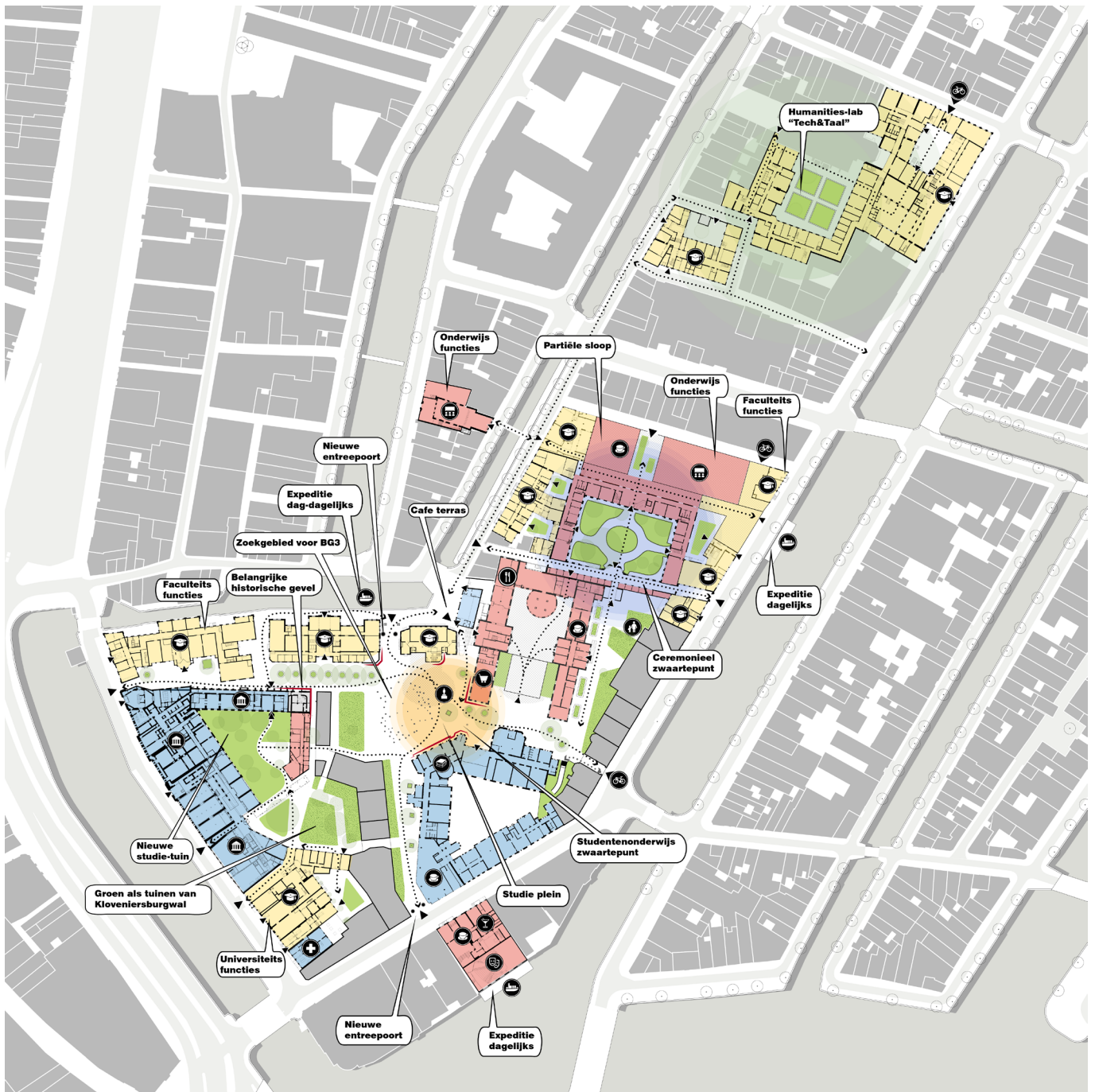
Cultuurhistorisch: met zes eeuwen bouw- en gebruiksgeschiedenis kun je in het monumentale Universiteitskwartier niet om de cultuurhistorie heen. Het gebied bevat belangrijke monumentale kernwaarden. In het Strategisch Masterplan zijn de bouw, cultuurhistorische informatie en waardestelling van belang geweest voor het maken van de juiste ontwerpkeuzen. Daarnaast dienden de historie en de huidige architectonische en stedenbouwkundige vormgeving als inspiratie. De rijksmonumenten en de historische ontwikkeling van de verschillende stedenbouwkundige structuren vormden nadrukkelijk het uitgangspunt voor de toekomstplannen.

Stedenbouwkundig: bepaalde voorstellen tot ingrepen in het gebied en de deelgebieden komen voort uit een stedenbouwkundige overweging. In het voorgaande hoofdstuk is de huidige stedenbouwkundige situatie en ontwikkeling al geanalyseerd en hieruit zijn zowel pluspunten als knelpunten aan het licht gekomen. Deze kunnen worden opgelost, dan wel worden versterkt in de toekomstvisie. Niet alleen vanuit het hergebruik van de panden, maar ook gezien vanuit het toekomstbestendig maken van dit buitenruimtegebied en in relatie tot het aansluiten of reageren op de binnenstedelijke ontwikkelingen van het centrum van Amsterdam zijn stedenbouwkundige veranderingen gewenst.

Programmatisch: voor het toekomstige Universiteitskwartier heeft de UvA een Programma van Eisen opgesteld voor het gebied en de gebouwen waaruit het gebruik en de toekomstige voorzieningen blijken. Het programma wordt niet wezenlijk groter dan voorheen en de toekomstige aantallen studenten en medewerkers van de faculteit zullen afnemen ten opzichte van voorheen. Maar de nieuwe, centrale UB is een nieuwe factor en zal bezoekers naar het gebied trekken. Vanuit het programma, de historische ontwikkeling van het gebied en de typologische vorm, grootte en bouwkundige opzet van de gebouwen zijn in het masterplan keuzes gemaakt voor de ontwikkeling van het gebied, de functionele bestemming van de deelgebieden en de opzet van de individuele gebouwen.

Bepaalde voorgestelde programmatische ingrepen conflicteren met de cultuurhistorische waarden op gebieds- en gebouwniveau. Deze zullen in dit hoofdstuk worden aangestipt.

In dit hoofdstuk worden niet alle ingrepen en de daarbij behorende toelichtingen en onderbouwingen op gebouwniveau besproken. Op dit lagere schaalniveau zal verder worden ingegaan in de transformatiekaders die een onderdeel vormen van de kavelpaspoorten.

Afb. 196: Strategisch Masterplan

	2012	Aantal evenementen per jaar	2025	Gemiddelde bezetting
CREA (zalen)	680 plaatsen	400	-	
CREA (café)	150 plaatsen			
Allard Pierson	60.000 bezoekers per jaar		80.000 bezoekers per jaar	300 per dag
Studenten	11.500 (FMG en FdR)		6.500 (FGw)	
Medewerkers	2.850 (FMG en FdR)		2.020 (FGw, UB, staf, Allard Pierson)	1.000 per dag
Studieplekken UB	-		1.050 plaatsen	Bezettingsgraad 49%, gemiddeld 2,4 studenten per studieplek per dag
Aula	-	70	500 plaatsen	300
Universiteitstheater	250 plaatsen	300	400 plaatsen	100
Agnietenkapel	100 plaatsen	50	100 plaatsen	60
Vox-Pop	-	70	100 plaatsen	60
Omvang vastgoed	47.648 m2		49.000/50.000	Toevoeging nieuwbouw UB en reductie OMHP

Afb. 197: Programma

Afb. 198: UvA Gevels - Buitenring

3.2 Visie voor het gebied

Uit de analyse van de cultuurhistorie en de stedenbouwkundige en architectonische analyse volgt de onderstaande visie voor het gebied Universiteitskwartier (Afb. 196).

1. Het Strategisch Masterplan heeft als doelstelling om **de monumentale kernwaarden van het gebied te behouden, versterken, herstellen en completeren** waardoor deze kernwaarden beter **bruikbaar, zichtbaar en herkenbaar** zijn.

Het betreft hier de kernwaarden, de thema's, die in hoofdstuk 1 en 2 behandeld zijn:

De Buitenring; een duidelijk en zichtbaar contour van in oorsprong kleinere gebouwen met een eigen adres met daartussen op geregelde afstanden poorten. Deze buitenring zorgt in de gehele geschiedenis van het gebied voor herkenbaarheid, toegankelijkheid en aanhechting met de stad.

Het Binnengebied; een rustige, naar binnen gerichte wereld, met een contemplatief karakter waar grotere institutionele gebouwen met eigen entrees en monumentale bestraaete of groene hoven elkaar vormen, onderling verbonden door verbindingen, routes.

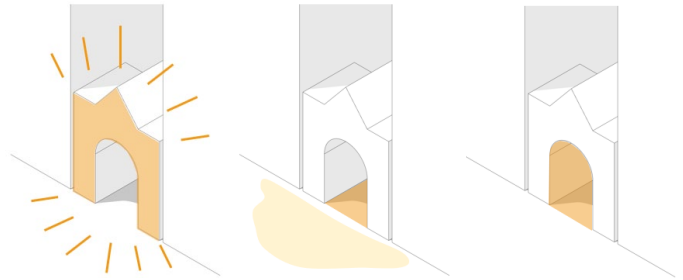
2. Het Strategisch Masterplan heeft als doelstelling om de **historische opeenvolging (sequentie) van monumentale kernwaarden in het gebied te behouden, versterken en te herstellen**. Op de locaties waar de historische 'poort-verbinding-hof' structuur verstoord is door het afsluiten of verwijderen van een van de drie elementen. Door het herstel van weggevallen elementen, de verbetering van recente toevoegingen en de accentuering van de contouren van het gebied kunnen de eigenheid en het historische karakter van het gebied weer optimaal tot hun recht komen.

3. Het Strategisch Masterplan heeft als doelstelling om de **ontstane stedenbouwkundige knooppunten op te lossen**. Ontstaan door de voortdurende transformatie van het gebied en de verandering naar besloten klooster-, bejaardenhuis- en gasthuisgebied naar een semi-openbaar gebied waar studeren, wonen en werken door elkaar heen lopen.

4. Het Strategisch Masterplan heeft als doelstelling om de **Faculteit der Geesteswetenschappen en UvA-brede voorzieningen**, zoals het ceremoniële hart met aula, de huisvesting voor het College van Bestuur en de Universiteitsbibliotheek (**het programma**) op een **gepaste wijze onder te brengen in de monumentale gebouwen van het Universiteitskwartier**.

Afb. 199: UvA Poorten

Toevoegen van waardigheid / markering van overgang / uitnodigend gebaar

Verandering in bestrating

Controle over toegankelijkheid

Afb. 200: Nieuwe poorten kenmerken

Afb. 201: Oranje: nieuwe poorten, Zwart: bestaande poorten

Afb. 202: Ontwerptenties voor nieuwe poorten - Oudemanhuispoort (5) & Slijkstraat (3)

3.3 Visie & ingrepen per thema

3.3.1 Buitenring | Poorten, nadrukkelijk vormgegeven ontsluitingen

3.3.1.1 Visie

Aangaande de toegang tot het gebied en de poorten wordt voorgesteld om deze randen, de overgangsmomenten naar het Universiteitskwartier, beter zichtbaar en herkenbaar te maken, zodat duidelijk wordt dat je gracht en straat verlaat en een historisch binnengebied betreedt. De monumentale poorten in de buitenring dienen allen weer een zichtbaar en herkenbaar onderdeel te zijn van de contour en in gebruik gesteld te worden (Afb. 200).

Deze poorten dienen waar mogelijk weer aangesloten te worden op de aanwezige opeenvolging, sequentie van de monumentale kernwaarden 'poorten, verbindingen en hoven' (Afb. 199).

De verschillende, ongedefinieerde toegangen tot het gebied dienen specifieker gemaakt te worden, zodat op deze locaties een duidelijke gebiedsentree ontstaat (Afb. 201 - 1/2). Dit zorgt voor betere herkenbaarheid van de contour en verbinding met het binnengebied. Dit geldt niet alleen voor verplaatsingen naar het binnengebied, maar evenzo, in omgekeerde richting naar de stad. Het vergroten van het aantal entrees en het duidelijk markeren ervan verbetert de 'doorwaadbaarheid' van het gebied en helpt zo de oorspronkelijke eenheid van de entiteit Binnengasthuis-Oudemanhuispoort te herstellen (Afb. 201). In het OMHP samengeklonterde gebied worden 2 nieuwe poorten voorzien (Afb. 201 - 3/4)

3.3.1.2 Geplande ingrepen

Deelgebied Oudemanhuispoort

- De 2 monumentale poorten in de toekomst blijven benutten als hoofdtoegangen tot het gebied en aansluiten op de achterliggende historische verbinding/routing.
- Bij de ceremoniële functie hoort een ruime aula en een entree, dus wordt in het complex aan de noordzijde een nieuw volume met een grote representatieve zaal gepland. Aan de noordzijde, in de Slijkstraat, wordt een poort gesitueerd met daarachter een groene hof (Afb. 201 - 3). Hierdoor ontstaat een koppeling met de straat, de binnenstad en het BOS-cluster.

Deelgebied BG-terrein

- De monumentale, kenmerkende Gasthuispoort weer activeren en in gebruik nemen als gebiedsentree in de buitenring. Voor verbetering van de toegankelijkheid, doorstroming, achterliggende routing en het gebruik van de deelgebieden.
- De doorgang in het BG4 gebouw blijven benutten als poort en beter aansluiten op het gebied en de routing erachter.
- Tussen BG2 en BG3 (Afb. 201 - 1) word een nieuwe poort toegevoegd om het overgangsgebied te markeren en de beheersbaarheid te vergroten. Daarbij is de toevoeging van een brug vanaf de Grimburgwal ter verbetering van doorstroming en adressering te overwegen. Dit is mede afhankelijk van de toekomstige intensiteit van de fietsroute.
- De ongedefinieerde doorgangen (ontstaan door abrupte doorbraken en aanleg van straten) die in de huidige situatie fungeren als poort tot het gebied maar niet als zodanig herkenbaar zijn voorzien van een kenmerkend gebaar waardoor men bewust wordt hier een 500 jaar oud binnengebied te betreden.

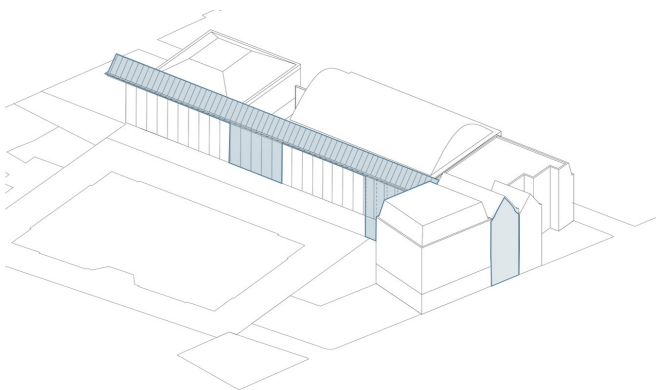
Dit hoeft niet expliciet met een nieuwe poort maar kan ook met een bepaalde aanduiding, met een bepaald gebaar in de stedelijke ruimte. Het bruikbaar en waarneembaar maken van de entrees zorgt voor een goed gespreide ontsluiting van het gebied en voor een evenwichtige en gelijkmatige toestroom van bezoekers, studenten, medewerkers en bewoners en overige gebruikers van het gebied. Daarnaast dragen deze toegangen in stedenbouwkundig opzicht bij aan een heldere markering van de routes door het gebied en langs de gebouwen.

Deelgebied Gasthuishof

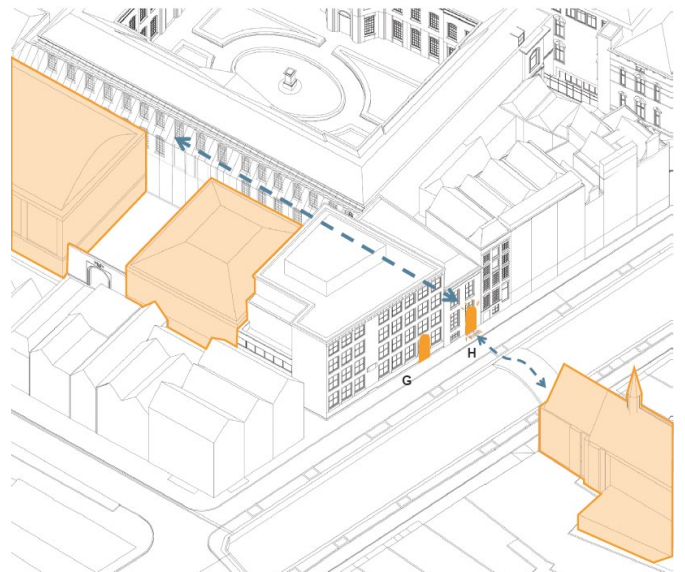
- De monumentale poort aan de Oude Turfmarkt weer openstellen als poort en aansluiten op de achterliggende historische verbinding/route.
- De onderdoorgang aan de Oude Turfmarkt openstellen voor publiek waardoor deze toegang geeft tot de achterliggende gang en groene binnenhoven.

Afb. 203: Panden met deuren aan de Kloveniersburgwal

Afb. 204: Aandacht voor de zelfstandige verschijningsvorm van de nieuwe steeg

Afb. 205: Een cremoniale route verbindt de Agnietenkapel met de Aula

Afb. 206: Verbetering van ingangen Oude Turfmarkt

3.3 Visie & ingrepen per thema

3.3.2 Buitenring | Contour van kleinschalige, naar buiten gerichte gebouwen

3.3.2.1 Visie

Het Masterplan heeft als doelstelling om in de monumentale buitenring van het gebied de contour van kleinschalige, naar buiten gerichte gebouwen met of zonder een eigen adres meer herkenbaarheid en zichtbaarheid te geven, te behouden en te versterken. Dit kan bijdragen aan de toegankelijkheid van het Universiteitskwartier en aanhechting met de stad.

3.3.2.2 Geplande ingrepen

Deelgebied Oudemanhuispoort

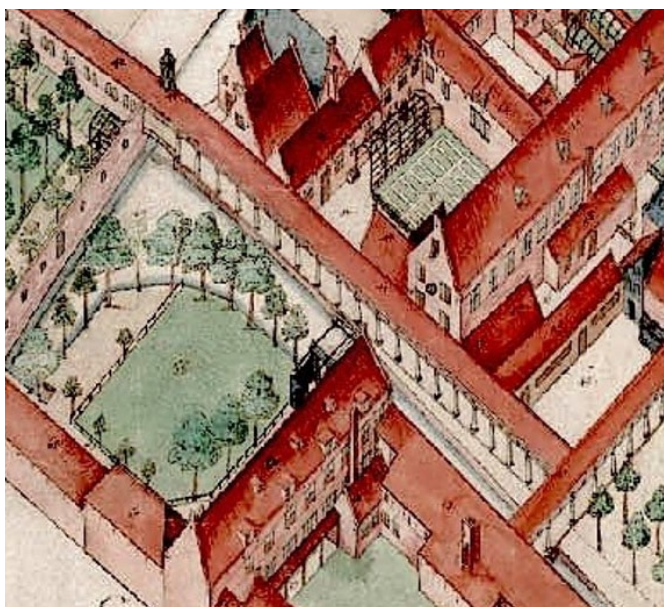
- De kenmerkende contour van monumentale, voormalige huurhuizen aan de Oudezijds Achterburgwal behouden en de eigen entrees weer openstellen en in gebruik nemen (Afb. 205).
- De bebouwing aan de zijde van de Kloveniersburgwal een eigen architectonisch gezicht geven naar de gracht toe en de aanwezige entrees weer openstellen en in gebruik nemen (Afb. 203 - Afb. 204).
- De noordelijke grens van het Oudemanhuispoortcomplex deels voorzien van nieuwe bebouwing met duidelijke voorgevels aan de Slijkstraat.

Deelgebied BG-terrein

- Het beeld van de monumentale, 19e-eeuwse ziekenhuisbebouwing aan de Grimburgwalzijde (BG2, BG3 en BG4) en aan de Nieuwe Doelenstraat (UB) behouden als duidelijk gezicht naar de stad toe.

Deelgebied Gasthuishof

- Aan de Oude Turfmarkt de afgesloten entrees in de voorgevels weer openstellen en in gebruik nemen, zodat de afleesbaarheid in de buitenring verbetert (Afb. 206).

Afb. 207: 1628 - Poorten - Hofjes - Stegen structuur

Afb. 208: Groene & steenachtige hoven

Afb. 209: Mogelijke vergroening van de buitenruimte. (De gewenste verbetering van de ruimte tussen BG3 en BG5 is in deze tekening niet opgenomen)

3.3 Visie & ingrepen per thema

3.3.3 Binnengebied | Hoven, groen of bestraat

3.3.3.1 Visie

Het Masterplan heeft als doelstelling om de monumentale hovenstructuur in het binnengebied van het Universiteitskwartier te behouden, te herstellen, bruikbaar en bereikbaar te maken en meer duiding te geven. Hierdoor ontstaan rustige, groene buitenruimten. De hoven zorgen tevens voor overzicht en oriëntatie binnen het binnengebied.

Het Masterplan heeft tevens tot doelstelling de reeds genoemde opeenvolging van monumentale kernwaarden te herstellen en te versterken: 'poorten, hoven, stegen' (Afb. 207).

Deze sequentie is verweven met de ontstaansgeschiedenis van dit middeleeuwse gebied. Die aaneenschakeling vormt de opmaat naar de verschillende universiteitsgebouwen. Waar de oorspronkelijke sequentie nog aanwezig is creëert deze begrip, consistentie, en daarmee overzicht. De sequentie bevordert de oriëntatie, ensceneert zichtlijnen, en zorgt niet alleen voor een beschermd en beter te beheren gebied, maar scheidt ook luwte en rust, wat zeer welkom is voor een prettige woonomgeving en past bij het contemplatieve karakter van de geesteswetenschappen.

Gebruik, inclusiviteit en klimaatadaptiviteit zijn bij dit thema van groot belang. Vanuit deze gedachte wordt in dit masterplan voorgesteld om alle gebieden weer te ontsluiten en door een betere beheersbaarheid ook weer inclusiever en groener te maken (Afb. 208). Hierdoor is het gebied beter in staat groepen op te nemen en kan tevens een belangrijke vergroening worden gerealiseerd.

Afb. 210: Impressie van Gasthuishof

3.3.3.2 Geplande ingrepen (Afb. 209)

Deelgebied Oudemanhuispoort

- De goed herkenbare en bruikbare hof binnen het monumentale carrégebouw blijft behouden.
- De nog steeds goed werkende opeenvolging van de thema's 'poorten, hoven, stegen' binnen het Oudemanhuispoortcomplex blijft behouden, wat zorgt voor een heldere routing en oriëntatie.
- De tuinen achter de grachtenhuizen aan de Oudezijds Achterburgwal zullen als groene zone tussen deze voormalige woonhuizen en het carrégebouw bereikbaar en bruikbaar worden gemaakt.
- Om het carré als structurerend element in het complex te laten fungeren, moet de versmelting van bouwdelen vooral aan de noord- en oostzijde worden aangepast. Daartoe kan een overgangsmoment tussen de gebouwen worden gepland in de vorm van een vrije looproute of hof.

Deelgebied BG-terrein

- De in 19e eeuw aan de hand van een paviljoenbouw-gedachte ontwikkelde binnenhoven worden explicieter en bruikbaar gemaakt waardoor het rustige en open karakter van het binnengebied versterkt wordt en overzicht en verbinding ontstaat tussen de BG gebouwen onderling en het BG-terrein en Oudemanhuispoortcomplex.
- De binnenhoven bij BG5 en de UB als overdekte hoven weer herkenbaar en bruikbaar maken.
- De bestrate hof tussen BG3, BG5 en de (toekomstige) UB herstellen als bruikbare buitenruimte door deze ruimte te vergroten. En de oorspronkelijke intenties van een groen bewonersplein alsnog realiseren met een meer besloten ruimte tussen BG2, de woningbouw en een eventueel nieuw gebouw op de grens tussen de voorgaande en deze ruimte. Hierdoor ontstaat een groene, rustige hof voor de bewoners en een dynamisch, bestraat plein om de bezoekers van de UB en BG5 op te kunnen vangen.

Deelgebied Gasthuishof

- De twee monumentale, besloten, groene hoven bereikbaar en daarmee bruikbaar maken.
- Het stenen hof op het snijvlak van het deelgebied BG-terrein en deelgebied Gasthuishof meer herkenbaarheid en bruikbaarheid geven als rustige hof (Afb. 210).

Afb. 211: Institutionele gebouwen, publieke adressen. Oranje: Gebouw entree, Zwart: Fiets/Logistieke entree

3.3 Visie & ingrepen per thema

3.3.4 Binnengebied | Institutionele gebouwen, met eigen karakter en entree

3.3.4.1 Visie

Het Masterplan heeft als doelstelling om de kenmerkende karakters van de institutionele gebouwen in het binnengebied te behouden, te herstellen en te versterken. Gebruik makend van de originele, duidelijk aanwezige entrees of (wanneer de originele entrees verdwenen zijn) nieuwe hoofdentrees vormgeven waardoor de toegang en oriëntatie verbetert (Afb. 211).

Naast de kenmerkende gevels van de institutionele gebouwen, dienen de interieurs qua indeling, vormgeving en materialisering de monumentale karakters te versterken.

Dit masterplan is erop gericht om de organisch gegroeide structuur van het gebied te behouden en te versterken, maar tegelijkertijd de verschillende institutionele gebouwen te accentueren, ruimtelijk beter beleefbaar maken en een logische onderlinge samenhang tot stand brengen. Daarmee worden de deelgebieden toegankelijker gemaakt en met elkaar verbonden door de indeling, routing, oriëntatie en structuur van binnen- en buitenruimten te verbeteren.

3.3.4.2 Geplande ingrepen

Deelgebied Oudemanhuispoort

- De karakteristieke gevel en hoofdentree van het carrégebouw, als topmonument van de 18e eeuw, blijft behouden.
- Het nieuwe interieur van het carrégebouw dient qua indeling, vormgeving en materialisering het monumentale en unieke karakter van het monument te versterken waardoor herkenbaarheid van het gebouw en betere oriëntatie ontstaat.
- De scheiding tussen de buitenring en het binnengebied duidelijker zichtbaar en beleefbaar maken, vooral aan de noordzijde tussen het carré en de huidige bebouwing van architect Leupen aan de Slijkstraat (zone van de historische sloot).

Deelgebied BG-terrein

- De herkenbaarheid van de vrijstaande, institutionele, van oorsprong ziekenhuisgebouwen uit eind 19e eeuw blijven behouden.
- De interieurs van de BG-gebouwen dienen qua indeling, vormgeving en materialisering de monumentale en unieke karakters te versterken waardoor herkenbaarheid van de gebouwen en betere oriëntatie ontstaat.
- De voorkant-achterkant problematiek bij de verschillende gebouwen wordt opgelost door een heldere, goed zichtbare entree te creëren en de doorgaande routing hierop duidelijk te laten aansluiten. Er wordt niet gepleit voor een accent om daarmee een voordeursituatie te verkrijgen. De informele situatie kan bijdragen aan het ervaren van het karakter van het binnengebied. Bij BG1 en BG2 blijft de entree aan de achterzijde liggen, aan het Turfdragsterpad, waarbij de route langs BG2 geflankeerd wordt door een bomenrij.
- BG5 krijgt een hoofdentree aan de hofzijde van het gebouw, in een

nieuw, losstaand paviljoenvormig volume, waardoor BG5 weer een duidelijk adres krijgt. Dit opgetilde, nieuwe volume moet tevens bijdragen aan een betere waarneming en beleving van de historische, U-vormige gebouwstructuur. Daarbij zal het voormalige anatomisch theater van BG5 weer 'communiceren' met de tegenoverliggende voormalige Tweede Chirurgische Kliniek, het nieuwe UB-gebouw. Er ontstaat een ketting van paviljoens. De hof van BG5 wordt weer deels vrijgemaakt.

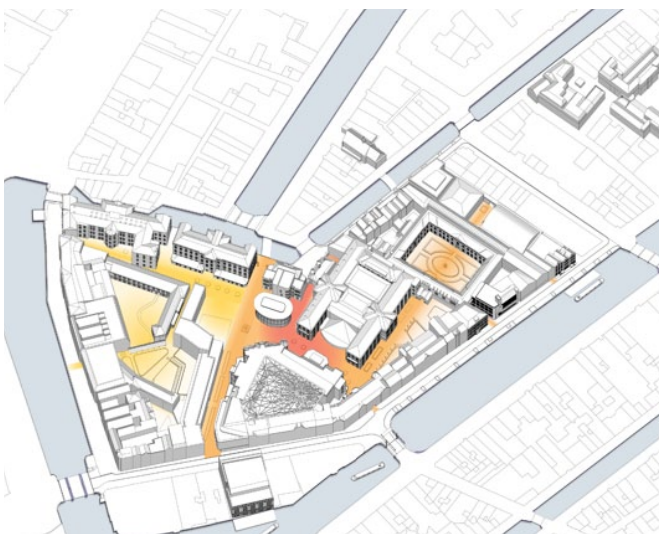
- De buitenruimte tussen BG5 en de UB, nu in het midden doorsneden door de Vendelstraat, wordt ingericht als 'shared space'. Hierdoor wordt de op de zon georiënteerde ruimte veiliger voor voetgangers en kan deze beter als verblijfsruimte gebruikt worden.
- Omdat bij BG5 en de UB het zwaartepunt van de onderwijsfuncties komt te liggen, zal door de situering van de entrees een samenstroming ontstaan van bezoekers aan beide gebouwen, wat een mogelijk knelpunt oplevert. BG3 kan in een nieuwe of aangepaste gebouwvorm bijdragen aan het gebruik, de oriëntatie op en de bereikbaarheid van deze functies door de grotere toestroom naar de gebouwen te begeleiden en het drukke entreegebied te omkaderen en tegelijkertijd af te schermen, waardoor een nieuw, rustige hof ontstaat ter hoogte van de woningbouw.

Deelgebied Gasthuishof

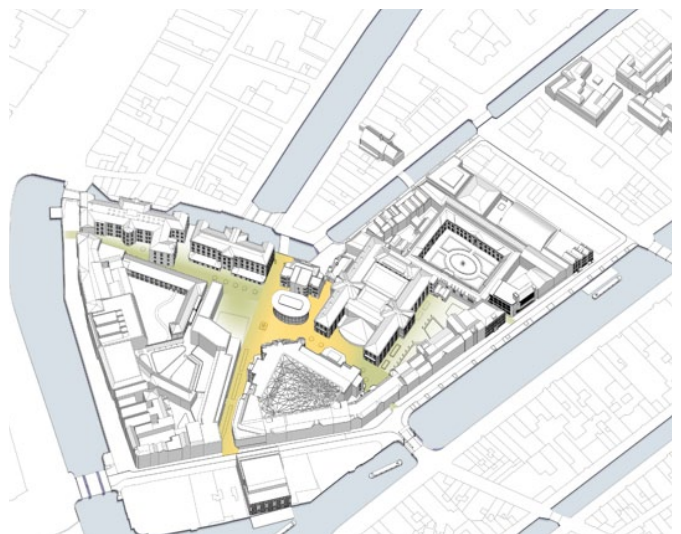
- Het masterplan richt zich bij de Gasthuiskerk, de bebouwing aan de Turfmarkt en de woningbouw vooral op de zichtbaarheid en benaderbaarheid naast het in gebruik stellen van de binnentuinen en de Gasthuiskerk.
- De eeuwenoude structuur van de Gasthuiskerk wordt explicieter en weer herkenbaar gemaakt.

Afb. 212: Verbindingen, routes tussen de hoven en gebouwen

Afb. 213: Gebruiks intensiteit dag

Afb. 214: Gebruiks intensiteit avond/weekend

3.3 Visie & ingrepen per thema

3.3.5 Binnengebied | Verbindingen, routes tussen de hoven en gebouwen

3.3.5.1 Visie

Het Universiteitskwartier is door de historische ontwikkeling en de gelaagdheid die daarmee is ontstaan, niet een gebied van grote overzichten en heldere symmetrieassen. Het is een aaneengeschakeld gebied, waar door de eeuwen heen op stedenbouwkundig kleine schaal aanpassingen zijn gedaan (ondanks de soms grootse 19e-eeuwse plannen). Het Strategisch Masterplan is erop gericht om deze kwaliteit in de verbindingen en routes te behouden, te verbeteren en te versterken.

Dit plan heeft als doelstelling om de historisch gevormde verbindingen te herstellen. Daardoor worden de routing en de bereikbaarheid van het Universiteitskwartier verbeterd, zodat het gebied de dagelijkse stroom van mensen goed aankan. Dit met behoud van het kleinschalige, rustige karakter voor de UvA en vooral ook voor de bewoners. Het plan streeft er bovendien naar om de consistente en interessante ruimtelijke cadans in de routing door het gebied, als een wandeling/enscenering te versterken en om deze te hervinden waar deze verloren is gegaan. De opeenvolging van poorten, stegen en hoven vormen het belangrijkste onderdeel van deze routing.

Het aardige maar het amorfte kruipdoor-sluipdoor karakter van het gebied is op kritische plekken geworden tot een onduidelijke of zelfs doodlopende route, waardoor bezoekers snel verdwalen. Het overzichtelijk maken en aanhelen van de looplijnen en het herstellen van organiserende zichtlijnen is van belang in dit plan voor de oriëntatie en een doelmatig en gespreid gebruik van het gebied (Afb. 212).

3.3.5.2 Geplande ingrepen

Deelgebied Oudemanhuispoort

- De nog steeds aanwezige kleinschaligheid van de verbindingen behouden, dit zorgt voor herkenbaarheid van de deelgebieden.
- De opeenvolging van de kernwaarden 'poorten, hoven, stegen' blijft behouden, dit draagt in het Oudemanhuispoortcomplex al eeuwen bij aan de verbinding, doorstroming en de bereikbaarheid van het gebied en de beheersbaarheid van de ruimte.
- De historisch geroeide, nog steeds bruikbare en herkenbare: de oost-westverbinding (boekensteeg) blijft behouden.
- De historisch geroeide, tevens bruikbare noord-zuidverbinding (van carréhof tot het binnenterrein ten oosten van BG5) als route versterken, waardoor de functionele verbinding tussen Oudemanhuispoortcomplex en BG5 verbeterd wordt. Hierdoor wordt de overlast van de verkeersstroom voor bewoners aan de Kloveniersburgwal verminderd.
- De ceremoniële functie in dit deelgebied vraagt om een ceremoniële routing van de nieuw geplande aula tegen de Slijkstraat tot aan de Agnietenkapel (de geboortegrond van de UvA).
- Het carrégebouw wordt gezien als het centrale punt in het Oudemanhuispoortcomplex en zal als structurerend element fungeren

ten opzichte van de buitenschil van gebouwen. Door de loskoppeling van buitenring-binnengebied worden de daglichtinval, de ruimtelijke indeling en oriëntatie in het complex verbeterd.

Deelgebied BG-terrein

- De opeenvolging van de kernwaarden 'poorten, hoven, stegen' blijft ook in dit deelgebied behouden en wordt versterkt, daar waar de straten het deelgebied doorkruisen verdient dit extra aandacht. Waardoor doorstroming en de bereikbaarheid van het gebied en de beheersbaarheid van de ruimte verbeteren.

Deelgebied Gasthuishof

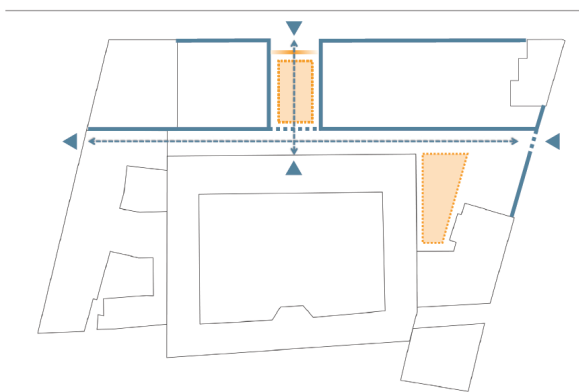
- Het oriënteren op en verbinden met de aangrenzende publieke ruimte van het Turfdragsterpad en de Binnengasthuisstraat is van belang om dit deel goed te verbinden met het BG-terrein.
- Introductie van een duidelijke, uitnodigende route vanuit het Turfdragsterpad naar de ruimte tussen BG3, BG5 en de UB.
- Vanuit het oosten biedt de ruimte tussen woningbouw en de voormalige Gasthuiskerk de mogelijkheid om een poort haaks op de steeg naar de hof te creëren, zodat men via de Gasthuiskerk het binnengebied kan betreden. Via een toegang in de noordgevel van de Gasthuiskerk kan de begane grond verbonden worden met het Turfdragsterpad en zo deze route verlevendigen. Daardoor kan het groene hof beter ontsloten worden. De ingrepen zijn hier subtiel en klein, maar het kan een enorme verbetering zijn van het gebied als totaal, als deze historische groene hoven weer deel gaan uitmaken van het complex.

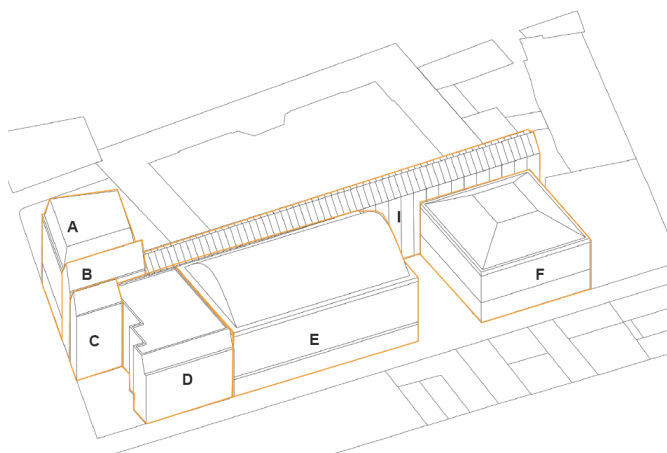
Afb. 215: 1890 - De aula van J.Springer

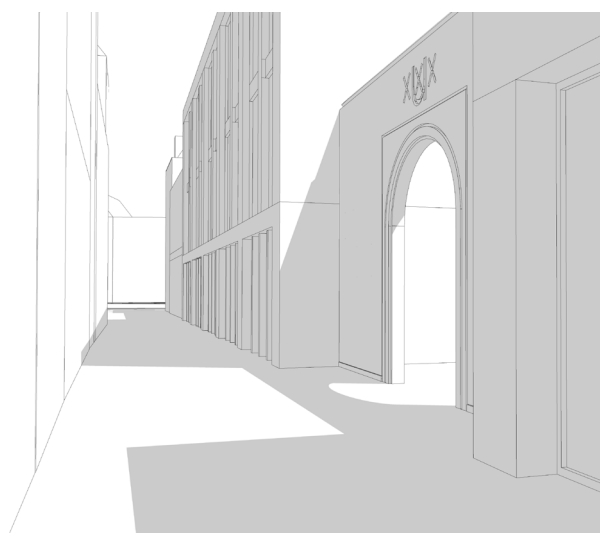
Afb. 216: 1928 - Representatieve ruimte

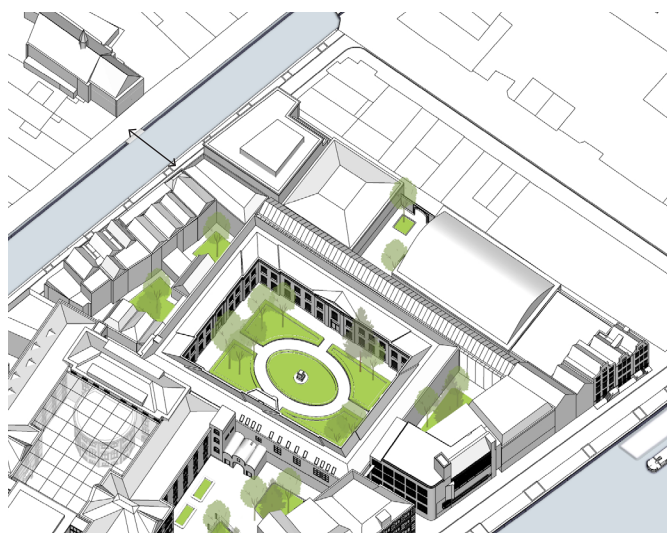
Afb. 217: Hoofdstructuur: nieuwe steeg en nieuwe poort met hof aan de Slijkstraat

Afb. 218: Een structuur van panden vormt de buitenring

Afb. 219: Schets van de nieuwbouw aan de Slijkstraat

Afb. 220: Een structuur die buiten- van binnenring scheidt en oost-west, noord-zuid verbindingen maakt

3.4 Onderbouwing

3.4.1 Oudemanhuispoortcomplex

De ingrepen in het Oudemanhuispoortcomplex zijn vanuit **cultuurhistorisch** oogpunt verklaarbaar en verdedigbaar. Binnen het Universiteitskwartier vervult de Oudemanhuispoort een belangrijke rol in de geschiedenis van de UvA, waarbij de ceremoniële functie en een representatieve aula past (Afb. 215 - Afb. 216). Het Atheneum Illustre in de Agnietenkapel was de voorloper van de UvA, dat zich verder ontwikkelt in het Oudemanhuispoortcomplex. De nieuwe aula is gesitueerd naast de locatie van de oorspronkelijke aula van architect Springer. Deze oorspronkelijke aula is interessant omdat deze illustratief is voor de groei en schaalvergroting die het complex als universiteit onderging na de functie van Oudemannenhuis. Met de verplaatsing van de aula richting Maagdenhuis en Lutherse Kerk in de jaren '60 verdween deze functie, die nu weer bijna naadloos aansluit op de oorspronkelijke plek. Ten tijde van de aula van Springer waren in de noordgevel ook entrees aanwezig om de aula te ontsluiten voor groepen bezoekers, zij het in een andere vormgeving dan nu wordt voorgesteld. Het toevoegen van de aula en entree aan deze zijde van het complex zorgt voor een verwijzing naar een goede stedenbouwkundige oplossing uit het verleden (.

Met het herinrichten van de bebouwing aan de Slijkstraat kan tevens het gevelbeeld worden verbeterd. Van oudsher bestond de Slijkstraat uit voorgevels. Met de toevoeging van een nieuwe noordentree en een smalle pandenstructuur en aanpassing van het gevelbeeld kan de bebouwing weer een gezicht vormen naar de stad, zoals ooit het geval was. De lange, smalle straat krijgt halverwege een duidelijke entree en een groene uitbreiding in de vorm van een hof (Afb. 219).

De bestaande bebouwing aan de Slijkstraat uit de jaren '60 van architect Leupen zal in het plan gedeeltelijk plaatsmaken voor de nieuwe aula en poort met hof. Het eerst gebouwde en meest interessante deel van het Leupengebouw blijft behouden. Het gaat hier om het gebouw met een ingetogen, passende gevel aan de gracht die op een aardige manier uitdrukking geeft aan het erachter gelegen programma en met een redelijke gevel aan de Slijkstraat. Doordat beide straten schuin liggen ten opzichte van elkaar vindt in dit gebouw een hoekverdraaiing plaats die in het ontwerp treffend is opgelost en geaccentueerd wordt in het centrale trappenhuis. De bestaande functie met grote onderwijszalen sluit goed aan bij het beoogde programma op die plek.

Met de voorgestelde ingrepen in het gebied, waarbij de binnensgebied (carré) en buitenring (randbebouwing) worden losgekoppeld door een routing en groene hoven, wordt de historische structuur beter beleefbaar en een oude groene zone in het binnengebied hersteld, dan wel in gebruik genomen. Het carrégebouw, het 18e-eeuwse structurerende hoofdmonument van het complex, mag niet naadloos overvloeien in de buitenschil. In de geschiedenis van het complex was er namelijk altijd

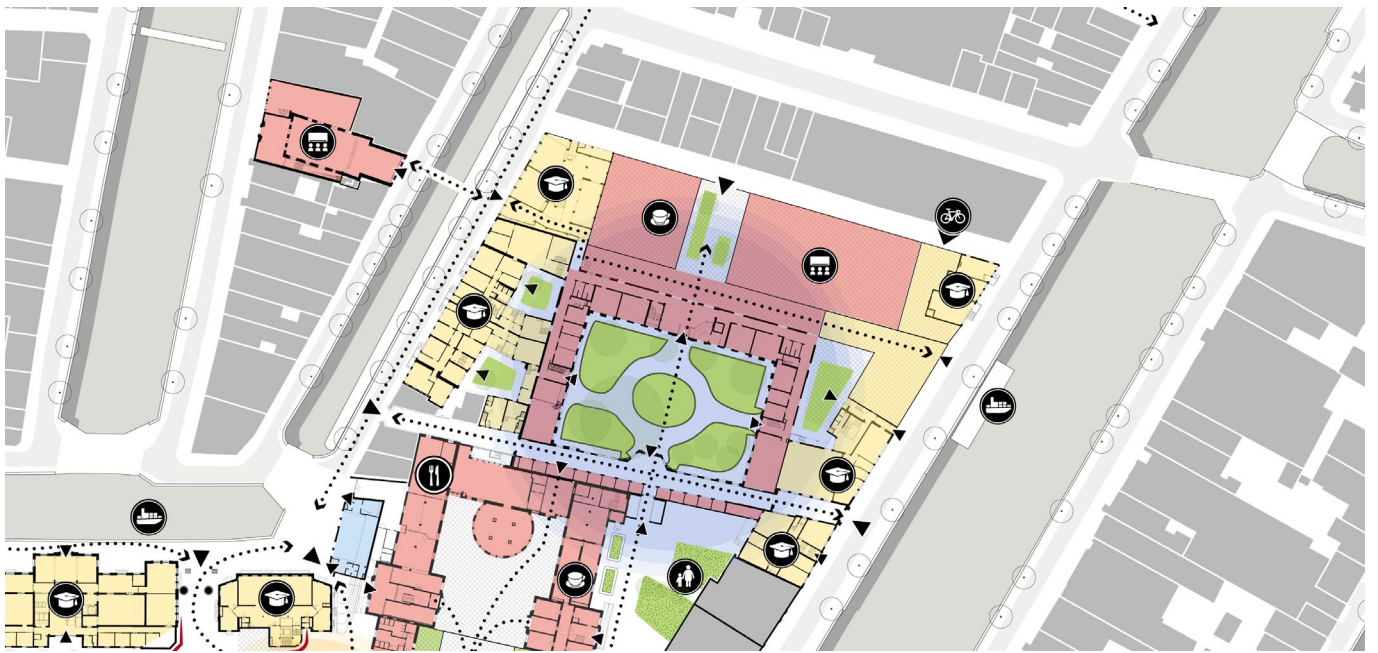
een kenmerkende scheiding tussen de binnenring en het buitengebied (het Oudemannenhuis). Bovendien hebben de gebouwen in de buitenring eigen identiteiten, die met deze loskoppeling (optisch, architectonisch maar ook functioneel) zijn deze monumentale kernwaarden weer beter beleefbaar.

Deze scheiding van binnen en buitengebied en het versterken van de individuele karakters van de monumenten is zowel voor het exterieur (in gevel en entree) als het interieur van belang (Afb. 220). Zo heeft de Schaats nog veel originele interieurdetails en onderscheiden de grachtenhuizen aan de Oudezijds Achterburgwal zich door hun stucplafonds in Lodewijk XIV-stijl. Wanneer in het complex de uiteenlopende tijdlagen van de verschillende monumenten zichtbaar worden dan versterkt dit verschillende monumentale kernwaarden, werkt dit voor de oriëntatie gunstig en levert dit een gelaagde eenheid op.

De poort-steeg-hof-gedachte is het meest herkenbaar door de historische hoofdroute in het midden van het complex. Maar ook aan de westzijde van het carré liggen historische binnenhoven en achterhuizen die via bestaande gevelopeningen bereikbaar en bruikbaar kunnen worden gemaakt. De nieuwe poort en hof aan de noordzijde van het complex grijpen niet terug op het verleden, maar sluiten daar wel bij aan als moderne toevoeging aan een eeuwenoud thema. Het verduidelijken van deze route aan de zuidzijde van de boekensteeg helpt de oriëntatie vanuit de richting van de Vendelstraat. Dit geeft ook uitdrukking aan de functionele eenheid die de Oudemanhuispoort en het Binnengasthuisgebied allang weer vormen, maar ook vroeger vormden (het Oudemanhuis was eerst boomgaard van het Oude nonnenklooster).

Sinds het gebruik als ziekenhuisterrein hebben in de 19^e eeuw plannen bestaan voor een sterke verbinding (een grote doorbraak) aan de zuidzijde. Uiteindelijk is, na de sloop van de 19e-eeuwse stookruimten van het ziekenhuis, de achtergevel van de Oudemanhuispoort voor het eerst in haar historie vrij komen te liggen, zichtbaar vanaf de buitenruimte tussen BG5 en de huizen aan de Kloveniersburgwal. Het onbevredigende beeld dat dit opleverende is in 1980 provisorisch verbeterd volgens een ontwerp van gemeente Amsterdam door een afwerking in pleisterwerk met blokmotief en de toevoeging van enkele ramen en een deur. Het verbeteren van de bestaande doorgang tussen de boekensteeg en deze buitenruimte naast BG5 is niet te onderbouwen vanuit de cultuurhistorie en zullen verder worden toegelicht bij de stedenbouwkundige onderbouwing hierna.

De nieuw te maken steeg tussen de nieuwe aula en de achterzijde van de Oudemanhuispoort grenst aan de plek waar lang een poldersloot lag die nog tot in jaren zestig als steeg aanwezig was (Afb. 217). De ligging en richting van de steeg werkte sterk organiserend voor een pandenstructuur aan de noordzijde van het complex. Een structuur

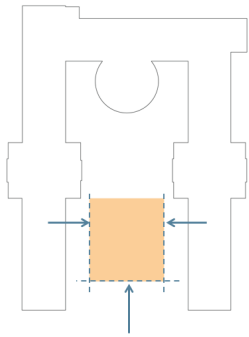
Afb. 221: OMHP - Ceremonieel hart van het Universiteitskwartier

typisch voor de binnenstad van Amsterdam die daar tot de zestiger jaren bestond. De herstelde steeg kan een uitdrukking krijgen met een moderne poort aan de grotere Kloveniersburgwal en een toegang in de vorm van een deur aan de Oudezijds Achterburgwal. Twee UvA panden die hier gesitueerd zijn, hebben geen (noemenswaardige) voordeur aan de gracht en zouden, zoals alle panden aan de grachten, zeer geholpen zijn met een formeel adres dat hen met de gracht verbindt. Via die route kan het cortège bij officiële gelegenheden tussen aula en Agnietenkapel bewegen. Een lichte voetgangersbrug over de smalle gracht kan beide zijden verbinden en de Universiteit van Amsterdam steviger met haar geboortegrond verankeren.

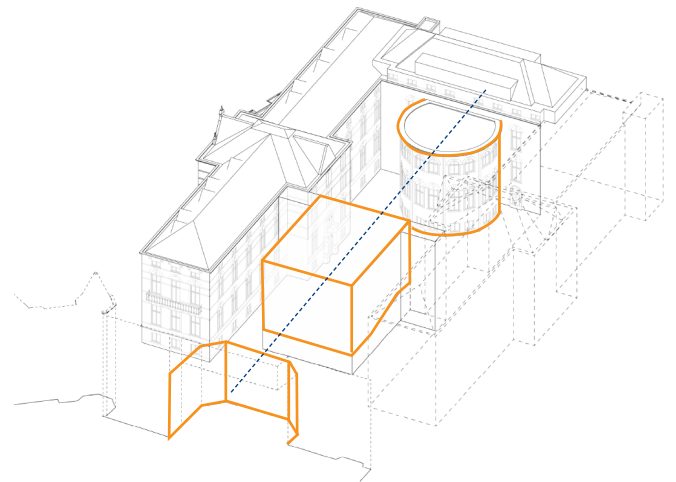
Het plan en de bijbehorende ingrepen lossen ook een aantal **stedenbouwkundige** knelpunten op. Zo zorgt de nieuwe poort aan de Slijkstraat voor een duidelijke toegang en markering aan de noordgrens van het gebied en creëert deze tegelijkertijd een praktische en mentale aansluiting op het noordelijker gelegen BOS-cluster. Bovendien opent het complex zich door deze toegang naar de stad. De Slijkstraat kan, mede door de nieuwe bebouwing aan de noordzijde, sterker en aangenamer worden en meer als voorkant, als verbinding met de stad, fungeren.

Door het aanleggen van een oost-westroute aan de noordzijde van het carré kan een nieuwe ceremoniële verbinding worden gelegd tussen de aula en de Agnietenkapel. Met een nieuwe poort en toegang ontstaat een stevigere verbinding met de stad en een verbeterde verbinding binnen het complex. De noord-zuidas (van carrégebouw, via de opening in de boekensteeg, naar de buitenruimte naast BG5) zal als routing en als zichtlijn worden hersteld en uitgebreid, waardoor het gebied overzichtelijk en doorwaadbaar wordt van de Slijkstraat tot aan BG5.

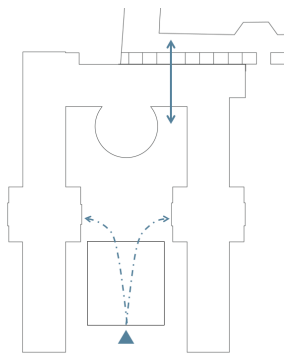
Het carré zien als ceremonieel hart van het complex en het onderscheid maken tussen een structurerende binnen- en buitenschil van gebouwen sluit aan bij de gewenste **programmatische** verandering. Met deze visie kan een nieuwe, representatieve aula aan het complex worden toegevoegd en kan het complex voor verschillende bezoekersstromen toegankelijk zijn. Het carrégebouw, het hart van het complex, gaat op de verdiepingen ruimte bieden aan studiewerkplekken, onderwijs- en werkruimten van de Faculteit Geesteswetenschappen en op de begane grond aan ceremoniële ruimten voor de Universiteit van Amsterdam als geheel. De randbebouwing (buitenschil) aan de grachten leent zich uitstekend voor faculteitsfuncties (afdelingen van de faculteit Geesteswetenschappen en kantoren) (Afb. 221).

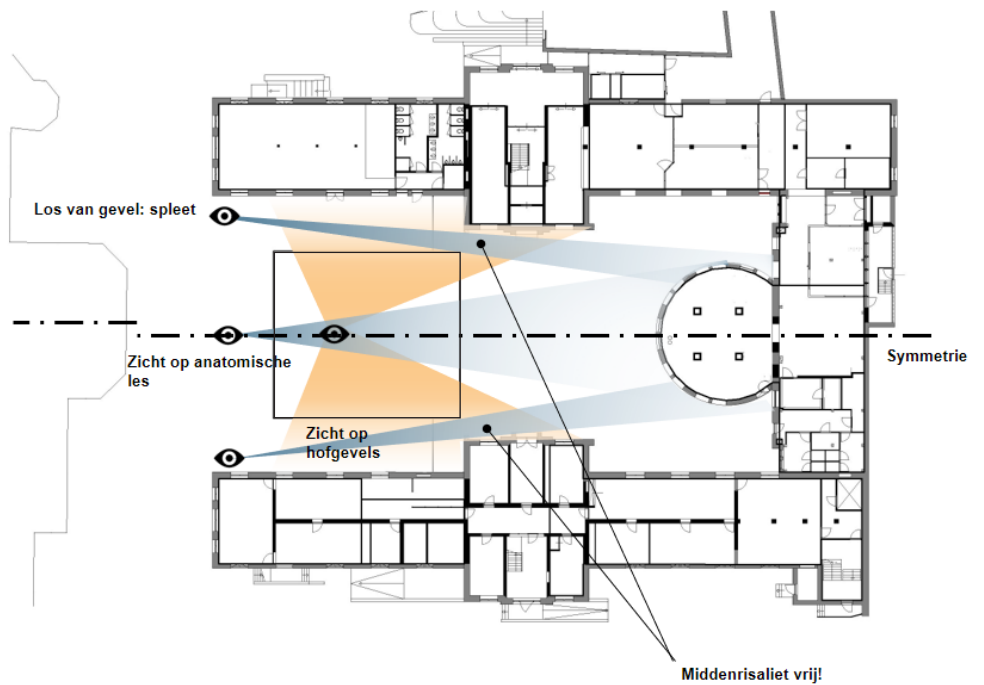
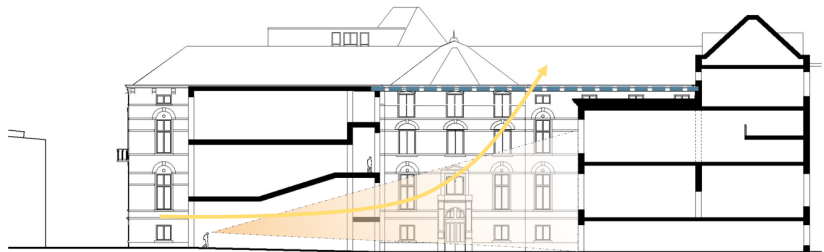
Afb. 222: Een losgeplaatst paviljoen verbeterd het zicht op de U-vorm van BG5

Afb. 224: Een opgetild paviljoen vormt ketting met de bestaande paviljoens van BG5 en de UB

Afb. 223: Een entree vormt het adres van BG5

Afb. 225: Een opgetild en losgehouden paviljoen toont de flanken, de risalieten en de Anatomischeles lokalen van BG5 en de UB

3.4 Onderbouwing

3.4.2 BG-gebouwen

Vanuit *cultuurhistorisch* oogpunt is het benutten van de historische poortenstructuur in dit deel van het gebied een verklaarbare stap. De vm. Gasthuispoort aan de Grimburgwal is een opvallende, monumentale poort met een rijke historie die een waardige plek en functie in de contour van het buitengebied verdient.

De naastgelegen poort van BG4 is historisch gezien niet als poort bedoeld, maar slechts als doorgang naar de wachtkamer die er ooit achter lag. Toch kan met deze architectonische statement, dat als poort figureert, een interessante routing worden gecreëerd die langs BG5 richting de hofzijde van dit gebouw en langs BG3 loopt. De poort is geen hoofdtoegang maar komt als een interessante subroute aan bij het nieuw stedelijk pleintje tussen BG3 en BG5.

De toevoeging van een nieuwe entreepoort tussen BG2 en BG3 is vanuit de cultuurhistorie een verklaarbare ingreep. Na de bouw van de nieuwe gasthuizen eind 19^e en begin 20^e eeuw werd op deze locatie een entreepoort met hekwerk gemaakt om de contouren van het gebied aan te duiden. Bij het verwijderen hiervan is de contour van het gebied aan deze zijde vervaagd. Een nieuwe variant van een poort of doorgang op deze plaats kan uitnodigen het gebied binnen te komen, zoals de historische poort dat ook een decennium heeft gedaan.

Vanaf de Grimburgwal lag op deze locatie overigens ook eeuwenlang een route met burg en poort, die was verwerkt in het voormalige Heerenlogement. De nieuw geplande brug en poort op dezelfde locatie kunnen dan ook fungeren als verwijzing naar die periode, zij het als een hedendaagse toevoeging met een hedendaagse vormgeving. Ook kan worden teruggegrepen op de lange periode als ziekenhuisterrein. In die tijd kende het gebied op deze plek twee verschillende verbindingen over het water.

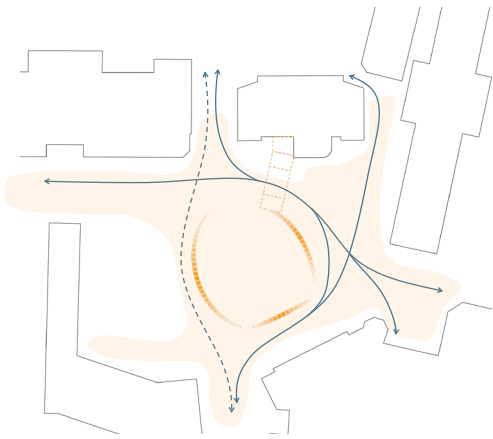
Met het oplossen van de voorkant-achterkant problematiek bij de BG-gebouwen krijgen de verschillende monumenten weer een gezicht en een duidelijke toegang. Voor de gebouwen BG1 en BG2 geldt dat de achteringang aan het Turfdraagsterpad altijd de belangrijkste toegang is geweest. In het nieuwe plan wordt deze toegang gehandhaafd en wordt het gebied verfraaid met een groene inrichting.

Het monumentale BG5 zal met de sloop van de bestaande ronde en piramidevormige bebouwing, het verwijderen van de vele aanpassingen in het huidige atrium en de toevoeging van een nieuw, aangepast volume, beter aanschouwbaar worden vanaf de binnenhofzijde dan nu het geval is. Hierdoor worden de historische structuur en monumentale geleding beter zichtbaar. Het nieuwe volume zal niet worden 'uitgesmeerd' over het binnenhof, maar staat er met uitzondering van twee korte verbindende bruggen los van (Afb. 225).

In de oorspronkelijke opzet beschikte BG5 over twee hoofdentrees in de risalieten, één voor vrouwen en één voor mannen. Deze waren

georiënteerd op het binnenhof en lagen wat verscholen aan de binnenzijde. In het nieuwe plan wordt de hoofdentree gepositioneerd onder het nieuwe, opgetilde, paviljoenachtige volume, wat logisch is vanuit de historische aanloop- en entree route tot het gebouw. Zo ontstaat één duidelijk adres aan de verbindende route door het gebied en een verwijzing naar de originele opzet (Afb. 222 - Afb. 223).

Door de betere zichtbaarheid van de monumentale gevels van BG5 wordt de formele relatie tussen de gevels van BG5 en de UB hersteld (Afb. 224). Beide gebouwen hebben tegenover elkaar een uitbouw waar een collegezaal heeft gezeten. Architectonisch gezien 'communiceerden' deze volumes met elkaar. Dankzij de verbeterde zichtbaarheid van BG5 wordt dat communicatieve aspect hersteld wanneer een nieuw, opgetild en daaronder transparanter en meer losstaand volume wordt toegevoegd.

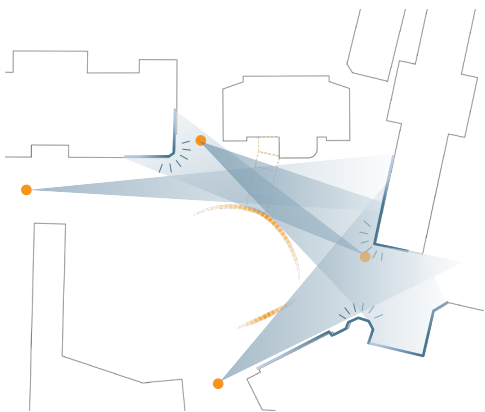
Afb. 226: De nieuwbouw verbetert de routing van en naar de drukst gebruikte functies in BG5 en UB

Afb. 227: Een rustige groene ruimte voor de woningen en een drukker stedelijk pleintje

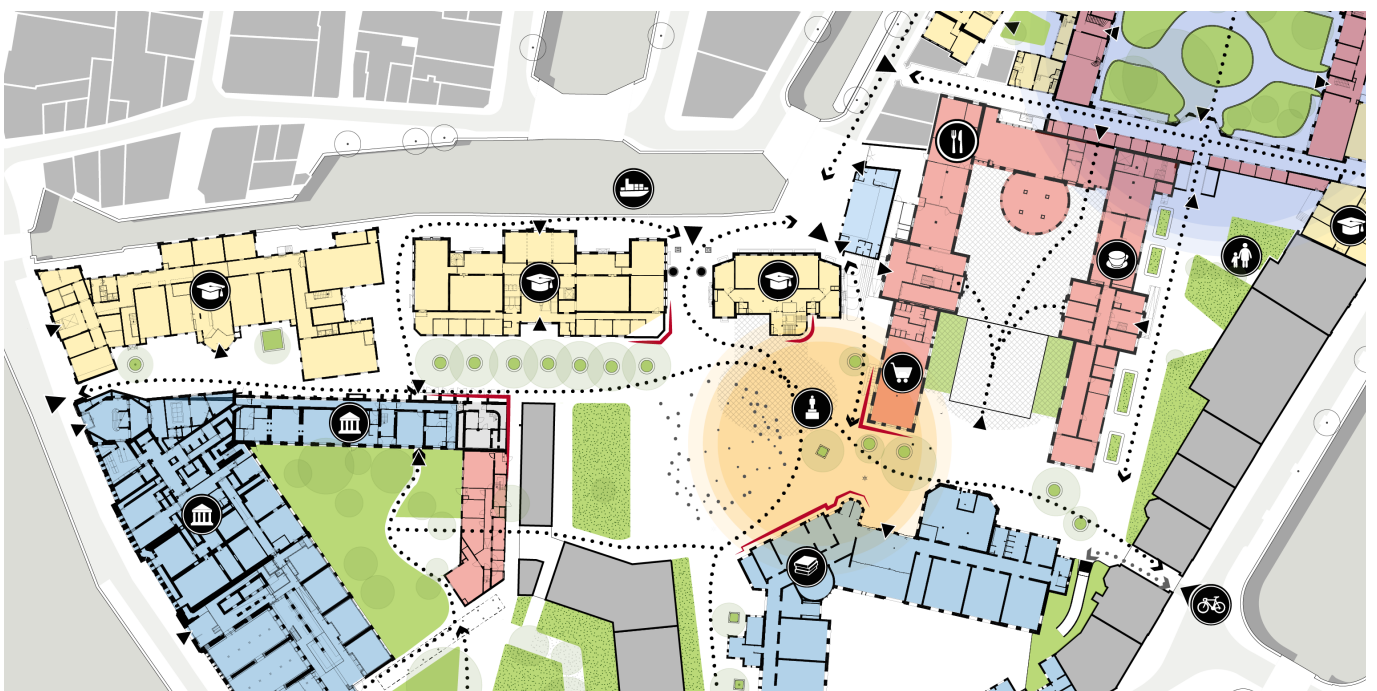
Afb. 228: Perspectief op pleintje, UB en BG5 vanuit het noorden

Afb. 229: De opgetilde verbinding tussen het bestaande en nieuwe deel van BG3 biedt zicht op BG2, BG3, BG5 en de UB

Afb. 230: Perspectief op het pleintje, BG2 en het Administratiegebouw BG3 komende vanuit de Vendelstraat

Afb. 231: Fragment uit het masterplan betreffende het Binneghasthuisgebied, met de beoogde poorten, routes en ruimten

In stedenbouwkundig opzicht, hierna, zal worden beschreven dat de ovale nieuwbouw van BG3 verschillende knelpunten oplevert en nauwelijks een relatie aangaat met de omgeving. In het verlengde van die optiek is het interessant om de historie in te duiken en te kijken naar het oorspronkelijke gebouw op deze plek: de Kinderkliniek. Dat gebouw had namelijk wel een connectie met de gebouwen en de buitenruimte er omheen. De kracht in het ontwerp van de Kinderkliniek zat hem deels in de hoekverdraaiing van het volume. Het Administratiegebouw had een gezicht aan de Grimburgwal, maar de aanbouw, de Kinderkliniek, moest meerdere gezichten maken. De architect heeft destijds de aanbouw zo gepositioneerd, dat zich een voorgevel richting het Turfdragsterpad vormde én een richting de Tweede Chirurgische Kliniek (UB). Door deze hoekverdraaiing in de architectuur kwam de voorgevel aan de zuidzijde evenwijdig te liggen aan de Tweede Chirurgische Kliniek, zodat beide gevelwanden de buitenruimte begeleiden richting het binnengebied van het Klinisch Ziekenhuis. Tot slot creëerde de Kinderkliniek ook een intieme buitenruimte aan de westzijde van BG5.

Het Strategisch Masterplan met de zoekvlek voor een nieuwe aanbouw aan het voormalige Administratiegebouw heeft deze ontwerpkenmerken van de Kinderkliniek benaderd en benut. Door de architectuur te laten aansluiten op de historisch gegroeide omgeving, en vooral bij de gebouwen er omheen, wordt een goed zichtbare, tussenliggende ruimte gevormd. De vormgeving is daarmee niet opzichzelfstaand, zoals de ovale vorm een solitaire entiteit in het gebied is geworden. Het masterplan streeft een formele oriëntatie na die geïnspireerd is op de stedenbouwkundige en architectonische kwaliteiten van het oorspronkelijke gebouw en wenst de ovale nieuwbouw hiervoor gedeeltelijk of geheel te wijzigen (Afb. 226).

De positionering van een nieuw gebouw aan het monumentale Administratiegebouw en een hogergeplaatst verbindingssstuk kan tot slot een interessante doorkijk bieden richting UB en BG5. Hiermee ontstaat een soort enfilade, waarbij het oog steeds langs een nieuwe interessante laag van de historie wordt geleid en de bezoekers en gebruikers via de gewenste routes het gebied ingaan (Afb. 229).

Vanuit **stedenbouwkundige** optiek lossen de ingrepen verschillende knelpunten in het gebied op. Met het optimaal benutten van de bestaande poorten en het toevoegen van nieuwe aan de rand van het gebied (en het daarmee creëren van kenmerkende overgangsmomenten), worden de contouren van het Universiteitskwartier duidelijk en verschillende monumentale kernwaarden hersteld en verbeterd. De doorgetrokken doorgang achter de Gasthuispoort, de verbetering van het gebied achter de poort van BG4, maar ook de toevoeging van een brug versterken dit, naar het gebied toe, maar ook in stedenbouwkundig opzicht richting de binnenstad er omheen.

Door het duidelijk aanwijzen en vormgeven van de entrees van de BG-gebouwen wordt de voorkant-achterkant problematiek opgelost, wat in stedenbouwkundig opzicht bijdraagt aan de overzichtelijkheid van het

gebied. Bovendien zorgt de daarop aansluitende routing voor een betere doorwaadbaarheid van het gebied en een verbeterde oriëntatie van zowel fietser als voetganger, student als bewoner. Het knelpunt bij BG5 en de UB wordt opgelost met een buitenruimte tussen beide gebouwen en twee duidelijke entree routes naar beide gebouwen. Deze ingrepen zorgen ervoor dat de stroom studenten en bezoekers snel zijn weg vindt binnen gebied en gebouwen.

Een aangepaste positie of vormgeving van het nieuwbouwdeel van BG3 zal in stedenbouwkundig opzicht kunnen zorgen voor een afschermend gebaar tussen een druk, stedelijk plein bij BG5 en de UB en aan de zijde van de woningbouw een rustigere en groenere bewonershof mogelijk maken (Afb. 227).

Een aangepaste vormgeving van het nieuwbouwdeel van BG3 en de verbinding met het monumentale deel zal de verschillende loopbewegingen door het gebied kunnen richten. Bewegend door het gebied worden tijdig zichtlijnen op BG2 en BG5 geboden, die de oriëntatie en doorstroming ten goede komen (Afb. 228 - Afb. 230).

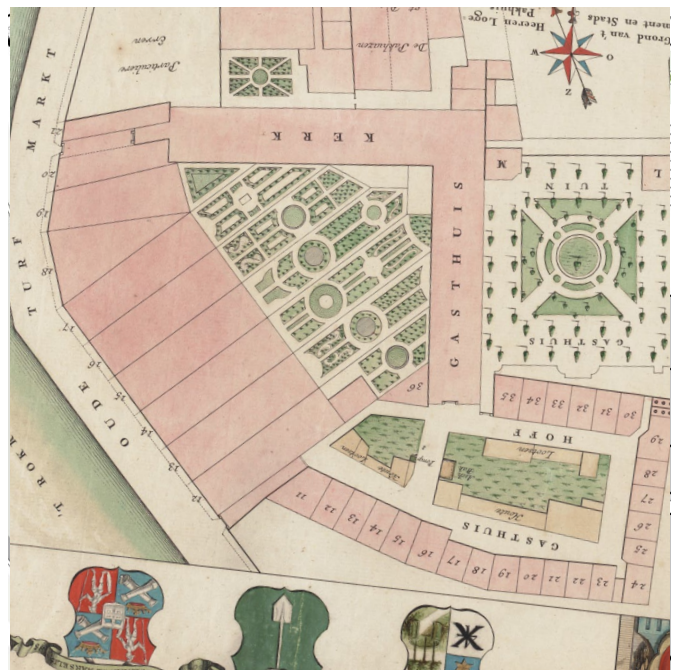
Tussen het voormalige Administratiegebouw van BG3 en het nieuwe volume kan een onderdoorgang ontstaan ter hoogte van het tussenlid, wat de oriëntatie verder versterkt en doorkijkjes biedt op de universiteitsgebouwen. Hiermee wordt geen ruimte onttrokken aan de stad. Wel krijgen de bewoners meer rust. De bestaande, slecht bruikbare ruimte tussen BG3 en BG5 wordt beter benut en duidelijker en aangenamer omzoomd.

Programmatisch gezien is het logisch dat het zwaartepunt van het stedenbouwkundig plan bij BG5 en de UB komt te liggen aangezien deze gebouwen en het bijbehorende gebied centraal gelegen zijn en dit zwaartepunt in het programma aankunnen. BG5 kan door zijn centrale ligging, grootte en opzet ruimte bieden aan de vele gemeenschappelijke onderwijszalen en studiewerkplekken in de bestaande bouw. Bovendien kan een hernieuwd volume in het binnengebied (dat nu al bebouwd is) enkele grotere zalen opnemen. Verder zal de nieuwe UB, een project dat momenteel in uitvoering is, naast de collectie ook studiewerkplekken en studiezalen aan het gebied toevoegen. Zo ontstaat een centrale zone die is opgewassen tegen een druk programma.

De gebouwen BG1 en BG2, die zich meer langs de randen van het complex bevinden, zijn kleiner en daarom geschikter om specifieke delen van de faculteit onder te brengen (Kunst en cultuurwetenschappen, Mediastudies). In BG3 zullen het bestuur en de staf van de faculteit Geesteswetenschappen gehuisvest worden. Om deze functie als één opererende organisatie te plaatsen is aanpassing van de bestaande bebouwing nodig, het gebouw is met de huidige indeling en omvang niet toereikend voor het programma (Afb. 231).

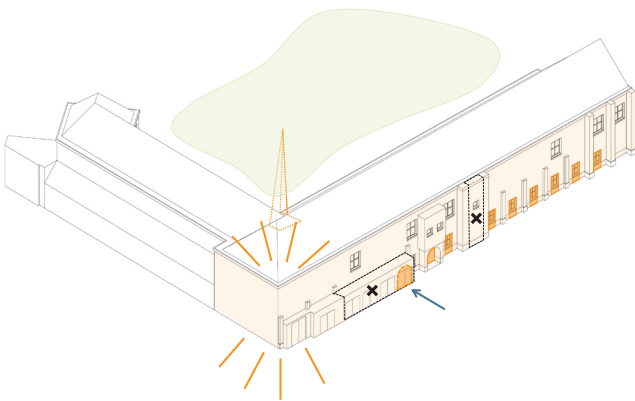

Afb. 232: Hergebruik van de oude poorten aan de Oude Turfmarkt en de introductie van nieuwe verbindingen naar het Turfdragsterspad en de Binnengasthuisstraat.

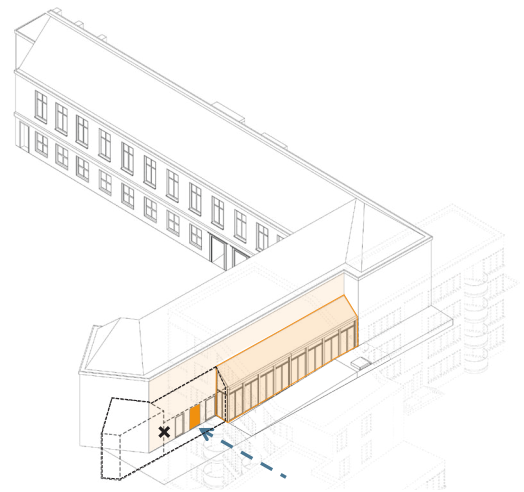

Afb. 233: Het Gasthof en voormalige tuinen van de Vingboonspanden, 1777

F

Afb. 234: Een levendiger gevel en entree naar de Gasthuiskerk aan het Turfdragsterspad

eren bestaande houten uitbouw van glazen dak naar glazen gevel

Afb. 235: Locatie van de oostelijke toegang naar het Gasthuishof

Afb. 236: Nieuwe entree naar de Gasthuiskerk, gelegen aan het Turfdragsterspad

Afb. 237: Het Gasthuishof in ca.1980

3.4 Onderbouwing

3.4.3 Gasthuishof

Vanuit de **cultuurhistorie** is het activeren van de monumentale poorten verklaarbaar. Door het herkenbaar en bruikbaar maken van het Gasthuishofpoort wordt de voormalige hoofdentree tot het Gasthuishof (en Gasthuiskerk) weer in ere hersteld. De poort ligt aan de voorname en publieke Oude Turfmarkt en naast het Allard Pierson Museum en de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam. Met het openzetten van deze poorten wordt voor studenten en omwonenden een historische routing erachter ook hersteld (Afb. 232).

Vanuit de cultuurhistorie is het gebruik van de hoven interessant, hiermee worden belangrijke monumentale kernwaarden van dit deelgebied hersteld. Allereerst dragen de twee binnenhoven bij aan de 'poort-steeg-hof' gedachte. De binnenhoven zijn erg belangrijk omdat zij stammen uit de tijd van het klooster en het latere gasthuis. Zij hebben verschillende vormen gekend. Zo was de hof ter hoogte van de Gasthuiskerk lange tijd opgesplitst in smalle, rijk aangelegde achtertuinen toen de grachtenhuizen naar ontwerp van Vingboons nog aan de Oude Turfmarkt stonden (Afb. 233). Ondanks de vele uitmonsteringen bedienen deze locaties al eeuwenlang een hof functie die altijd door omliggende gebouwen en gebruikers benut werd. Deze verdienen het in die optiek om weer te worden opengesteld.

Tot slot biedt het gebruik van de hof achter de voormalige Gasthuiskerk eindelijk weer zicht op dit monumentale L-vormige blok, één van de oudste, originele vormen in dit gebied. Sinds de komst van de woningbouw is dit gebouw verscholen en niet waarneembaar vanaf de Binnengasthuisstraat. Maar vanaf de groene hofzijde kan men weer volop van deze gevel genieten.

Vanuit **stedenbouwkundig** oogpunt is het ook belangrijk als deze afgesloten hoek weer onderdeel wordt van het gehele complex. Doordat dit gedeelte afgesloten is, lijken de gebouwen achter de nieuwbouw geen deel meer uit te maken van het binnengebied en het Universiteitskwartier, dit probleem kan eenvoudig worden opgelost. Door het openstellen van de twee binnenhoven verandert dat. De binnenhoven kunnen op die manier ook bijdragen aan de verbetering van de oriëntatie en doorwaadbaarheid van het gebied. Het was oorspronkelijk de bedoeling om de reeds bestaande poorten in de woningbouw op gezette tijden open te zetten. Dit stuitte echter op te veel bezwaren van de huidige bewoners. Daarom is gezocht naar alternatieven die recht doen aan de behoeften van bewoners en doelstellingen van UvA en de stad Amsterdam (Afb. 234 - Afb. 235 - Afb. 236).

De bebouwing aan deze zijde van het complex bestaat uit het Allard Pierson Museum, de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam aan de Oude Turfmarkt en een ondersteunende functie voor de gehele UvA gemeenschap op de begane grond van de voormalige Gasthuiskerk. Daarnaast woningbouw aan de Gasthuisstraat en UvA-

staffuncties aan de Oude Turfmarkt. **Programmatisch** gezien hebben al deze functies voordelen van het gebruik van de twee binnenhoven. Wel is in het masterplan een scheiding aangebracht tussen rustige wandelfuncties in de hof achter de nieuwbouw en een studietuin in het hof achter de Gasthuiskerk.

Afb. 238: De oude, nog bestaande poort naar het Gasthuishof, aan de Oude Turfmarkt

COLOFON

Deze toelichting en onderbouwing van het Strategisch Masterplan Universiteitskwartier is opgesteld in opdracht van de Universiteit van Amsterdam.

De opzet is tot stand gekomen i.s.m. de gemeente Amsterdam en is vervaardigd op aanraden van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit.

De teksten zijn geschreven door ir. A.M. Greil en ir. P. Hangelbroek.

De beelden zijn bijeengebracht of vervaardigd door C. Pepori en P. Hangelbroek van West 8.

De opmaak is verricht door West 8.

Voor het onderzoek en voor de publicatie in deze onderbouwing hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de vele historische afbeeldingen uit de archieven van de RCE en het Stadsarchief Amsterdam.

Haarlem, Rotterdam, augustus 2020.

LITERATUURLIJST

Damme, van, Mascha (2020), Twee gebouwen Oudemanhuispoort, Gasthuisapotheek en de Schaats, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Het Oversticht, Zwolle

De Moulin, Van Eeghen, Meischke (1981) Vier eeuwen Amsterdams Binnengasthuis, Inmerc, Wormer

Gemeente Amsterdam, Ruimte en Duurzaamheid, Team Centrum (2020) Strategisch Masterplan Universiteitskwartier, concept 4

Haan, de, Hilde, Haagsma, Ids (2000) Al de gebouwen van de Universiteit van Amsterdam, Architext, Haarlem

Mattie, Erik, Meijer, Veronika (2019) Kwaliteitstoets Binnengasthuis en Oudemanhuispoort, Gemeente Amsterdam

Mattie, Erik (2020) UvA BG-terrein/Oudemanhuispoort geschiedenis, Gemeente Amsterdam

Osinga, Eva (2019) Oudezijds Achterburgwal 211-225 en Oudemanhuispoort 2-3 Amsterdam, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Rotterdam

Osinga, Eva (2019) Kloveniersburgwal 66-68-70 Amsterdam, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Rotterdam

Vlaardingerbroek, Hans (2020) Amsterdamse Academische Club (BG4) 'Het gebouw onder de klok', Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Utrecht

Vlaardingerbroek, Hans (2020) Het vm. Administratiegebouw van het Binnengasthuis (BG3) Amsterdam, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Utrecht

Vlaardingerbroek, Hans (2019) Oudemanhuispoort Amsterdam, Bouwhistorische verkenning en waardestelling, in opdracht van de UvA, Utrecht

Vlaardingerbroek, Pieter, Smit, Jos (2017) Beschrijving en waardestelling van de Oudemanhuispoort 4, Gemeente Amsterdam

Vlaardingerbroek, Pieter (2019) Beschrijving en waardestelling van de Binnengasthuisstraat 9, Gemeente Amsterdam

Vlaardingerbroek, Pieter (2019) Beschrijving en waardestelling van de Vendelstraat 7, Klinisch Ziekenhuis Binnengasthuisterrein, Gemeente Amsterdam

Vis, Jurjen (2002) De Poort, de Oudemanhuispoort en haar gebruikers 1602-2002, Boom, Amsterdam

Westra, Alexander (2019) Cultuurhistorisch en waardestellend rapport voor het voormalige Klinisch Ziekenhuis, tegenwoordig BG5 gelegen op het Binnengasthuisterrein, in opdracht van de UvA, Amsterdam